

NAPÚT

Irodalom, művészet,
környezet

2.

Öromöröm

„A szélességet az ég derekán keresztül
méltán nevezhetjük tehát Napútnak”

(Fazekas Mihály)

B2-páholy

Jószerével nem is tudom, hogy miről akarok írni, annyi mindenről akarok egyszerre. Ha sorjában veszem, akkor *Tandorival* kell kezdenem, aki nemrég hagyott itt bennünket. Annak idején, idestova harminc éve, amikor Kortárs-szerkesztőként először kaptam tőle rajzokat, vagy azokhoz hasonlatos krikszkraszokat, nem igazán értettem, és főleg nem értékeltem őket. Fiatal voltam és tapasztalatlan. Azt hittem, a rajzok értékét a rajztudás dönti el, és Tandori nem tudott rajzolni. Azt meg később nem értettem, hogy 1. miért nem hagyja abba egy idő után ezt a hirtelen fellángolásnak feltűnő *játékot*; 2. ha már annyira rajzolni akar, mert nem hagyta abba élete végéig, akkor miért nem tanul meg rajzolni. (Mára tudatosult bennem, rajzolni ugyan nem tudott, de nagyon tudott *rajzul*. S a két dolog nem fedi, nem fedheti le egymást!)

Nagyot ugrom az időben. Nem tudtam, hogy ennyire hatnak rám a szép és egzotikus könyvek! Jóakaróm megajándékozott egy *Henri Michaux*-könyvvel, úgy karácsony táján. Bolondul szép a könyv, formája, papírja, betűje – bolondul jónak tűnik fel a fordítás. BK, látom a borítón, *Bozóthegyi Kiadó*, olvasom bentebb, és mégsem vagyok beljebb. Felelős kiadó: *Márton Péter*. Ismerős név, valahonnan. A fordító *Juhász Katalin*. Ismerős név, valahonnan. (Ma már rájöttem, honnan a kétszeres valahonnan, de ez nem tartozik szorosan az írásom tárgyához – tárgytalanságához...) A könyv címe: *Megradadni*. Nézem benne a festészeti-grafikai krikszkraszokat, olvasom a szövegeket mellettük, erős érdeklődésem támad utánanézni a dolognak. Mert nemcsak feltűnően szép műtárgy a könyv, de feltűnően jó is; ami benne van, az több mint érdekes; ahogy beletették, átfordították „magyarra”, kongeniális. Bulldogként megyek a jelenség után. *Tartóoszlopok*; *Ideogrammák Kínában*; *Ábécék*; *Trópusi fák*; *Mozgások* – hogy csak néhányat soroljak a fölतालált kiadványok közül. Mind Bozóthegyi Kiadó, valamennyi kiadója Márton Péter, és valamennyi Juhász Katalin-fordítás. Michaux-sorozat, Michaux-misszió! Remek! Olvasom a szépséges és *különösen* tartalmaz kiadványokat Óbudán, Marosvásárhelyen, Újvidéken, Gyergyószentmiklóson, Csíkszeredán, Nagyváradon, Aradon és Temesvárott, vonaton, repülőn, buszon, autóban, folyamatos utazás közben... Egymás után többször is, nem mintha első olvasásra nem értettem volna belőlük semmit. Hamarosan Michaux-fan, Bozóthegyi Kiadó-fan leszek. Ritka nagy egybeesés és esemény, hogy ami szép, az jó is, és fordítva is igaz! Utánanézek a könyvek recepciójának – gyér, de van. S feltételezem, nemcsak én maradtam le valami nagyon fontosról a maguk, a kiadások idejében. De minden pótolható, azért ez a nem titkoltan agitatív írás. Aki teheti, tegye! Megéri!

Sem helyem, sem időm a vállalkozás fontosságának a taglalására. Nem kezdek bele Michaux-értelmezésekbe. Sem könyvelemzésekbe. Visszatérek a kiindulási pontomhoz azzal, hogy feltételezem, Michaux nem tudott rajzolni. Abban az értelemben, ahogy a grafikusok tudnak. *Úgy* nem tudott rajzolni, ahogy Tandori sem tudott – máshogy. De a rajzot használni, a költészet szolgálatába állítani – tudták mind a ketten; új nyelvet, akár új ábécét kialakítani is tudtak. Sose gondoltam, hogy utam a rajzoló Tandorihoz Henri Michaux-n keresztül vezet! Hogy fölfedezem magamnak, van a haikunál is tömörebb költészeti forma: az egyvonalas költő-rajz! Vagy csak így: a rajzköltészet... Visszatérés a kezdetekhez... De ez itt már a vég is egyben...

NAPÚT

Irodalom, művészet,
környezet

XXI. évfolyam 2. szám

A Cédrus Művészeti Alapítvány kiadványa. Megjelenik évente tízszer.
Főszerkesztő: **Szondi György**. Szerkesztik: **Bába Szilvia** (művelődés), **Babics Imre** (vers),
Balázs Géza (nyelvművelés), **Bognár Antal** (évkönyv), **Elek Szilvia** (zene),
Kovács Ildikó (szöveggondozás), **Prágai Tamás** (örökös szerkesztő) **Sebeők János** (környezet),
Szondi Bence (tördelés), **Toót-Holló Tamás** (próza), **Wenner Tibor** (művészet).
Napút-kör: **Báthori Csaba**, **Bereményi Géza**, **Csáji László Koppány**, **Doncsev Toso**,
Gráfik Imre, **Jankovics Marcell**, **Dr. Koncz Gábor**, **Radinóti Zsuzsa**,
Rakovszky Zsuzsa, **Szakolczay Lajos**, **Szörényi László** (tiszteletbeli konzulensek).
Alapította: **Masszi Péter**. Lapterv: **Gosztola Gábor**.
Szerkesztőség: 1136 Budapest, Pannónia u. 6.

Teléfono: (1) 247-6657 • (30) 511-3762 • E-mail: szongyi@gmail.com • Honlap: www.naputonline.hu
A Cédrus Művészeti Alapítvány adószáma: 18110661-2-41

Nyomdai kivitelezés: Érdi Rózsa Nyomda. Terjeszti a Hírker Zrt. és az NH Zrt. ISSN: 1419-4082

Zalán Tibor tárcája	borítóbelső
Mustra	
Sári László: Dilettánsok történelme	3
Dokumentum	
Három hátrahagyott Fodor Ákos-vers	17
Öromöröm	
A sok haikuszerzőt felsorolni itt nem tudjuk. Alkotásaik nevük (álnévük) sorrendjében következnek – ettől csak egy-két helyen, tördelési szempontból tértünk el.	
Babics Imre szerkesztői jegyzete	64
Tárlat	
Orom témájú haigák	színes melléklet
Berek	
Juhász Anikó – Csejtei Dezső: A táj és a kultúra viszonyának néhány vetülete Oswald Spengler felfogásában	65
Ablak	
Hegyi Zoltán Imre: In illo tempore, ab origine (Hegyi Botos Attila: In illo tempore)	87
Németh András: Huszonhat év után; Hazugság nélkül	
Füleki Gábor: Téli álmodozás	94
Csontos Márta: Játék a szimbólumokkal	96
Lovas Sz. Judit: Samael megkísértése	97
Téka	
Hubert Ildikó: Örök hírnévnek zengése	99
Hetedhét	
H. Végh Katalin: Egy újkori sátániáda	105
Will Stone: Calais-i találkozás (Tárnok Attila fordítása)	111
Silvia Baron Supervielle: A fordítás misztériuma.	115
Max-Pol Fouchet: Majonéz és pillangók	117
Georges-Olivier Châteaureynaud: Szoba a mélység felett (Károly Judit fordítása)	120
Fecske András: Aki író akar lenni...	126
Szabó Pap Edit: In memoriam V. K.	128

Charta XXI

Surján László: Nem érte, hanem hozzá	129
Molnár Imre – Surján László: Esterházy-émlékplakett	130

E számunk szerzői	133
-----------------------------	-----

Illusztrációk

Orom témájú haigák	63, 86, 104, 136
------------------------------	------------------

Melléklet

Káva Téka - Napút-füzetek 132.

Hogyan öltöm meg Raszputyint

(V. Puriskevics egykori Duma-képviselő naplója)
Kamer András fordítása

Tizenkettedik alkalommal írta ki műhelyünk (ezúttal) **orom** témában haiku-, haibun- és hajgyszerző pályázatát. Nem is igazán pályázat ez (meghirdetése szerint se), a díj: oklevél a legsikeresebbeknek. A voltaképpeni „jutalom” a közlés: 159 beküldő munkáiból teszünk közzé sikeres, szép alkotásokat. Ennyi bennünket megtisztelő versmester szerepel e válogatásban közel ötszáz közül. Nem versenyeredményt hirdetünk tehát, midőn kiemeljük mégis tízüket, akik szerintünk most leginkább eltalálták e japán versforma magyar háromsorosát, a megadott témát fogalmazva (fordítva vagy fotózva) megfinoman, művészi erővel. Kiemeltek: Antalfy Yvette-Hildegard, Barna Júlia, Buday Anikó, Czifra Adrienn, Csata Ernő, Déri Erzsébet Eszter, Füleki Gábor, L. Horváth Zsuzsa, Lajtos Nóra, Ligeti Éva, Markovity Radmila, Müller Márta, Nagy-Rakita Melinda, Szabó Aida (Jampa drolma), Tekse József, Vadászi Árpád, Vercsek Györgyi.

Lapszámaink rendre miniinformációval szolgálnak a benne közlő alkotókról (133–135 oldal). Ezúttal, igen, ennyi oldalra rúg a lajstrom, amelyben a szerzők olykor álnevükön szerepelnek, máskor kéri, tekintsünk el adataik nyilvánosságra hozatalától. Természetesen valamennyiük kérését tiszteletben tartjuk.

NAPÚTIrodalom, művészet,
környezet

XXI. évfolyam 2. szám

Oromöröm**Győrfi Kati – L. Gácsai Éva**

Kezdetről fogva
Anyagodnak vagy rabja
Míg visszaolvadsz.

Sári László

Dilettánsok történelme

és a kultúra...

„A kulturális eredmények tudattalan felhalmozódásával népek és egyének zsigereiben általában is érdemes számolnunk.”

(Jacob Burckhardt)

A kultúra mint léteesszencia, mint nembeliség, mint életminőség, mint erkölcsiség, mint szemlélet és mint viszony az emberlét teljes egészét meghatározó tartalom. Egyetlen, az emberi világ minden alkotóelemében fellelhető szubsztancia. Minden vonatkozásában „paideia”, azaz gondozás. „Ez pedig az emberi létmódot tekintve, szándékos művelést, kifinomultságot jelent. Az, amit az ember hozzátesz a természetéhez” – írja róla Ortega y Gasset. Hozzátesz saját emberi alaptermészetéhez? Vagy biológiai természetéhez? Mihez is? „A német történelmi iskolától kezdődően, a [kultúra] szó jelentéstanilag elkorcsosul, végül egy nép létmódját jelenti, bármilyen legyen is e módzat. Érdemes felhívni a figyelmet arra, hogy a »kultúra« ezt megelőzően csakis az emberség egyedüli, példás módját jelentette.” Megint csak kérdések sora: miféle emberség egyedüli, példás módját? Embervoltunk melyik módját, változatát? Vagy nembeli jellemzőink egész konglomerátumát? A világhoz való viszonyulásunkat is?

*

Arisztotelész szerint „a viszony csak mintegy mellékhajtása és vele-

járója a létezőnek”. „E javaknak tehát [azaz a nembeliség jellemzőinek és a viszonyoknak mint értékeknek] aligha lehet közös ideájuk.” Másrészt azt állítja – rendszeresen tőle idézzük –, hogy „[a]z ember természeténél fogva állami életre hivatott élőlény”. Azaz társadalmi lény, társadalmisága pedig nyilvánvalóan emberi viszonyaiban jelenik meg. Amennyiben ezt elfogadjuk, akkor a viszonyt mint olyant nem tekinthetjük csupán a „létező mellékhajtásának és velejárójának”, hanem feltétlenül a létező lényegének kifejeződését, vagyis a létező (esetünkben az emberi létezés) szubsztanciáját kell látnunk benne. Miként ezt az Arisztotelésszel egykorú Menciusz és a nála valamivel idősebb kínai filozófustársak látták, élükön Konfuciuszal.

Ha a kultúra önmagában és tisztán „viszonyok összességeként” meghatározható – valamint a filozófia, mely „minden létező legfőbb törvényszerűségeit igyekszik föl kutatni” (Jacob Burckhardt) és „rendezett gondolkodás az élet legalapvetőbb dolgairól” (Fung Yu-lan) –, akkor a kultúra mindenekelőtt együttélési eszményeket, célokat fogalmaz meg, közvetít és követ. Így vált az európai szellemiség egyik legkorábbi és legégetőbb

eszményévé a szabadság gondolata, míg például a kínai kultúra központi értékévé a kölcsönösség, azaz a viszonyosság, általában véve a viszony fogalma. „Van-e olyan egyetlen szó, amelyet az ember egész életében követhet?” A mester így felelt: „Hát nem ilyen szó a kölcsönösség?” (Konfuciusz: *Beszélgetések és mondások*). Idézzük a konfuciuszi tézist, ahol csak tudjuk, mint a kínai gondolkodás alapeszményét. Valamint azért is, mert éppen ebből az elvből következően nevezhetjük a régi kínai gondolkodás egészét *viszonyközpontúnak, viszonyközpontú filozófiának*.

Itt kell feltétlenül hozzátennünk, hogy a kétféle eszmény, a szabadság és a kölcsönösség között húzódo szakadék áthidalhatatlansága az oka és magyarázata annak, hogy a nyugati világban máig nem jött létre a viszonyközpontú gondolkodás. (Legfeljebb a kétoldalú érintkezések kérdései tűntek fel olykor nyomokban az európai filozófiában – Kanttól Levinasig.) A kölcsönösség és a viszony fogalmának kifejtése, valamint a belőle származó következmények (például az összetartozás és együttműködés) tárgyalása igencsak kevésbé jellemzi az európai gondolkodást. Ahogy ezek politikai és történelmi vonatkozásait is sokkal kevésbé veszi számításba ez a felfogás.

A viszonyközpontú gondolkodás révén vált a régi Kínában mindennaposá az emberi kapcsolatokkal való folyamatos foglalkozás, a társadalmi viszonyok gondos, aggályos alakítgatása és ápolása, valamint ennek következtében vált szélesebb körben (például a művészi ábrázolásokban) is tudatossá az ember nembeli értékeinek és jellemzőinek folyamatos szem előtt tartása és elfogulatlan vizsgálata. A régi kínai szemlélet szerint

az ember *rendeltetése* az univerzumban nembeli értékeinek a fenntartása: „Az Égnek megvannak az évszakai, a Földnek megvannak a javai, az Embernek pedig megvan a kultúrája” (Hszün-ce). Ebben az egyetlen rövid mondatban foglalja össze az ókori kínai filozófus az univerzum működését meghatározó három főszereplő, az Ég, a Föld és az Ember rendeltetését. Ha hármójuk közül akár csak az egyik nem tölti be funkcióját, az univerzum rendje (az ún. harmónia) megbomlik, felüti fejét a káosz.

Ennél sokkal bizonytalanabb volt a kultúra rendeltetésének kérdése, és ennél fogva mindenkori helyzete a nyugati világban, leginkább a korábban *realitásként* emlegetett *nyers tényvilág* középkor végi színre lépésétől számítva. A realitásnak ebben az új világában a kultúra hosszabb távon jelentkező előnyei („haszna”) nem feltétlenül mutatkoztak vonzósnak az iparkodó európai városlakó szemében, sőt a gyors egyéni pozíciófoglalást és érdekérvényesítést az ilyen jellegű előnyök – a haszonszerzés minden területén – *gátolni* vagy legalábbis lassítani látszottak. Ha az áruterelés élenkítésével és a kereskedelmi forgalom minél szélesebb kiterjesztésével elfoglalt városi polgárok körében valamiféle érdeklődés mégiscsak támadt a kultúra iránt, akkor ez a legtöbb esetben tetszetős külsőségeként (műveltségként) vagy még inkább szórakoztatásként (divatként) jelent meg.

Az európai gondolkodás az ember nembeli lényegének kiteljesítését korábban az isteni gondviselésre bízta, az üdvrend megvalósulásában az ember tökéletesedésének is biztos zálogát látta. Úgy tartotta, hogy ennek érdekében magának az embernek nincs semmi tennivalója, elég türel-

mesen megvárnia Krisztus második eljövetelét, és azzal együtt az üdvösséget, az örök életet. Miután pedig a gondviselésnek hátat fordított, és merészen „saját kezébe vette” végső boldogulását, akkor sem érte be az üdvösségnél kevesebbel, az örök életről a világtörténelmi fejlődés végállomásaként fantáziált.

A középkort követően, majd még inkább az újkorban az európai hős történelmi fejlődése képzetéből alkotta meg jövőképét, mely pontosan megfelelt a korábbi végállapotnak, az üdvtörténet chiliasztikus elképzelésének. Csakhogy az öröklét ezentúl már nem az isteni teremtés törvényéből következően valósul meg (a közeli jövőben!), hanem az emberi elme tökéletesedésének következtében. Ennek az önfejlődésnek az eredménye lesz az a már kifogástalan ipari civilizációs és társadalmi-politikai (majd történelmi) világállapot, amely minden tekintetben a Krisztus második eljövetelével megvalósuló üdvözüléssel lesz teljesen egyenértékű, sőt vele azonos.

Ezt a jellemzően európai módon elgondolt folyamatot valamilyen okból nemigen szoktuk együtt vizsgálni a kultúra sorsának alakulásával. Ha most a világtörténelmi fejlődés folyamatára ebben az összefüggésben vetünk egy pillantást, akkor máris látjuk, hogy a történelmi haladáshit térhódításával a kultúra egyetemes rendeltetése és köznapi szerepe is egyre inkább háttérbe szorul, ugyanis – az ember minden körülmények között feltartóztathatatlan, felfelé ívelő fejlődése, tökéletesedése mellett – a kultúra minden egyes nembeli funkciója értelmét veszíti. A kultúra mint az emberlét teljes egészét meghatározó tartalom (életminőség, erkölcsiség stb.) teljes mértékben szükségtelenné, sőt feleslegessé válik az ezeket

a tartalmakat nélküle is megvalósító – ráadásul megkerülhetetlen – haladásfolyamat következtében.

A realitásesszme és a haladáshit reneszánsz kori feltűnésével egy időben a kultúra a társadalomfilozófiai gondolkodásban is egyre inkább mint valamiféle gazdasági vagy politikai eszköz jelenik meg, ekként tekinti *hasznosnak* a gazdasági hatékonyság fokozása vagy éppen a társadalmi külsőségek megteremtése érdekében. Ettől kezdve ugyanezeket a szerepeket osztja a kultúrára a társadalmi élet leghétköznapibb gyakorlata is. Ebben a formájában a kultúra szinte kizárólag művészi alkotásokként képes megmutatkozni, s eredményeit – mint díszítményeket – a napi gyakorlat (alkalmazás) minden esetben könnyűszerrel látja el valamiféle aktuális, ám egyáltalán nem jelentőségteljes funkcióval. Ezentúl pedig kizárólag ezekben a megjelenési formáiban tűnik majd fel mindenütt, a társadalmi élet legkülönbözőbb területein.

Nem kap lényegének és rendeltetésének megfelelő funkciót a kultúra a természettudományos, legfőképpen a technikai fejlődés (sokkal inkább bővülés, gyarapodás) területein sem, még akkor sem, ha a különféle, egyre ügyesebb gépezetek elterjedését – vagyis a műszaki-technikai eredményeket – már a legkorábbi kezdeteknél is nagyon sokan összetévesztették az ember nembeli minőségét erősítő (ápoló) funkciókkal, azaz a kultúra *valódi* értékeivel. „*Civilizálódtunk, de nem moralizálódtunk*” – jegyezte meg a jelenség legkorábbi megjelenését vizsgálva Kant, már 1784-ben. Előtte is nyilvánvalóvá vált ugyanis, hogy természettudományos ismereteink bővülése és alkalmazásuk gyors elterjedése éppenséggel a kultúra *ellenében* hat.

Ily módon a kultúra – mint a létező legmagasabb *eszményeket hordozó*, társadalmi viszonyokban megjelenő, és ezeket a viszonyokat teljes egészében meghatározó *minőség* – a realitás térfoglalása óta nem kapott valóságos szerepet az európai társadalmak életében. Az ember nembeliségének lényegeként jóformán nem is jutott szóhoz. A nyers tényvilág élet-szabályai szerint szerveződő modern európai társadalmak ma már nem is értenék Friedrich Schiller – saját korában is szokatlan – kijelentését: *„A kultúra feladata az, hogy az embert szabaddá tegye és segítségére legyen a maga egész fogalmának betöltésében.”*

Ám, mindeközben Schiller valószínűleg azt is nagyon jól tudta (ha nem saját magától, akkor Immanuel Kanttól), hogy a szabadság és a kultúra az emberi társadalomban egymást kölcsönösen kizáró, egymással fordítottan arányos fogalmak. A kultúra ugyanis – mint különösen érzékeny és viszonyközpontú szellemi minőség – létfeltételei védelmében folyamatosan igényli a szabadság mértékének korlátozását; míg a szabadság folyamatosan veszélyezteti a kultúra – a *realitás-kultusz* és az *álkultúra* felől – teljesen védtelen alapértékeit. Lásd például egyik oldalról a természettudományos gondolkodás, másfelől a szórakoztatóipar térfoglalását. Mindkettő már akkor túllépett a kultúra iránti tiszteletlenség legfelső fokán, azóta is csendes fölényesség, sőt gőg jellemzi pozíciójukat.

Éppen ezért nyilvánvaló, hogy egyfelől az európai haladásszellem, másfelől pedig az emberi nem értékeinek fenntartásáról gondolkodó és gondoskodó régi ázsiai felfogás nemigen kerülhet egymáshoz közelebb. Szabadság és kultúra között Schiller ímént

idézett kijelentése fogalmazza meg a lehetséges legközelebbi, legbarátibb viszonyt. Minden, ami túlmegy ezen (vagyis további kompromisszumra irányul), az a modernitás számára érthetetlen és méltányolhatatlan. *„A kultúra könnyen elbotolhat a saját lábában”* – jegyezte meg cinikusan – a gyorsan kibontakozó jelenséget szemlélve – Jacob Burckhardt, százötven évvel ezelőtt.

*

„A történelmi tudás sajátos tárgya a gondolkodás maga.” *„Az ember a történelmi folyamatban teremti meg a maga természetét, azzal, hogy újratemti saját gondolkodásában a múltat, amelynek örököse”* – írja Robin G. Collingwood, a kiváló múlt századi angol történész az emberi gondolkodás és történelem (más szóval az ember gondolkodása és tettei) – nembeliségünkől következő – viszonyáról. Azt is többször hangsúlyozza, hogy a történész csakis olyan eseményekkel foglalkozik, amelyek *„gondolatok kifejeződései”*. Azután emlékeztet rá, hogy jóval őelőtte Kant is leszögezte: *„az ember szellemi lényként a történelmi világ lakója”*. Teljesen felesleges azonban mindenfajta hivatkozás, állítja Collingwood, józan fejjel bárki magától is tudhatja, hogy amit véghezvisz, az jellemzi – és az minősíti – az embert. *„Önmagad ismerete nem más, mint hogy tudod, mire vagy képes”* – összegzi végül gondolatait.

Amennyiben tehát a kultúra eleven viszonyok összessége, jobbára különféle társadalmi tevékenységek sűrű hálózata, vagyis maga a szüntelenül cselekvő emberi világ, akkor joggal állítható, hogy a kultúra jellemző jegyei mindenekelőtt a szüntelenül cselekvő politikai és történelmi világban vál-

hatnak láthatóvá. Másképpen: a történelem minden mozzanata a kultúra megmutatkozása és legvalódibb kifejeződése, és *vica versa*: a kultúra egésze történelmi folyamatot alkot, mely jelen időben, múlt nélkül el sem képzelhető. A kultúra jelen idejű megnyilvánulásai egyáltalán nem fedik fogalmának egészét. Ahogy megint csak – rá jellemzően – Burckhardt mondja ugyanezt: a barbárok „*barbársága abban áll, hogy nincs történelmük*”. Ezzel szemben a „saját múlt” egyenlő a saját kultúrával.

Amint azt történelmi tapasztalataink mutatják, az életképes emberi közösségek alapvető létfeltétele a *rendezettség*, egészen pontosan az emberi viszonyok rendezettsége. Ebben megint csak a kultúra essenciája jelenik meg, a társadalmi rendezettség és a kultúra lényegében azonos tartalmak, valójában egymás kifejeződései. A kultúra – rendezett emberi viszonyokból származó – felvirágzásának legszebb történelmi példájaként a történészek és a filozófusok rendszerint Athént említik, ami a polisz gazdasági és politikai eredményeit tekintve valóban meggyőző. Athén ugyanakkor csoda is, nehezen magyarázható társadalmi képződmény. Hiszen részvételi demokráciájából adódóan a polisz vezetőinek igencsak kusza és igencsak nyugtalan politikai viszonyokkal kellett mindenkor szembenézniük, amelyeket fortélyos eszközökkel örökösen csillapítani kényszerültek. Persze Athén gazdasági és kulturális virágzására és a többi városállam fölötti hatalmára is lehet magyarázatot találni, de még az egész antikvitás „görög csodáját” sem tarthatjuk természeti tüneménynek. A történelem az antikvitásban sem bizonyult „a természet folytatásának”, ahogy egyes ókori kínai filozófusok

igen jóhiszeműen gondolták. Ami pedig Athén történelmében nem csoda (hanem szervezetség kérdése), arra a klasszika-filológus Nietzsche azonnal rátapintott. Ezzel aztán Athén nagyságára is frappáns és meggyőző indoklással szolgált.

„*A görögök fokozatosan megtanulták szervezni a káoszt, mégpedig úgy, hogy a delphoi tanítást követve önmagukra, vagyis valódi szükségleteikre eszméltek vissza, s látszat-szükségleteiket hagyták elhalni. Így vették ismét birtokba önmagukat [...] Mindenkinek meg kell magában szerveznie a káoszt, hogy visszaeszméljen valódi szükségleteire [...], akkor kezdi majd megérteni, hogy a kultúra még valami más is lehet, mint az élet dekorációja [...] Így tárja fel magát előtte a kultúra görög fogalma [...] mint élet, gondolkodás*” – magyarázza a görögöket Nietzsche. Azután hozzáteszi még, hogy a kultúra valójában természeti képződés (phüszisz), ám megújított és jobbított formában („*Mint új és jobbított phüszisznek a fogalma*”).

Még konkrétabban fogalmaz bázelei történész barátja, Jacob Burckhardt, de mintha éppen Nietzschét folytatná és némiképp magyarázná. „*Athénban a szellem szabadon és nyíltan lép színpadra [...], ennek oka nem más, mint a gazdasági élet egyszerűsége, amely beéri mértéktartó földműveléssel, kereskedelemmel és iparral, és általában a mértéktartó étellel.*” Athén hegemoniája tűnik ki tehát minden más kimagasló görög teljesítmény közül is. Ezzel a szerepükkel maguk az athéniak is mindenkor tisztában voltak, büszkeségüket nem is rejtették véka alá. „*Az a szó, hogy »görögök«, immár nem az eredet (genosz) egységét jelenti, hanem egyfajta intellektuális minőséget, olyképpen, hogy*

manapság inkább már azokat nevezzük görögnek, akik részesülnek kultúránkból, s nem pedig azokat, akik eredetükben közösek” – idézi Ortega az athéni Iszokratésznek ezt az i. e. 4. század elején – azaz már a csúfosan elbukott peloponnészoszi háború utáni, térdre kényszerített Athénban – megfogalmazott, „tárgyilagosan kérkedő” passzusát.

Burckhardt azt mondja, hogy az athéniak azért voltak képesek felülmúlhatatlan kulturális teljesítményeikre, mert „az embereknek volt idejük és szellemük a legmagasztosabb és legkifinomultabb dolgokra, mivel nem mentek tönkre a szerzési hajszában”. „Az embereknek van mondanójuk egymás számára, és ezzel élnek is [...] Így lehetséges az a fajta társasági szellem, amely Platón dialógusaiából és például Xenophón Szümpozionjából árad [...] Így alakult ki a közérthetőség légköre: a szónokok és a drámaírók olyan közönségre számíthattak, amilyen azóta sem létezett sehol [...] Könnyedén és ragyogóan fakad ebből az egyéni részvétel az államban, az ékesszólásban, a művészetben, a költészetben és a filozófiában” – érvel Burckhardt, és sok igazságnak kell lennie abban, amit mond, mert más (meggyőzőbb) magyarázatot nemigen találunk a görögök teljesítményére.

Világtörténelmi elmékedéseiben azonban számos szélsőségesen elfogult állítást is megfogalmaz, ő is hajlamos az antikvitás túlértékelésére. Athén polgárait Burckhardt szinte minden szempontból makulátlannak festi, úgy látja, hogy „nem szenvednek rangkórságban”, kapcsolataikat nem jellemzi „hamis udvariaskodás”, képességeiket „kifinomult dolgokra” használják. „Itt nem találkozunk a rendek rang szerinti megkülönböz-

tetésével, műveltek és műveletlenek elkülönülésével, senkit nem gyötör a becsvágy, hogy külsőségekben érje utol vagy előzze meg a másikat [...], így aztán a komolyabb erőfeszítéseket nem követi ernyedtség, nem ismerik a kispolgári hanyagságot, sem a túlhajszolt társasági életet és ünneplést.”

Az athéni társadalom hanyatlásának okait vizsgálva pedig Burckhardt visszatér történelmi módszeréhez, és elemzése ismét tárgyyszerűvé, pontosná és lenyűgözően logikussá válik. Előadása számos lényeges mozzanatot tár fel számunkra a kultúra és a történelmi változások összefüggéseinek tág területéről, érdemes tehát hosszabban is tovább olvasnunk feljegyzéseit.

Az athéni társadalom hanyatlásának legfőbb okaként – a vesztes peloponnészoszi háborút követően – a svájci történész a politikai ambíciók „jelentős megcsappanását” nevezi meg és teszi felelőssé. „[A] figyelem bizonyos specialitások felé fordul, főleg olyanok felé, melyeknek már semmi közük az államhoz. Miközben Athén minden szakterületen – főként a tudományokban és a művészetekben – a fél világot elláthatná emberekkel, demokráciája hivatali közép-szerűségek küzdőterévé válik. [...] A torzulások abból fakadnak, hogy itt egy demokrácia birodalmat akar fenntartani, amire egy arisztokrácia (mint Róma és Velence) sokkal hosszabban képes, ezenkívül demagógok élnek vissza az uralom pátoaszával. Ebben gyökerezik minden egyéb szerencsétlenség és a nagy katasztrófa is [...] És hogy a hagyomány szellemi teljességéből semmi se hiányozzék, idetartozik még Platón politikai utópiája, vagyis a közvetett bizonyíték Athén bukásának mértjére.”

A teljes képhez szorosan hozzátartozik még egy további jelentősnek mondható burckhardti politikai filozófiai felismerés: „Ami azonban általában a görög demokráciákat illeti, bizony az államszervezet lassanként mindenütt elveszítette a ragyogását, és folytonos viták kereszttüzebe került. Felütötte a fejét a reflexió, új politikai formák szülőanyjának adja ki magát, de valójában mindent felbomlaszt, eleinte szóban, amit aztán elkerülhetetlenül tettek követnek.

Politikai elméletként lép színpadra, és kioktatja az államot. Ezt nem tudná megtenni, ha nem volna már mélyen hanyatlóban az állam igazán plasztikus politikai képessége. Egyúttal még gyorsítja is a hanyatlást, és hiánytalanul felemészt a plasztikus képesség utolsó maradványait – ez pedig úgy jár, mint a művészet, ha az esztétika karmai közé kerül. Jaj annak, akinek ilyenkor ott a szomszédjában egy Makedónia, a távolban pedig már egy Róma készülődik!

A hanyatló demokráciákban azután ezeknek a nagyhatalmaknak is szükségszerűen megvannak a maguk pártjai, és még csak nem is okvetlenül megvesztegetettekből: megtevesztettek is megteszik.

Persze felvetődik a kérdés, hogy valóban a reflektáló kultúra kerekedett-e felül az államszervezeten, s nem inkább az egyoldalú párt-egoizmus (a demagógról mint egyénről nem is beszélve). Valamilyen elem kikezdi az élet eleve igen szövevényes alapjait, kihasználva a tanácstalanság és fáradtság pillanatait; a leglényegesebbnek adja ki magát, sőt a nagy Egész szerepében tetszeleg, és gyakran általános elvakultságba dönti az embereket. A homály pedig csak akkor oszlik el, amikor a valódi, ősi, örökül kapott Egész szemmel

láthatóan kizökken medréből és a legközelebbi hatalmasság martalékvává válik.”

Lám, így fest a világ, amikor az emberi viszonyok finom hálóját megteremtő és fenntartó, valamint a társadalmi cselekvést is alapvetően meghatározó kultúra váratlanul elhagyja az államszervezetet és a hozzá tartozó közösséget. Valójában a történelmet hagyja el, mely kiszabadulva a szervezetségből magára marad. Az emberek elveszítik képességüket a kaosz „szervezésére”, a kultúra összetartó szellemi ereje nélkül a társadalom egészen a fejetlenség lesz úrrá. Az „örökül kapott Egész szemmel láthatóan kizökken medréből”. Ilyen lenne hát a kultúra mint a történelem épületének megtartója. Ugyanakkor – tudjuk már Collingwoodtól – a szellem, a kultúra a továbbépülő történelem változásainak eredője is. Jelen időben és hierarchikusan a történelem *spiritus rectora*, köznyelven a társadalom közérzete. Az emberek érzelmi és értelmi állapota, melyből a történelmi események mint következmények származnak. A legnagyobb léptékű változásokkal egyetemben.

Amint az elvárt fejlődés – vagy éppen az állandóság fenntartása – érdekében elengedhetetlen társadalmi közérzet megszűnik („valamilyen elem kikezdi az élet eleve igen szövevényes alapjait”), máris vége szakad egy addig történelminek tekintett helyzetnek, akár korszaknak. A közösség aktivitása elpárolog, vagy visszajára fordul a közhangulat. Ennek következtében átalakul a társadalom szerkezete, ami – mint a görögök esetében láttuk – nagyon gyorsan oda vezet, hogy összeomlik egy egész birodalom. Ez „a kultúra befolyása az államiságra” – ahogy Burckhardt fogalmazta meg a jelenséget, már egyetemi előadá-

sa címében. Vagy ahogy a történész 1870-es előadásait rendszeresen látogató fiatal Nietzsche mondta volna: „a görögök megtanulták ugyan szervezni a káoszt, de azután a szervezetséget már nem tudták fenntartani”. Merthogy Nietzsche szerint valami ilyesmi történhetett. A görögök csak élvezték a poliszok jól megszervezett életét, de nem ápolták, nem gondozták a kialakult emberi viszonyokat. Pedig a virágzás pillanataiban kell a legerősebben kézben tartani a kultúrát mint a társadalmi szervezetség öntőformáját.

*

A kultúra pozícióit minden társadalmi helyzetben veszélyeztetik, majd igen könnyen le is rombolják a politikai változások viharai. Másfelől a kultúra befolyását politikai viharok nélkül is gond nélkül hatástalanítja az újkori társadalmak tömegesedése. A demokrácia örökös és méltatlanul zajló politikai csatái közben a kultúra (a viselkedés kultúrája is) eleinte igen komoly minőségi veszteségeket szenved, majd csaknem minden jelentőségét elveszíti. Ilyen körülmények között kizárólag a politikai versenyben (ami nem az erények versengése) bármilyen áron kiharcolt eredmények számítanak. A mögöttes tartalmakra ilyen időkben nem figyel senki. Ezekben a társadalmi helyzetekben tekintélyhez, ranghoz, befolyáshoz csakis politikai harcokban szerzett érdemek révén lehet hozzájutni. Ami az érdemszerzés lehetőségeit illeti, ismét elénk tolokodik hát az egyéni és a társadalmi szabadság kérdése.

A minden állami tevékenységgel szemben korlátlanul fellépő politikai reflexiók (a legtöbb esetben oppozíciós elméletekként jelennek meg), majd az úgynevezett *puha erők* szün-

telen háborúja „valójában mindent felbomlaszt”, lerombolja az emberi viszonyokat és a rájuk épített társadalmi intézményrendszert. Győztesei romokat nyernek (lásd például Athén harminc türannoszát és türanniszait), mely kilátás égetően veti föl az észszerűtlen mértékű, pusztán hatalmi érdekek által motivált politikai szembenállás kérdését. De ugyanez a kilátás talán még ennél a kérdésnél is tragikusabban vetíti elénk a kultúra létfeltételeinek teljes megszűnését a porig rombolt társadalmi környezetben. A fizikai életkörülmények ugyanis a rövidebb-hosszabb politikai kifáradások, tüzszünetek idején (valamilyen mértékben) helyreállíthatóak, a biológiai élet folytatható, ám a kultúra nem kezdhető újra. Egyetlen közösség sem juthat vissza kultúrája kezdetéhez, hogy újra letegye alapköveit. Nincs út visszafelé az időben: az új világ építői csak a régi maradékaiból, morzsáiból építkezhetnek.

Ahogy Burkhardt „a történelmi vizsgálódás szempontjából egyedülálló” paradigmának tekintette Athént – ahonnan „az ismeret bővebben árad”, mint más államok történetéből, ami olyan kulcs, „amely más kapukat is nyit”, és amely az emberi létformákról „sokoldalú tájékoztatást nyújt” a történésznek –, úgy tekintett az újkori Angliára Montesquieu a 18. század közepén. Ő is a demokrácia és a szabadság kérdése felől vizsgálta történelmi „modelljét”, mint ahogy Athént is máig vizsgálja mindenki, aki el akar jutni a társadalmiság lényegéig. Montesquieu – éppúgy, ahogy Athén esetében Burckhardt – legnagyobb-részt igencsak idealizálta az angliai állapotokat, ám jól látta a demokratikus politikai berendezkedés felé közelítő újkori európai társadalmak kormányzási kockázatait is. Ezeket zömében

– Arisztotelészhez hasonlóan – Montesquieu is a szabadság eltúlzott mértékéből eredeztette. („A demokrácia rendszeren azon szokott tönkremenni, hogy mindenki azt teheti, amit akar; s ennek oka, mint [Szókratész] mondja, a túlságos szabadság” – fogalmazott egykor Arisztotelész.)

„[A] szabad nép szokásai szabadságának részei [...] Lássuk tehát, milyen következményeknek kellett ezekből származnia, milyen jellem tudott ezekből kialakulni, és milyen külső magatartást eredményeztek [...] A szabad államban minden szenvedély szabadon megnyilvánulhat, így a gyűlölködés, az irigység, a féltékenység, a meggazdagodás és a kitűnés vágya teljes terjedelmükben jelentkezhetnek.”

„Minthogy a szabadság élvezetéhez az kell, hogy mindenki megmondhassa azt, amit gondol, és megtartásához is az szükséges, hogy mindenki kimondhassa gondolatát, az ilyen államban az állampolgár mindent megmondhat és megírhat, aminek megmondását vagy megírását a törvények kifejezetten nem tiltják meg.

Az ilyen nemzet, folytonosan indulatban lévén, könnyebben vezethető szenvedélyei, mint a józan ész által, amelynek soha sincsen nagy hatása az emberi lélekre; ezért azok, akik egy ilyen nemzetet kormányoznak, könnyen belevihetik azt a valószínűs érdekeivel ellentétes vállalkozásokba.”

Így vélekedett Montesquieu, és valóban csaknem ugyanazt mondja, amit korábban Szókratész és Arisztotelész állított. Mai fülünknek kissé körülmenyesen hangzik és közhelyesen, ráadásul hallottuk ezt már éppen elegendet. Nem haszontalanság azonban a filozófus segítségével belegondolnunk

abba, hogy hová is vezet mindez. Ami a szabad szerzés és gazdagodás kérdését illeti, kivált pedig a belőle kialakuló szemléletet és életvitelt, Montesquieu hozzáfűzi még iménti eszmefuttatásához, hogy ebben a szabad országban a szabadon versengő emberek minduntalan „attól félnek, hogy elszalasztanak valami olyan jót, amit éreznek ugyan, de nem ismernek, és amit rejtve lehet tartani előttük. A félelem pedig mindig megnagyítja a tárgyakat. A nép aggódhatik helyzete miatt, és veszélyben érezheti magát a legbiztosabb pillanatokban is.” Már a felvilágosodás korában ilyen rombolónak véli a mérték nélkül kiterjesztett szabadságból keletkező félelmeket a francia gondolkodó. Az örökös aggodalmak között élő nép végül sehogyan sem leli nyugalma ebben a szabad országban. Az eleinte idealizált közállapotokból erre a következtetésre jut a filozófus, ilyen nyomasztó társadalmi végkifejletet vizionál.

A nyugtalanság, sőt izgalom, Montesquieu szerint azáltal is fokozódik, hogy azok, „akik a legerősebben szembeszegülnek a végrehajtó hatalommal, nem vallhatván be ellenérzésük érdekekben gyökerező okait”, folyamatos vádaskodással és rágalomokkal támadják a mindenkori kormányzást, vagyis csálnak, félrevezetik az embereket. Ezzel csak növelik „a nép ijedelmét, amely sohasem tudná, hogy valóban veszélyben van-e, vagy sem”. Ezek után pedig a felvilágosult Montesquieu újból említi az ebből a közhangulatból következő lélekemésztő és az erkölcsöket sem kímélő társadalmi körülményeket. Úgy is mondhatnánk, a filozófus észrevételei és megállapításai arra utalnak, hogy egy ilyen szabad ország lakói semmiképpen sem maradhatnak makulátlanul egyenes jellemű

polgárok, akik erkölcsileg is rendezett viszonyokat ápolnak egymással. Más-képpen szólva, Montesquieu szerint, ilyen társadalmi körülmények között „a kultúrára – mint a létező legmagasabb *eszményeket hordozó*, társadalmi viszonyokban megjelenő, és ezeket a viszonyokat teljes egészében meghatározó *minőségre*” – már nem is igen mutatkozik igény.

A szabadságnak a kultúrára kifej-tett hatását vizsgálva azonban azt is meg kell jegyeznünk, hogy az a lassú, bomlasztó hatás, amit a Montesquieu által jelzett szabadságfok a társadal-mi magatartásformákra és az állam-szervezet működésére gyakorol, talán csak hosszú évtizedek vagy évszázadok múltán lesz szembe-tűnő. Újkori jelei a felvilágosodástól a 20. századig alig voltak észrevehetőek, ennek következtében a közvélekedés és a kérdéssel foglalkozó tudományosság is hosszú távon elhanyagolhatónak tekintette, értelmetlen mellékhatásnak vélte. Ám ha ez a hatás állandósul, fo-lyamatosan érvényesül az európai tár-sadalmakban, akkor – ha eleinte ke-veseknek tűnik is föl – a kultúra (a. m. rendezettség, ápolat) lassanként így is nyomtalanul „elszívárog”, elvész az emberi világból. Sokáig észre se veszi senki, hogy támaszték nélkül áll az egész emberi épület. Azonban elég lesz a társadalmi gépezet működését megzavaró egyetlen apró, de szokatlan mozzanat, és újra elszabadul az addig jól „szervezett káosz”. A leg-kisebb szél is fölkapja és szertesztét szórja a homokszemeket.

*

Találkozhatunk olyan filozófiai el-gondolással is, mely szerint a *kultúra* mint szervezettség tulajdonképpen csak az ember *gyakorlati* berendez-kedésének szükségszerű eszköze.

Pontosan olyan, mint a mindennapi élet többi használati eszköze, pél-dául a különféle gépezetek. Valójában ezek is a kultúra megjelenési formái – állítják az ipari civilizációs fejlő-dés ideológusai. Ám az ember mint *szellem* nemcsak az ipari civilizáci-ós infrastruktúrát, az anyagi világot építő földlakó, „[A]z ember mindig is valami égihez és égivel mérte ma-gát” – állítja róla Martin Heidegger. Létezése transzcendens irányultságát (talán lényegét) nem képes pusztán eszközhasználóként kifejezni, a földi köznapiságtól elvonatkoztatva kény-telen metaforákban gondolkodni. Ennek következtében pedig a földi létén túli világával csakis a *költői látás* segítségével tud kapcsolatba kerülni, ezekben az élethelyzetekben a költészet eszközeivel tud megnyil-vánulni. Magyarul: a költészet, a *költői látás* adja meg létezése, „ittléte” tágasságát.

Éppen Heidegger az, aki a költői gondolkodást jelöli meg az ember nembelisége lényegeként, és mint ilyent a kultúra legmagasabb meg-nyilvánulásának tekinti. („A költészet a lét szószerinti alapítása.”). Ám a költészetnek nemcsak a „szószerinti”, azaz nyelvi alakzatai tartoznak a *poiesis* (vagyis *poézis*, a. m. *csinálás, létrehozás*) körébe, hanem valójában a kultúra minden megjelenési formá-ja poézisnek tekinthető. Másképpen: a poézis a szellem költői testet öltése, akár anyagtalan és láthatatlan (gon-dolati, érzelmi), akár anyagi és látható formában, például kézzelfogható mű-alkotásként. Sőt, ennél is jóval mesz-szebb mehetünk: akár a természeti világ minden egyes jelenségét joggal foghatjuk fel *poiesisként*. A természet jelenségei persze nem az emberi al-kotóművészt dicsérik, de feltétlenül a csinálás, a csinálódás, a keletkezés,

azaz a poézis szellemének szüntelen munkálkodását. Ennek a munkálkodásnak („költői”) eredményeit csodálhatjuk az egész természeti világban.

A költészet, a költői látásmód szerepe azonban nyilvánvalóan az emberi világ kultúrájában a legjelentősebb, itt kapja meg kulcsfontosságú, a kultúra minden területén megmutatkozó jelentőségét. Nemcsak arról van itt szó, hogy „költőileg lakozik az ember ezen a földön...”, ahogy Heidegger óta Hölderlint idézzük minduntalan, hanem Heidegger meggyőző értelmezése szerint: „Költőileg lakozni azt jelenti: az istenek jelenében állni, és a dolgok lényegi közelségétől illetve lenni.” Ami pedig konkrét és keserves földi dolgainkat (res gestae) illeti, a költészet ezekben is meghatározó szereppel bír: „A költészet nem csupán kíséző dísze az ittlétnek, a költészet a történelem hordozó alapja” – állítja a költészet „képviselésében” (az élete vége felé ezt a kérdést egyre elszántabban feszegető és ebben a kérdésben egyre gyakrabban megszólaló) Heidegger. Kétségtelen, hogy a költészet rászolgált a filozófus elkötelezett kiállítására. Ugyanezt a tiszteletet megkapta a preszókratikus görögöktől és az ókori kínai filozófusoktól is, számos esetben. Ők nemcsak azt vallották meggyőződéssel, hogy az emberi gondolat a költészettel karöltve juthat a legmesszebb, hanem többen közülük azt is, hogy filozófiát csakis versben lenne szabad írni. Meg is tette, akinek volt hozzá tehetsége.

„A költői szépségnek az a feladata, / Hogy a különböző eszmék támaszául szolgáljon” – állítja igen határozottan a kínai Lu Csi, s hogy az ókorban a költészetet az eszmék támaszánaként sem a kínaiak, sem a görögök nem tekintették a filozófia szolgáltatóleányának, a gondolatok ékesítőjének

csupán, hanem a gondolatot tartalmilag is jelentős mértékben gazdagító és árnyaló eszköznek, azt Arisztotelész is tanúsítja. Éppen a történelemre vonatkozóan jelenti ki: „A költészet tudományosabb a történetírásnál, mert nem ténygyűjtemény, hanem általános érvényű ítélet.” Minden korban pontosan erre van szüksége az érzékenyen vizsgálódó embernek, akár történetíró, akár egyszerű szemlélője a történelem eseményeinek. A költészet primátusát hangsúlyozó meggyőződést persze mindannyiunknak helyesen (egészen pontosan: tehetségesen) kell alkalmaznunk is, e tekintetben bizony óriási különbség van a költő történész és a tanár történész, valamint a költő filozófus és a tanár filozófus között. Akkor is, amikor mind egyikük prózában fejti ki az elképzeléseit. Gondoljunk csak például Dantéra vagy Schillerre, akik a filozófiát és a történelmet is teljes mértékben költőileg gondolták el és fogalmazták meg, akkor is, amikor prózát írtak. (Felismerték ugyanis, hogy költői eszközök hiányában sem történelemről, sem a történelmi eseményekben kifejeződő gondolatokról, szellemről nem lehetséges megfelelő módon és megfelelő pontossággal szólni.)

Lu Csi szemléletétől már nincs mesze a költészet határtalanságáért lelkesedő Heidegger a költészet és a történetiség viszonyára vonatkozó (fentebb már idézett) megállapítása sem: „A költészet nem csupán kíséző dísze az ittlétnek, a költészet a történelem hordozó alapja [...], mivel történelmi időt előlegez.” Szerinte a költészet már nemcsak eszmék támasza és legteljesebb kifejeződése, hanem a történelem alapja is. Nem véletlenül állít ilyet a filozófus: a költészet mint látásmód (szemlélet) valóban teljességgel ontológiai érzékenységű,

legalább annyira, mint a történelem, hiszen mindkettő a létbe (heideggeri szóhasználattal az *ittlétbe*) gondol bele, ami feltétlenül idő és történetiség.

Idéztük már Collingwoodot, aki az újkori történészek közül talán elsőként mondta ki (végre) igen határozottan és világosan, hogy a történelem mint események sora teljes egészében érdektelen és értéktelen, mert tartalom és jelentés nélküli. („A természettudóstól eltérően a történész egyáltalán nem foglalkozik önmagukban vett eseményekkel. Csak azokkal az eseményekkel foglalkozik, amelyek gondolatok külső megnyilvánulásai, s ezekkel is csak annyiban, amennyiben gondolatok kifejeződésai. Lényegében csak gondolatokkal foglalkozik: külső megnyilvánulásuk az eseményekben csak mellékesen érdekli, és csakis akkor, amikor ezek fedik fel számára a gondolatokat, amelyek után kutat.”) Csakhogy az eseményektől eljutni a gondolatig több szempontból sem „könnyű járás”. Ezt az utat is egyedül a költészet (a költői látás) segítségével lehetséges bejárni. Eszközei használatára elsőként a történetíró szorul rá, mivel nélkülük nem képes végezni a munkáját, nem képes szépen, gondosan elmesélni az eseményeket.

(Nemcsak történészi fejjel rémes belegondolni abba a felvilágosult jóslatba, ami az úttörő felvilágosult filozófus, Giambattista Vico jövendölése volt a 18. század elején. Vico szerint a költészet mint az emberi szellem egyik legkorábbi megnyilatkozása, egyfelől primitív, másfelől gyermeki kifejeződési forma, leginkább barbár korok sajátja. Ilyen például szerinte Homérosz korának költészete. Amikor a költészet nem a barbárság körülményei között születik, akkor hero-

kus korokban tűnik fel. Ilyen Dante költői életműve, mely egyszerre naivan érzelmes, politikai hangvételt tekintve pedig fennkölt és harcias. Ám az ember társadalmi fejlődésének eredményeképpen – Vicót a historizmus előfutáraként is számontartja a filozófia – az ész térfoglalásával a költészet mindenképpen kiszorul a szellem kifejeződési formái közül – véli Vico. Helyét mindenestül átveszi a próza, többé nem lesz szükség az érzelmek, a szenvedélyek megszólltatására, nem lesz szükség költészetre. A józanság és az észszerűség uralkodik majd a társadalomban és az irodalomban is.)

*

„[A] történész [...] a múltat csak annak nyomaiból ismeri [...] Sehol sem annyira meghatározatlan és problematikus az ismeret és az adott ismeret tárgyának viszonya, mint a történészi gyakorlatban [...] A történész inkább »csinálja«, mintsem »felleli« a történelmet” – állítja igencsak helytállóan a kortárs holland történész, Frank R. Ankersmit. Vagyis – míg a természettudós a leggyakrabban egyszerű megfigyelés útján közvetlenül hozzáfér érdeklődése tárgyához (és annak jellemző tulajdonságaihoz), addig – a történész kénytelen a képzeletére hagyatkozni, s a nyomokból költői módon kikövetkeztetni és megalkotni, „megcsinálni” a történelmet. Munkája eredménye tehát művészi alkotás. Ez a képzeletbeli út azonban már kifelé visz a rejtélyek sűrűjéből: a nyomoktól az eseményekig, majd onnan az események elbeszéléséig (az ún. *narratíváig*) vezet. Újabb azonban azonban a befelé, a nyomok sűrűjébe vezető út izgalmait is elmélyülten kutatja a történelemelmélet, eredményeiből már csaknem új diszciplína

(történelempszichológia) született. Ezeknek a kutatásoknak a kulcsszava a *történelmi tapasztalás*.

A történelmi tapasztalás jelensége Johan Huizinga szavaival – aki nemcsak világszerte népszerű történész, hanem gyakorló költő is volt – nem más, mint *„történelmi érintkezés”* vagy *„történelmi percepció”*. Másképpen: *„a múlt valamely vonatkozásával való érintkezés élménye”*, ahogy Ankersmit fogalmaz. Ezt az élményt bármi előidézheti, egy nyomat, egy okirat külső képe vagy nyelvezete, egy korabeli zenemű néhány taktusa vagy *„a pillanat mámorá”* (Huizinga). *„[A] történelmi tapasztalás legfontosabb aspektusa az, hogy közvetlen és az egyidejűség képzetét keltő érintkezést tesz lehetővé a múlttal”* – magyarázza tovább a történelmi „autenticitás-élményt” ismét Ankersmit, majd hozzáteszi, úgy jön létre, hogy *„a múlt egy szelete meglepi vagy megrohanja az embert”*. Valamely történelmi hely vagy esemény szellemének feltárulása révén a közvetlen találkozás élményével ajándékozza meg a történészt. Ez hát a napjainkban felfedezett és egyre népszerűbb új jelenség, a történelmi tapasztalás (mások szerint magyarul: *„történelmi tapasztalat”*) eseményének körülírása, fogalmának kifejtése.

Kétségtelen, hogy az efféle „nagy találkozások” (közvetlen tapasztalások) mindegyike tisztán kulturális kapcsolat. Ebből származik a történelmi tény és a történész viszonyának hitelessége, e viszony szélsőségesen szubjektív természete ellenére is. Valamiféle egybefonódás jön létre ilyenkor a múlttal, *„a múlt domesztikálása”* (Ankersmit), természetes felfogásának és megértésének aktusa történik meg. *„A dolgok lényegével való érintkezés szinte eksztatikus érzés [...], ami az Igazság megélése a történe-*

lem által.” Ennyire értékesnek tekinti ezeket a *„történelmi érintkezéseket”* az idősebb és tekintélyesebb holland, Johan Huizinga. Ha az állításnak az a fele, hogy a dolgok lényegével való ilyenféle érintkezésekből egyenesen az *„Igazság megélése”* következik, erősen túlzó is, a másik fele, vagyis az, hogy ezek az érintkezések eksztatikusak lehetnek, igencsak helytálló. Arra utal, amit korábban is hangsúlyoztunk, hogy mind a történelem *„nyomokból való”* megismerése, mind a megismert töredékekből *„költőileg”* kikövetkeztetett események előadása művészi érzékenységet és képzelőerőt feltételez.

(Nehogy a német idealistákkal igazságtalanul bánjunk, tegyük itt gyorsan hozzá, hogy számos hibás elgondolásuk mellett a *történelem mint műalkotás* kérdését Herder és Hegel is helyesen látta, mindketten pontosan meg is fogalmazták erről alkotott elképzelésüket. Hegel – nem véletlenül – éppen *Esztétikájában* tér ki rá. Ugyanezt a gondolatot képviseli később meggyőzően Wilhelm Dilthey, majd Benedetto Croce is, akinek 1893-ban írt, első történelemelméleti tanulmánya már címében is határozott állítást fogalmaz meg: *A művészet fogalma alá rendelt történelem* *La storia ridotta sotto il concetto generale dell'arte.*)

Ugyanebből a szemléletből származik a Dilthey munkásságát inspiráló, kiváló Paul York von Wartenburg eléggé harapós megállapítása: *„A szintisztán tudós filológus úgy fogja föl a történelemtudományt, mint régiségek vitrinét. Ahol hiányzik a kézzelfoghatóság – ahová csak egy valódi pszichikai utazás vezet el –, oda ezek az urak soha nem jutnak el. Ők a lelkük mélyén természettudósok.”* Wartenburg a tudós filológusok tra-

gikus eltévelyedéseinek leggyakoribb okát is jól látja. A történelmi munkának ugyanarra a csapdájára figyelmeztet, amelyre már Collingwood egyik ebben a fejezetben idézett megállapítása hívja fel a figyelmünket: az „önmagukban vett események” teljesen hiábavaló vizsgálatára. Wartenburg igen egyszerűen és röviden fogalmaz: „*Ami a történelmet illeti: a látványos és feltűnő nem mérvadó.*” Ebből megint csak az következik, hogy a jó történész szeme művészi érzékenységgű. Másképpen hogyan is tudná megkülönböztetni, hogy mi mérvadó, és mi látványos csupán?

*

Minden emelkedettséget messzire félretéve, itt, eszmefuttatásunk végén összegezve is ki kell mondanunk: a látás *költői* élesítése és finomítása nélkül nemigen lehetséges eljutnunk az emberi létezés lényegéig, más szóval, a cselekvő ember megértéséig. A cselekvések (a történelem) leghitelesebb nyomait főként a „költőileg létrejött” írásbeliség őrzi, de más természetű nyomok felkutatásához, rögzítéséhez, majd megszólaltatásához is nélkülözhetetlen a kifinomult látás,

érzékeny szemlélet. Máskülönben az ember számára sötét titok marad önmaga története és rendeltetése. Létezésének évezredek nem látszanak többnek sietős utazásnál – a létből a nemlétebe. Míg időnk eljön, ki-ki őrizgetheti emlékeit és csiszolgathatja látását, hogy legalább valamit tudjon róla, miként alakult a világban az ember sorsa. A költői látás adja ki az összképet, a múlt összeszedett, józan gondozása, az *ápolat* pedig a cselekvő emberi élet maga. Nem több, és nem is kevesebb.

Bizonyosnak látszik azonban, hogy a körülmények (viszonyok) ilyen mértékű figyelembevételével mindenfajta cselekvés (legfőképpen a történelem) „megalkotása” igen kényes műveletté válik, igen pontos következtetéseket és döntéseket igényel. Nem mindenki képes az efféle munkára. Ám ők, a „képtelenek” is minden korban aktív cselekvők voltak, igen gyakran éppen a legelszántabb történelemcsinálók. Ez a helyzet valószínűleg sohasem változik. Ám ha a történelmet valóban ők csinálják, akkor sejthetjük, hogy miért a legkisebb földrész háborúi jártak eddig a legnagyobb emberáldozattal.

Itt közölt írásunk – az idei Ünnepi Könyvhétre megjelenő – *Dilettánsok történelme* című kötet egyik fejezete (Corvina Kiadó).

Három hátrahagyott Fodor Ákos-vers

Ring

erőt vett rajtam
a gyöngesség

A halálfélőhöz

Mit szégyellnél? az
égő tárgy is megborzong,
mielőtt kihúny.

Az emlék-kép

végelgyengült lámpa
napfényszülte árnya

RING

erőt vett rajtam
a gyöngesség

A HALÁLFÉLŐHÖZ

Mit néprellát? az
égy tiszta és megbecsült
mélő kény.

AZ EMLÉK - KÉP

Wegelmengüel lámpa
Kaffengüete ánya

Albert-Lőrincz Márton

A csúcs árnyéka

(Csönd)

Föl az oromra!
Örömkirakatba lépsz.
Kígyó se neszez.

(Orom)

Orom – lejutsz-e
onnan élve, ha lopott
a kötélletra?

(Tető)

A csúcsnak csak az
oldala mászható meg.
Létramentes csúcs.

(Titok)

Csak akkor látod,
miért füstölög a csúcs,
ha odaértél.

(Szemtől szemben)

Orom arcomon
orrom, laposra simul
a tükörképen.

Alexy Miklós

hegyormon állok
felhőbe burkolózom
napfény vetül rám

kívül hegyorom
belül szívem ritmusa
lelkemben lapoz

végemhez értem
hegyormok fognak körbe
angyal emel föl

alattam völgyek
felettem sziklák orma
előre megyek

lelkem ormain
vágyaím araszolnak
hitem zászlót bont

zúzmarás tájban
szíved ormához értem
ölelj magadhoz

napfelkelte van
virágok a hegyormon
szívem kibomlik

Almási Gabriella

ormok csúcsait
összeköti libbenve
egy fehér lepke

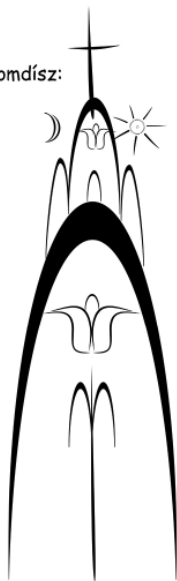
magas hegy ormán
egy kis virág nyújtózik
még magasabbra

délceg ormok közt
egy kiszáradt fát ezüst
fénybe von a nap

nem cél az orom
az odavezető út
ami lényeges

Antalfy Zvette-Hildegard

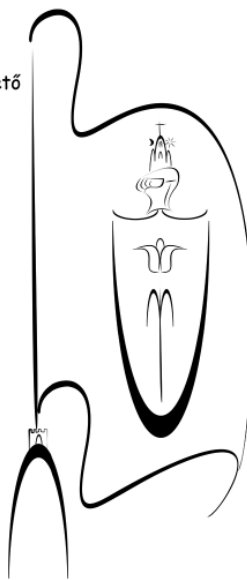
Isten háza áll
hegy ormán... rajt' oromdísz:
kereszt s tulipán



orom haku kalligráfok, 2019.

X Antalfy
Zvette-
Hildegard

vár oromzatán
dicsőséget hirdető
címeres zászló



orom haku kalligráfok, 2019.

X Antalfy
Zvette-
Hildegard

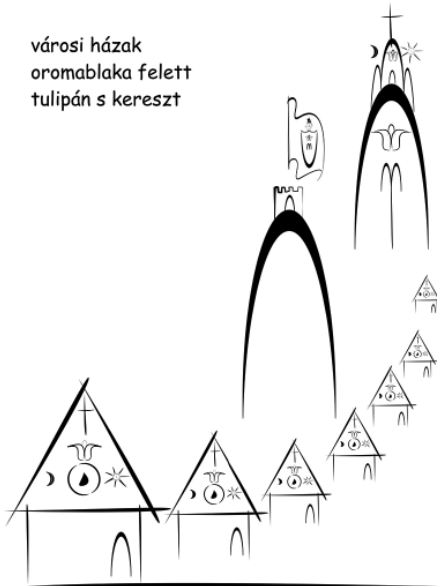
heraldikus kor
címerpajzs-ormán sisak...
rajta korona



orom haku kalligráfok, 2019.

X Antalfy
Zvette-
Hildegard

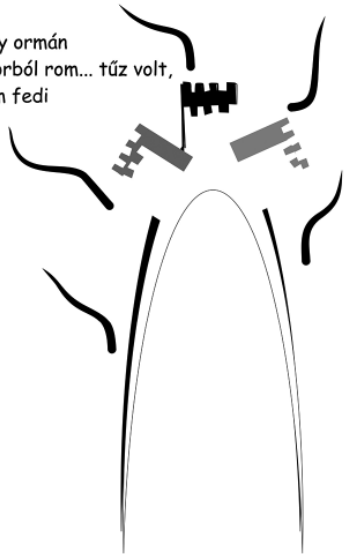
városi házak
oromablaka felett
tulipán s kereszt



orom haku kalligráfok, 2019.

X Antalfy
Zvette-
Hildegard

nagy hegy ormán
román-korból rom... tűz volt,
így korom fedi



orom haku kollégisták, 2019.

Xia indult
A...
Lélegart

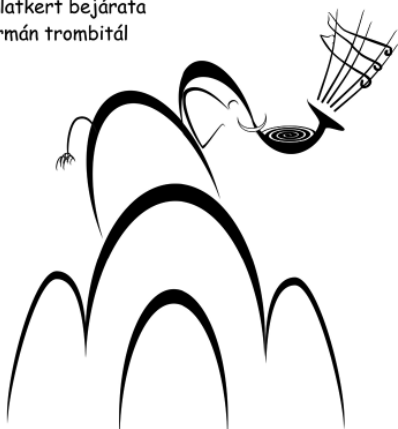
morog a gyomra
hatalmas hegynek... ormán
tűz s láva lövell



orom haku kollégisták, 2019.

Xia indult
A...
Lélegart

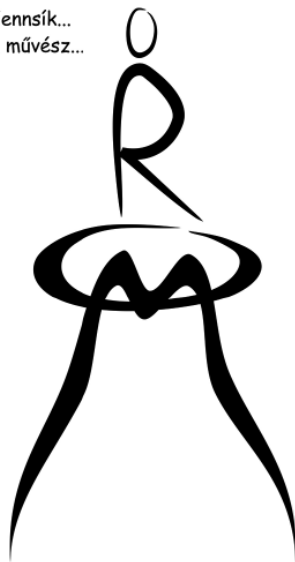
egy ormányos az
állatkert bejárata
ormán trombitál



orom haku kollégisták, 2019.

Xia indult
A...
Lélegart

hegy ormán fenszék...
ott elméláz a művész...
ihlet öröme...



orom haku kollégisták, 2019.

Xia indult
A...
Lélegart

Ambrus Ábel

Lelked ormáról
magad, engem vagy kettőnk
látod zuhanni?

Elhalkultak mind.
Üvegesre tört szívcsúcs –
tél vonul holtan.

Pőre leked rab –
szegecses fájdalom lök
kínok ormára.

Nem minden orom
büszke felemelkedés,
szíved megzuhan.

Csúcsra ért leked
könnybuborékban fullad –
szíved a zálog.

Felbámulok rá;
vétkem jégárnya kísért –
mögötte pokol.

Aradi Vivien

Csúcsra emelsz
legyél te is nap közel,
alattunk a víz.

Élesen visít
vágja a gerincemet,
megmászom éjjel.

Magasan vagyunk,
mélyebbre mehetsz ennél,
vigyél magaddal.

Havat lehelünk,
hatalmas, vad némaság.
csúcsra törünk fel.

Ásványi Tibor

ormon ormótlan
szikla, sok-sok éve már
zuhanni készül

hósipkás orom
napfényben fürdik, ott fenn
megmarad a hó

Bak Zsolt

Kilátás egy magaslatra
– három haiku *Yûgenben* –

Felhők a bércen:
fenyvesek lilás színű
kipárolgása

Derék kőszálon
mohát lel, s elszövődik
apránként a nap

Rögöt, s még ormot
mosdass – tű-rejtekedből
föl, balszamillat!

Balázs József BAZSI

Anyám-arcú angyal

dóm ormán álló
kőangyal szelíd arcán
anyám mosolya

Pécsi dzsámi

félhold csónakján
keresztárbóc s zöld tenger
a dzsámi orma

Tócsák tükre

hegyorom s torony
tükrében elfér – mélye
csalóka látszat

Aquincum

ősi kultúra
ledőlt a porba minden
rom oszlop s orom

Damietta kapuja

„Nílus virága”
kapuja oszlopormán
őr négy oroslán

Téli napsütésben

mozdulatlan táj
csak a Zengő hegyormán
jár felhőárnyék

Dolomitok

fönt hó koronás
orom s lent hattyúk úsztak
zöld fényű tavon

Galaxisom élőfája

törzse a földi
élet mennybe ér orma
s angyal üzenget

Baley Endre

Komor ormokon
hunyorgó csillagcsokor.
Hajnal bogozza.

Ormótlan orom,
csak a felhők ölelnek,
és néha isten.

Hajnali orom.
Nappfénybe kapaszkodó
vörös sziluett.

Csillagok ülnek
éjbe süppedt ormokon.
Szél dudorászik.

Sasok vijjognak.
Felszaggatják az orom
sziklamagányját.

Veréb csivitel
az orom vaskeresztjén.
Tavaszt kortyolgat.

Barabás Irén

Virágzó barack
rózsaszín ágai között
felkélő orom

Vándorlúd-sereg
hold fényénél útra kél,
átkel ormokon

Sokszínű fehér.
Magas ormon hósipka,
hideg szél süvít

Barna Júlia

képzelt ormokon
lebegsz de mélybe süllyed
veled a lelked

árnyékba bújik
a völgy – ormokat gyújt fel
a lemenő nap

ormokon táncol
az öröm – a bánat a
völgyben bandukol

ormokra érve
az út megfordul veled
sorsod mélybe ejt

a legmagasabb
orom távoli álom –
a szem kalandja

oromra vágysz de
tekintetedbe fagy ott
a téli égbolt

az elparázslott
kínok ormán fellobban
néha még egy láng

az oromról a
völgybe is lehull néha
egy darabka csend

az orom fenség
de a legszebb virágok
a völgyben nyílnak

az ihlet csúcán
szavakat válogatok
egy orom-vershez

az erkölcs orma
nem ott található mint
a hatalomé

képzelt oromról
messze nézek életem
síksága felett

éveim ormán
a hetvenharmadik – még
felfelé megyek

a hegyek ormán
a nap lemegy szemedben
hagy egy sugarat

az ormok felhőt
tartanak – a valóság
csaló látszatot

életed ormán
nincs több út de onnan
az egészre látsz

álmok ormáról
a valóság egyetlen
szóval mélybe ránt

ormokra röpít
az álom – sokáig fáj
majd az ébredés

Benkő Ildikó

röpke derű

keltike hérics
illatok orma fagyos
árkok türelme

végek dicsérete

tört ormokon túl
hol az est éjbe hajol
a test pazarol

Bazsó Ádám

Perem

Álmodom – zuhanás.
Elevénné böjtölt ég
Hajnali szirtek.

Letekintve

Meghalni nehéz?
S megvívni az árnyakkal?
Jobb a menekvés.

(*Caspar David Friedrich* Rügeni krétasziklák és Vándor a ködtenger felett című festményeinek ihletésére.)



Bodnár Gabriella

új év reggelén
tavalyi hóba lépek
a Fuji ormán

magas oromtól
két szárnycsapás csak az ég –
repülj kis lepke!

hegy ormán álló
fenyő gyantakönyvében
megkövült a múlt

kopár hegy ormán
magányos fenyő őrzi
tél tiszta csendjét

fehér az orom
tépett meggyfavirágok
szállnak a szélben

ősz alkonyat –
távoli hegyek orma
lilán integet

zengő ormokon
nektárillattal teli
tavaszi szél jár

felső szirmokon
táncot jár a verőfény
zsong a hegy orma

zöldül az orom
komor várfokok között
tavaszillat leng

vár komor ormán
tépett lobogót lenget
a hajnali szél

tengerbe nyúló
hófehér sziklák ormán
sós szellő táncol

Bikádi-Varga Emese**Téli temető**

zúzmarás földrög
csigaház sírod ormán
megkövült idő

Fénykép

agancsrajzolat
ködlő, őszi hegy ormán
holdfény sziluett

A kuvik

rezzenéstelen
szobor ótemplom ormán
támadni készül

Botos Ferenc**Zord idő**

egy varjúezred
húz be regula szerint
az orom felől

Bozó Zsuzsanna

Oromra érve
megérintem az eget
tavaszi reggel.

Böjthe Pál

A lélek szálkás
Ormain botorkázik
A megbocsájtás.

Mindig lesz olyan
Orom, amelyre senki
Nem jutott még fel.

A fény, a hó ha
Elvakít, mindegy neki,
Ott áll az orom.

Visszahúznak az
Orom nehéz betűi,
Ezt hallgasd meg: bérc!

A madár könnyen
Hódítja az ormot. Ne
Feledd, ember vagy.

A híres orom
Homokszemek végtelen
Sora. Keress mást.

Egy hegy nem csupán
Orom, belenézhetsz az
Ég kék szemébe.

Bősze Éva

Kék hegycsúcs ormán
megpihen kissé a hold,
vándorútjain...

Börzsönyi Erika

Nagy hegyek ormán
utolsót villant, kihunyó
a nap sugara

Beteg szívem a
földre kényszerít, bár én
ormokat járnék

Vad hegyek ormán
megbotlik a napsugár
sötét ég alatt

Hegyormok árnya
vetül a síkságra, lent
széles folyó fut

Zord hegyeidnek
ormán nem nő fa, virág:
kietlen világ

Kéklő hegyeknek
távoli ormán csillan
téli napsugár

Buday Anikó

Jelző őrtorony
kíséri hajók útját
oromtetőről

Északi szelek
vad táncot járnak sziklás
hegy kopár ormán

Szirti sasnak vad
sziklás orom ad otthont
fészket ott lakja

Orom csúcsáról
sas figyel a tájat
vadászni készül

Télihold orom
tetején ad randevút
a csillagoknak

Ezüstös hold ül
sziklás orom tetején
angyal hintázik

Magas hegy orma
egyekbe vesző zord csúcs
szelek otthona

Szélfújta orom
tengerbe veti arcát
habokba merül

Hegyeknek orma
havas téli éjszakán
kísértettanya

Szürke farkas áll
orom tetején orra
veszélyt szimatol

Sóvárgón nézem
hegycsúcsok magas ormát
misztikus világ

Hegyek ormán hol
madár sem jár tündérek
lejtik táncukat

Buglyó Juliánna

Homokszemekből
rakódik egymásra a
hegyek orma is.

Czifra Adrienn fordításai

Nacume Szószeki

絶壁に木枯あたるひびきかな
meredek kőfal

fagyos szél ostromától
visszhangzik a tél

雨晴れて南山春の雲を吐く
záporra nap jó
tavaszfelhőt fújdogál
déli hegyorom

風や岩に取りつく羅漢路
téli szél tépáz
sziklafalba kapaszkodom
fel a templomhoz

巖頭に本堂くらき寒かな
sziklaszirt csúcsán
sötétbe borult a csarnok
rideg temploméj

帽頭や思ひがけなき岩の雪
akár egy kalap
befedte váratlanul
kősziklát a hó

風のまがりくねつて響きけり
északi szél fúj
kígyózik a hegyormon
morajlik a táj

風の峰は剣の如くなり
rideg téli szél
pengeélként hasítja
hegyszirt az eget

Császár József

Múltból itt maradt
emlékező dicsőség:
csonka várorom.

Magas kopasz kő,
kinyúló sziklaorom:
hegymászók álma.

Öreg házakon
ormofali ablakok:
régic utakéj.

Csata Ernő

Nyugat

Barokk templomok
ormán imádott szentek.
Lassan ledőlnek.

Csomolungma

Felhőkbe nyúló
hegyorom istent keres.
Ember jár rajta.

Téli játék

Zúzmarás ködben
fák ormán lépdél a fény.
Űzi a sötét.

Alku

A gránitorom
égbe nyúl, felhőhöz szól.
Esz az alku.

Éji csend

Ég éji csendjét
hallgatja sziklaorom.
Egy csillag hull rá.

Káposzta

Ormója körül
egymásra borul feszes
levélcsaládja.

Elvándorlás

Harangtoronyrom.
Ormótlan sírok helye
lesz a szülőföld.

Álomroncs

Magas gyárkémény
ormótlan maradványa.
Szocreál kísért.

Vedlés

Bújj ki ormótlan
énekből és vedd észre
múló világot.

Tükör

Az orr is orom.
Ott borvirágok nőnek
s mutatják éned.

(I)gazság

A törvények is
(s)orom(pók). Ott várnak a
becsületesek.

Vezúv

A pokol mélyéről szállt fel, mert kiszimatolt egy repedést a törvényes renden és forró, olvadt kövek hátán égbe tört. A szabad világba, a levegőbe érve kővé dermedt, és lett egy kemény, csiszolatlan sziklaorom Héraklész szent hegyén. Lent maga alá temetett mindent, nem hallott meg hangot, sírást, s a vértől sem irtózott, szentnek is nevezték, pedig mindenki félt tőle. Azóta magányosan, örök hidegben didereg, és néha a pokol melegéről álmodik.

A pokolból jött,
faragatlan orom lett.
Szentnek is mondják.

Mások hátán tört
égbe a sziklaorom.
Még csiszolatlan.

Bár nagy hegyorom,
magányosan didereg.
Álma pokoli.

Csirke Zoltán

Hóember-torzó
tél végi napfürdője.
Oromtalanság.

Életunt jéghegy
hullámsír-oromtánca.
Búcsúkeringő.

Csúcs-depresszió
a látóhatár fölött.
Búsoromságban.

Orom-holdsarló
csüng a nyáréj homlokán.
Biggyeszi magát.

Kopott ormokon
csupasz hasonszőrűség.
Ki látott ilyet?

Csonka vulkán-kúp
a kataklizma után.
Oromtalan vég.

Titoklappangás
ormótlan csúcok mögött.
Oromteliség.

Orompárkányon
puha léptű nyávogás.
Macskakaszkadőr.

Szirti sas szárnya
indul még magasabbra.
Orom-origó.

Orom-lajtorján
a létegyensúlyozás.
Ég és föld között.

Kéretlen ködben
a derűsködő hegycsúcs.
Halvány az orom.

Piros lámpafény
a hegyi oromtanyán.
Buja nap-bújás.

Kémény-kinövés:
koros korom-oromzat.
Füstcsík-függelék.

Csonka Arnold

Hegyi erő(d)

Ágyú szaggatta
ormok sebére most fű
és virág borul.

Haiku-kanyar

Ormon lecsorgó
vízcsepp csattan a tóba,
röppen az égbe.

Hatalom

Hatalom ormán
a bölcs megszédül, és – jaj! –
okossá válik.

Hullámtörő

Régmúlt emlékek
orma lágýtja, oltja
idők viharát.

Fa a hegyormon

Erős gyökerek
tartják a rideg sziklán:
élni tudni kell.

Csúcsódítás

Ormod ormótlan
lábam tapossa. Nyoma
nincs: hó lepi el.

Várrom

Elhordtak mindent,
csak egy torony árnyékát
rejti sűrű köd.

Szurdok

Mélység az ormok
között. Fentről, letről is
beláthatatlan.

Graffiti az Ararát ormán

Építs egy bárkát,
hadd nevensenek. csak az
ajtót hagyd nyitva.

Végrendelet

Poromnak otthont
egy alföldi hegy orma
adjon. Ennyi csak.

Dana Gregor

ma elvesztitek
lelketek őszi búját
dicső ormokon

Darvas Gabó

Fölnéztek-e még?
Csupasz talpam meséket
lépne a hóba.

Azt mondják, két ösvény van. Mindkettő
másfelé kanyarodik, és az utazó szíveket
különféle tarka szövetekbe öltözteti – de
végül mindegyik ugyanarra a magaslatra
visz. Ebben az évszakban viszont csak a
gyötrő halotti csönd szürkésfehér, szúrós
pokróca vállamon. Mindegy, hiszen már
csukott szemmel is gyorsan följutok bár-
melyik ösvényen. Am hirtelen a titkos
harmadikra lépek, s a színtelen sem-
mi-magvak kihajtanak. Most minden
másodperc bonyolult mintázatú szírom;
figyelni kell.

Dávid Adél

Béke

vérrel itatott
ormokon a szabadság
zászlaja lebben

Égi játék

lágyan fúj a szél,
táncolni tanítja az
orom zászlaját

Vigasz

három napja áll
ormunk üres keresztje –
a feltámadás

Otthon

házat választok
ormaik pupillámba
vésik színeik

Debreczeny György

orom vagy korom
nem mindegy hogyha te vagy
a kéményseprő

orom és bánat
ami volt és ami lesz
orom és öröm

Demeter Mária

Úton

Az új cipőben
ormótlan a járásom,
por könnyít rajta.

Oltalom

Sérthetetlenül
fűszál ormán egy vízcsepp,
felfogja a föld.

Lefelé

Felhő ormáról
lágy fénnel jön le a nap,
megvárom csendben.

Bent van?

Fejfa ormára
suhogva száll egy varjú,
bekopog rajta.

Lopakodás

Ház oromfalán
ablak nyílik az égbe –
macska oszon fel.

Mérleg

Gyertyaláng ormán
egyensúlyoz az idő,
és fogy időtlen.

Geometria

Hegy ormán a hold
közelebb van az éghez,
földig sugárzó –

Ébredés

Az éj átfordult,
álom ormáról zuhan
lényem védtelen.

Demeter Virág

Bánat, szakadék.
Te az orom szélén állsz.
Leveted magad?

Dobay Katalin

A hegy ormára
ereszkedett az alkony,
sarlója arany.

Oromra értél,
válladon könnyű a teher.
Közel az Isten.

Kopár faorum,
ében madár vigyázza.
Végtelen idő.

Oromra vágysz,
alázat ösvénye visz
sűrű indák közt.

Oromra török –
szélkakasként hódolnak.
Hipokrita idő.

Déri Erzsébet Eszter

Őket idézi
a haiku-verss**orom**,
akik elmentek.

Mária-szobor
a ház **orom**díszeként
áldás és remény.

Jól megy a **sorom**:
van házam, hazám, hitem;
megvan mindenem.

Változó**korom**
izzaszt, fáraszt, kimerít;
tény, hogy öregszem.

Nem csekély **korom**
a vállamon cipelem;
a lélek segít.

Tom**porom** sajog,
üzeni a fájdalom:
nem vagy fiatal.

Macskám **dorombol**,
dörgölődik, hízeleg;
a magányban társ.

Goromba felhők
gyülekeznek fölöttem;
sötétlik az ég.

Idő kerekén
koromfekete az éj,
hold sem világít.

Az én **toromon**
citera és **doromb** szól,
boromat isszák.

A lélekmadár
már hegy**orom**ra repít;
közel az Isten.

Dittrich Panka

felértem oda
fény csillant a szememben
attól pislogtam

havas hegy csúcsán
hamar fogy az oxigén
ha nem figyelek

az orom mögött
keresem azt a képet
amit eltakar

csábít a magas
lassan érek a célba
gyorsan gurulok...

nincs olyan orom
amely ne támasztaná
alá a múltat

húzom a szánkót
messze van még az orom
nehéz meredek

háztető ormán
szoba-meleg nyújtózik
füstben gomolyog

fehér tó tükrét
keveri a hegy orma
tánra kel rajta

magas hegyormán
fehér fények felgyúlnak
győztes szívében

hegymászók mennek
kihívás a magas cél
zászlót is húznak

Domokos Konrád

Öröm az orom,
mert látom már rendesen:
márványból tábla

Domonkos Marcell

Templom ormáról
egy galamb fel-felröppen
vissza-visszatér

Dozvald János**Le, mi?**

Hol sas halódik
mérgezett mocsárban, nincs
többé lecsapás,

csakis lenézés:
bátran köröz már a drón
az orom fölött.

Dögei Csaba**Tavaszi**

Újra tavasz van
Az ormon vércse köröz
Hol az én szárnyam?

Nyár

Nyári melegben
Forró szél fut az ormon
Csak én didergek

Ősz

Ősz levelekből
Foszló szőnyeg az ormon
Úgy lepihennék

Tél

Fészek az ormon
Benne téli üresség
Elszállt az élet

Egry Artúr**február**

körtefák ormán
kék rügyek dideregnek
reggeli ködben

pélida

szelíd hegyorom
lélekből rakott ormó
Péter a szikla

házam

hitem házorom
háromszög alakú fal
gerinc-megtartó

Erdélyi Z. János

BOROM úgy csillog
poharamban akár a
hegyORMON a jég

felhő-ormokon
Phaeton szekere fut
néma robajjal

engs

A tirannus

Várában ül a császár.
 Ereje teljében van, de sejti már,
 hogy közeleg a dicstelen befejezés...
 Nyíltan még nem érte támadás.
 Ám, már voltak jelei a nép
 elégedetlenségének.
 Érzy, hogy új szelek fújdogálnak.

hatalma ormán
 ül az úr – kinn zúg a nép –
 s zörög a haraszt

Fábián Ágnes

Bús orom – bástya:
 mohazöld fátyol fedí
 hősök titkait.

Rémült csiga szól:
 orom! Hangyaboly állta
 útját a síkon.

Orom árnyában
 zord erdő, napos síkja
 fénytisztást tükröz.

Fazekas Major Gizella

Fent az ormokon
 vagy alatt bízz az Úrban!
 Ő híven vezet.

Fábián Krisztina

Csúcsra értem, míg
 te tetteim nem, csak a
 célt irigyeltem.

Elért a cél, a
 csúcs feljutott rám. Édes
 gyümölcs a siker.

Távoli a bérc
 de nem kell távcső, mert már
 én sem vagyok itt.

Buktam százszor, de
 ezerszer felálltam, hogy
 kitűzzem zászlóm.

Magányos hely a
 csúcs vagy társas magány az,
 mit ott találok?

Fejes Dorottya

Puha lett a hegy
 a mászás nem tikkasztó
 madárdal itat.

Fekete Augusztia

templom ormán ül
 meghallgatásra váró
 számtalan Ima

a megfáradt szél
 sátrat állít az ormon
 elcsendesedik

Fer-Kai

parasztház ormán
Nap és Hold között kereszt –
égig érő hegy

Fesető Erzsébet

ég ormán a nap
mint fénylő darumadár
nyugat felé száll

távoli ormok
kékkel írják az égbe
Isten hatalmas

templom ormáig
szél repít szép szirmokat –
Sakura ünnep

a tavasz orma
sziromhullásba fulladt
újjászületés

sötét domb ormán
mint egy hatalmas narancs
felragyog a hold

Fudzsi-hegy orma
felhőkkel emelkedik
égi szférákba

tetteink ormán
szándékunk mutatja meg
való jellemünk

hiúság hegyén
egyre messzebb az orom
s több a szakadék

Frey Éva

szikla és orom
lelked síkján a bánat
elrejtethetlen

Füleki Gábor**Oromsor**

Orom-örömbe
röptetsz oromhormonom,
anyag szelleme.

Orom dorombol,
szélhárfa, ellep lassan
Macskahegy árnya.

Oromnémaság,
vándoréj csöndléptei,
madárnyugalom.

Mit súgsz, csendorom?
Alkony, égléptű vándor,
madárnéma táj.

Kígyózó ezüst,
Etna-oromkorom s füst,
mélyben láva-üst.

„Orom-orgazdák!”
– szól a vén Csomolungma –
„Kie vagyok ma?”

Mord orom borong,
mélyén tűzkorong szorong,
tájsújtó dorong.

Orom-orgona,
vulkánsor sípja zenél,
hallod-e, tág úr?

Orom mocorog,
hegygyomor-harag korog,
morog, majd: romok.

Orom-torony ing.
Túl magas? Túl mély a kint?
Világszél ledönt.

Oromromon élsz
félbetörve, menekült
mai léleklény.

Korom oromrom,
felrobbant kráter füstje,
hamu földte lét.

Korom: lét-korom.
Menekvés tőle belső
sziget vagy orom.

Korom koromkor,
füstté vált világ s élet –
s orom: a lélek.

Ormokat döntő
ormótlan tolólap zúg:
hegytelenítés.

Hegy, csúcs, bérc oda,
rompor száll. Oromtort
ülünk e koron.

Korom rompor
lebegése, aranyló
alkonyi szemcsék.

Oromrom-világ,
hegylétet semmivé szült
cirkuszi porond.

Korom goromba,
omlott orom-romokba:
elég vagy, *síkföld*.

Ormon lórom nő.
Kényszernyugdíjba mentél,
havasi gyopár.

Oromból üröm
fakad fenn, lenn már gyom sincs –
nem öröm –, tűröm.

Orom-horogsor
súrol, ég, úr, száguldva
végtelen térben.

Isten: lét-orom,
átölel világ, élet,
mint tengerszemet.

Gyebnár Ildikó

Orom

Hegyormon zászlók
Tüskéi, lavinát küld
Sebzett magánya

Tűzhányó

Pipázó orom
Tüzes haragja szunnyad
Gyanútlan völgyek

Hegyorom

Magas ormárol
Lenézve, a valóság
Valószínűtlen

Múltba révedés

Ormán a csonka
Várnak lámpát gyújt a hold
Igric lantja peng

Képzelet

Felhőkoszorús,
Halott ormán didergő,
Csapzott angyalok

Panasz

Kilátó orom
Hátán, övé a látvány
Enyém a teher

Hegyormok

Ormok születnek,
Süllyednek el, a völgybe
Rakj fészket élet

Habos László

Hegytető ormán
vándor lelkem célba ért,
kegyelemre vár.

Szélfúttá ormon
sárga virág lengedez,
remény zászlaja.

Hatvani Ágnes

Orom úrnője
mozdulatlanságában
felfedi báját.

Régi várorom
őrzi őseink létét,
egy domb tetején.

Felkapaszkodva,
szédítő mélység fogad
az orom szélén.

Hegedűs Gábor**Költőhöz**

indulj költő már
a Parnasszus orma vár
göröngyös az út

Rossz mese

ormot remélek
de ormótlant regélek
magamnak magam

Tél kezdete

Havas az orom.
Tél közelít, a fákon
jeges szél fut át.

Herczeg-Vecsei Katalin**Hegymászás**

Magas hegy ormán
szakadt zászlót tép a szél.
Mégmérettetett.

Létünk

Magas ormok közt
kifeszített kötélén
imbolyog a lét.

Holly Kristóf

Hegycsúcs, égre szúr,
kerek hold közepébe.
Nem fáj senkinek.

Ködbe menetel
a hegyvonulat, nem lát
az ormán túl.

L. Horváth Zsuzsa

hív a hegyorom
legyőzni félelmedet
légy te erősebb

hegyek ormán
kék fényben ragyog a hó
közel van az ég

magas hegyorom
kanyargós útján járok
hitem keresem

sziklás hegyorom
felhők takarójában
szirti sas röpte

magos hegy ormát
szelek nyargalják körül
közel a naphoz

meredély vezet
havasok kék ormára
csak a szél süvít

keskeny az ösvény
a meredek ormokra
fák kísérek fel

sziklás ormokon
időmart kövek között
havasi gyopár

házak ormáról
lecsorog a nap fénye
lángoló alkony

csipkézett ormok
titkokat őrző kövek
múltat idéznek

égre törő hegy
hófödte ormaival
legyőzendő cél

siklik a napfény
Kilimandzsáró ormán
hideg szenvedély

előbb olvad hó
magas hegyeknek ormán
mint szíved jege

vad szél iramlik
komor hegyeknek ormán
hó-könnyet hullat

télbe zárt ormok
karcos szél hordja havát
bánatot dalol

kőszikla ormán
a tél kísértete jár
fák közt szél jajong

sziklás hegyorom
égre mutató jelzés
mint Isten ujja

fények csillognak
vad hegyek meredélyén
napfényes ormok

zord hegyek ormán
árnyékban is fénylő hó
jégbe zárt világ

hófödte ormok
lábukhoz erdők bújnak
csend birodalma

hegyek ormára
hó teríti paplanát
elnémul a csend

sziklák ormára
tél vet fehér ragyogást
nap horgol csipkét

dércsipkét lebbent
sziklaormokon a szél
fények szánkóznak

házak ormáról
lávaként csordul a fény
felizzó alkony

Hreblay Mária

Ó rom mit rejt az
orom és dicső múltját
híven megőrzi.

Föld szülte büszke
orom – felhőbe vesző
magányos tanú.

Sokféle orom
van nemcsak a hegymászók
vágynak a csúcsra.

Bölcs és hallgatag
orom neked a létünk
csak egy pillanat.

Józsa Mónika

Lelkünk forrása
Érintetlen magaslat
Hatalmassága

Égbe törekvő
Istenhez közeli pont
Tiszta nyugalom

József Tibor

Évszakok pillanata

Tavaszköveg jön,
szírmot nyit. Illatot hord
orom böjtszele.

Éjben

Félig, egészben
Hold leült orom mögé.
Tücsök rég szunnyad.

Lokálpatrióta

Kaposvár dombján
már kikelet integet,
orom-óda szól.

Garázsban

Napnyugalomba
„ugratott” vasparipám,
szelíd motorom.

Nem mindegy

Orom árnyat vet,
földműves nappal rizst. Ki
mint vet, úgy arat?

Macuo Basó emlékére

Palléroz elméd!
Gyógyít! Soromba írlak,
természetember.

Meghatározó szó

Orom-szóm fogytán,
Tisztelt pályázatíró.
Most hagyom abba.

Álom

Hold szövi álmom,
lelkemet Nap vidítja.
Oromra hágnék.

Hírnök

Oromfoglaló
méhrajcsapat zsong,
tavasz hírnökök.

Türelmes

Gyermekkoromban
bárhon kívártam sorom,
nyugdíjasként is.

Határtalanul

Orom „magasán”
Szabadka és Zenta közt
nőszírom nyílik.

Kántor Krisztián

Csobánc ormáról
jövet szürke bazalton
borzköröm kopog

Szent György-hegy ormán
fagyos rókalukba bújt
hajnali vándor

Kopasz-hegy ormán
régmúlt táltoséneket
mormolgat a szél

szőlővér csorog
hús Badacsony alacsony
ormai alatt

Juhász János

Szenvedés-orom.
Félelem nélkül nyugszom.
Isten velem van

Karaffa Gyula

fenn a hegytetőn
süvít a szél az ormon
én elé állok

Katymári Vanda**Alkony a mezőn**

Aranyló kazal
orma mögött elbújik
a lángszínnű nap.

Téli Kékes

Égi ecset fest
fehér mesetájat az
ország ormára.

Ma velem leszel

Golgota ormán
a két lator jobbika
követte Jézust.

Kelebi Kiss István

Fárosz. Ormon áll,
de fénye nincs. Elsüllyedt
hajók mindenütt.

Kész anyagi csőd
az Ormos Intézetben
bármilyen műtét.

Költő-Sziszüphosz
a Parnasszus ormára
tolná verseit.

Kertai István

Orom

Hol vár, most orom.
Falain vad turisták,
táblák, gaz s korom.

Öregség

Az orrom orom,
a szám egy szám, végtelen,
akár a korom.

Kerti Károly György

mindig csodáltam
a szemközti hegy ormát
kék pengeélét

fehér oromfal
villan vihar fényében
madárvijjogás

állomás ormán
óra, benne az idő
bebábozódott

állhat az orom
ha nincs körülötte völgy
ölelő lanka

felhőt áttörve
ostromolja az eget
lankadatlanul

Fuji ormáért
dús felhők vetekednek
csillogó hóval

Kaukázus ormán
Prométheusz bűnhődik
elcsent tűz miatt

Nap szülőágya
hold ezüst ágyasháza
csillagok fészke

Kirkósa Andrea

Díszes hegyorma
jégpáncélját ledobta.
Igy lett vérttelen.

Kiss Anna Mária

A fák tetején
ülnek, sírnak a felhők.
A nap szeme rőt.

Kék váza az ég.
Benne alszanak télen
a cseresznyefák.

Guggol az este,
golya vérzik elhagyott
gyárkéményeken.

Ott a magasban
fázik az Isten lába.
Köd a dunnája.

Kocsis Gábor

Hegyormok hátán
felhőfolyam vészterhes
árnya hömpölyög.

Ormok alatt a
meredély belsejében
félelem kering.

Nem ő birtokol,
őt birtokolják ódon
földi hegyormok.

Hegyoldal követ
jégár vájja, moraja
oromig felér.

Kerge szél felejt
vacogó porhót ormok
zegzugaiban.

Faorom gallya
vág vissza szélviharnak
fagyos dühében.

Fatörzsön, s ormán
harkálynál gyorsabban ki
más kopogtathat?

Komjáti Brigitta Mariann

Tavaszi ködbe
burkolózó hegyormot
szivárvány ölel.

Madárjlesztő
magában áll; az ormot
varjak borítják.

Komlódi Gabriella

Nem vagy madár, bár
ormon ülsz, veszélyben a
visszaérkezés.

Félelmetesen
tornyosul rám, amikor
„károromból” látsz.

Szárnyalhatnék a
felhők ormáig is, ha
elhinném magam.

Oromtalan az
életem. Talán innom
kellene hozzá.

Z. Konkoly Juci

ormok közt izzik
az alkonyat parazsa
hamuvá szürkül

ormok sóhaja
erdők csendjébe süpped
mohapárnákon

szürke ormokra
könnyeket szül a reggel
gyöngyözik a hegy

nesztelen csöndben
szirmát bontja a hajnal
kék ormok felett

házak orma közt
vacogós reggel bújik
jeges lehelet

ormok tenyerén
végtelen csendje pihen
visszhang csendet tör

havas csend selyme
pihen ormok tetején
érintetlenül

ormok csúcsára
mosolyt rajzolt a reggel
napsugarakból

gubbasztó felhők
végtelen könnye csorog
ormok tetején

Kovács András

Nincs

Szilárd nélkül lágý,
bú híján öröm, síkság
nélkül hegyorom.

Kovács Mercédesz

Rám lelt a siker,
hisz elértem az ormot,
tovább versengek

Könyves Mirjam

Megérte?

Egy szál virág nőtt
egyedül a hegyormon,
és most elvitte

a vihar. Senki
sem látta soha, mégis
megérte élni.

Kurucz Bernadett

Tél

Téli hófúvás,
csillog a hó – fényes az
orom a hegyen.

Lajkó Zalán

Ki görgette fel
e sötét hegycsúcsra a
mészfehér holdat?

Sziklák és felhők –
túl magasan, túl mélyen –
egymásban úszva.

Éghez közelebb?
Úzöd magad egyre csak
feljebb – földön jársz.

Elkopik a fű,
kő pereg, csikorog már
minden gondolat.

Magasra, aztán
még magasabbra – láthatod,
minden mily parány.

Kopár hegytetőn
kötenger, mozdulatlan,
magányos hangya.

Felértél. Varjú
károgását hozza, majd
söpri el a szél.

Hordtad kietlen
magasba, meredélyre –
vethesd a mélybe.

Kutasi Horváth Katalin

Csillagok mentén,
Tejúton bandukolnék,
Rád támaszkodnék.

Lajos Nóra

Orom-óda

Lásson a világ
minden ívelő betűt:
szófonal-ormot!

Halljon a világ
minden hímzett dallamot:
oktáv-ormokat!

Szeretet-lánggal
égjen szívcsúcsban minden,
mi égi orom!

Oromról hulló
páracseppek isszák az
éji imákat.

Adj, Uram, erőt,
fénylő orom-üstököst,
hajnali pírral.

Minden ormon túl
látni felhőültetvényt:
reggeli áldás.

Ligeti Éva

felsebzi felhő –
kebleit orom-szurony
szívéig hatol

fátyolos hajnal
acélos ormok között
fényeit feni

zordon ormokba
kapaszkodó köd szakad
kinyílik az ég

havas ormokon
angyaltoll fehérlik
s lélektisztaság

orom tetején
tegnapok templomában
keresztet vetek

nyújtózó orom
magaslatába vágyom
az éghez közel

Lovász Krisztina

Szirtek és ormok,
bérckisasszonyok, nekik
hódol a vándor.

A hegy ormán egy
madár halkabban dalol:
lelkek járnak ott.

A ház ormán szél
botladozik, esőcsepp:
hazatalált könny.

Messzi hegyorom,
csak távolodik egyre,
hó fedí szemem.

Lefesténém őt,
ahogy egy ormon ülve
a semmibe néz.

A cél: völgy és hegy
között, az úton dereng
láthatatlanul.

Lőrinczy Barbara Eszter

szirmokból rózsák
tövissel fonják körül
hűvös csúcsaid

esőcseppekből
csordogál a fájdalom
könnyező orom

fényhálót ereszt
felkelő nap sugara
szűk hegyi útra

figyelj s hallhatod
a völgyön áthaladva
ormok kacaját

fehér lelkekre
hűvös szellő simítja
hegycsúcs énekét

mélyülő magány
hegy s völgy ádáz vitája
így vagyok veled

mohára feszül
a csendes méla félhomály
árnyéka hegynek

sebeim gondozd
mély nyugalmaiddal bölcs
vén hegyóriás

szürkületkor járd
némán utolsó táncod
el halálhegyen

pihének véli
önmagát a hegy míg áll
hóköntöseben

szellők fújják be
suttogó imáikat
hegyek fülébe

ormok tetején
a semmi és a minden
egylényegűek

a hegy tetején
napsárga méz az illat
s hófehér a csend

bérc mögé hívja
fürkésző tekintetem
ismeretlen táj

magról kelt élet
vágyik védelmezőre:
csúcsok karolják

Lucskai Vince

nálunk a buckák
ormán a szél is pintyek
hangján szólal meg

Lukáts János

felkúszom hozzád,
te pedig most, kőorom,
gördülj le értem!

csak várok az ormon,
nem szítál rám fény, se köd,
közeleg az éj

magasra vágytam,
te holt követ kínáltál,
ne várj rám, orom!

Madarász Csilla

Messzi hegy ormán
magányos kis hóvirág.
Él a bátorság.

Havas ormokon,
távoli messzeségben
csillan a remény.

Fenn, a magasban,
égre törő ormokon
lelkem ragyogó.

Sötétlő felhők
komor hegyormok felett.
Elveszett remény.

Ormos házakban,
törött ablakok mögött,
árnyakat látok.

Magyar Dániel

A fontos emlék:
mint óriás hegyorom.
Mindig megmarad.

Igaz szerelem:
csillanás lélek ormán
a vaksötétben.

Markovity Radmila**A hadak útja**

Távoli bércek,
büszke ormok hirdetik
a hadak útját.

Bánat

Fehér orom
másnak gyönyört kínál,
engem megaláz.

Villámcsapás

Villámcsapástól
morajlik ég és a föld,
ormok reszketnek.

A cél

A csúcsra érni
nem a hegyorom a cél,
tettet beszéljen.

Esélytelen

Oly fene hetyke,
bércek ormára lépne,
esélye sincsen.

A járvány

Mindenki örült,
újfajta járvány tombol,
dúl az orom-vágy.

A világ

Igazság szobra
nem oromnak büszkesége,
ilyen a világ.

Nincs különbség

Oromról nézve,
asszony és a lány között
különbség nincsen.

Fészek

Ormon a fészke,
tátogó picinykéi
égre merednek.

Tévhit

Szamárordítás
hegyoromról sem jut el
a magas égbe.

Mészáros Ildikó

Tébolyult lelkem
a vágy ormára vágynak
Biztos zuhanás

A hajnal frissebb
volt nálam. Hegy ormára
vöröset rajzolt

Romos ház ormát
vadrózsa ölelgeti
Ez ám a féltés!

Bástyák tetején
a szúnyogok nem velem
indulnak harcba

Nagyot ásított
az éji hold, s napkelte
ormán elaludt

Mérey Valér

A ködben elvész
a havas orom – idelent
hegyi tó becéz.

Néma öbölre
tejpára hömpölyög
fagyott ormokról.

Az ormok haván
tört napsugár lombot fest.
Árnyad aranylik.

Elfagyott a völgy,
az ormok hava suhant –
hófehér a nyár.

Sirályok szállnak
magas oromra – alant
tombol a tenger.

Szarvas is nézi
ormok havas vonalát,
szépség igézi.

Friss arcod pihen,
deres pillád megzizzen.
Ormok figyelnek.

Mészáros Mária

hegyek ormain
megcsillan a napsugár,
kertünkbe oson.

fehér sapkáját
feledékeny hókirály
hegyormán hagyta.

elérhetetlen
ormokon pihen a szó,
ereje vakít.

Milló Ildikó

Lelkem ormai
tüzes tavaszt remélnék –
Kőtenger előttem

Molnár Adél

Éjszakai árnyak

Magányom ormán
átbukó mosolyod: fény,
napkelte, végre.

Molnár G. Krisztina

Magasan szállok.
Érvénytelen tartomány.
Ormok között – ég.

Hiszek mélységben
és magasságban vakon.
Függőhíd vagyok.

Az árnyék őrzi
az ormok mélységeit.
Veti, lenyúlja.

Móritz Mátyás

Arx arcis

túllépve minden
árnyékon mint kit vissza
nem fog e korcsma

menekülve az ínség
elől rögs utamon
úgy bukácsolva

mintha az öröm
orma tőlem olyan messze
már nem is volna

meg sem hallva hogy
a bukásom el ki és hogy
miért dobolja

belátva hogy csak
rajtam múlik hogy mire
és mikor futja

akár mit is mondd
az ellentáboromnak
gaz pereputtya

akkor is ha a
magas ormok előtt mint
az ujjam állok

szívemben a nagy
és gyarló és komor és
hős ideálok

nekivágva a
hegyhátaknak ha közben
széthull is lelkem

nem is tudva hogy
zarándokutam ki én
mért érdemeltem

akkor is ha már
előttem az utakat
sokan földúlták

azok közül kik
sokan mint hamuk porok
múltak és hullák

kik az ormoknak
nekivágva a lángot
veszni nem hagyták

nagy elődeim
az én előttem járók
az istenadták

nem is tudva hogy
milyen kalandokban és
végben lesz részem

állva a béna
és rongyos árnyak között
én útra készen

még az istent és
az ördögöt sem véve
bele ügyembe

míg a sok gyáva
bukásomról próbálna
súgni fülemben

tudomást én nem
veszek az elkoptatott
rég szavakról

hogyan ne is lássam
a halandóságom a
magaslatokról

tudomást én nem
veszek a rettegésről
a kínos félszről

hogyan nagy gögösen
a halálra köphessek
le én a béncről

túllépve minden
kocsmán ha jó utat csak
a hollók mondnak

hogyan a napútam
végén égre állhassak
én is fénypontnak

Mukli Ágnes

Vad szél verdesi
magasba törő vágját,
szakad fellege.

Eső zilálja,
repedések feszítik,
komor mogorva.

Hófedte lepel
takarja dölyfös ormát,
fehér albatrosz.

Magában gubbaszt,
lankák, völgyek csöndjével
beburkolózott.

Ormótlan testű,
kopár szürke sziklatömb,
kőszíve, idő.

Sziklák merednek
a kék égre, felette
szirti sas köröz.

Müller Márta

Hegyorom

Haikulánc 5 láncszemből

Komor hegyorom,
Sosem találkoztok, te s
Völgyben a várrom.

A sorsod hideg
Magány, ritka vendég fent
A vén sasmadár.

A Földnek gyerek
Vagy te is, széthullsz éppúgy,
Mint mindenki más.

Darabjaidból
Lehet otthon lesz, földön,
Vízben élőknek.

Nem vágnak majd fel,
Jobb az élet részeként,
Fűt örök remény.

Nagy Vendel

Gizella királyné

Ifjú királynénk
Tünődik, látja e még
Passau ormát.

Bagoly

Vén torony ormán
Bagoly tanyázik némán,
A prédára vár.

Köd

Oromfal alján,
Hegyormok láncolatán
Oszlik a homály.

Oromdíz

Büszke kőműves,
Épülő ház falán áll,
Ormán dísz, zöld ág.

Vadászat

Hegyeink ormán
Az urak MÉG vadásznak,
Ölni akarnak.

Templomunk romján

Néma harangok
Templomunk csonka ormán,
Békére várnak.

Semmiből

Semmiből raktál
Oromra katedrális,
Hit erejével.

Áldás

Kapálás közben
Feljutván az oromra,
Áldás borodra.

Nagy-Rakita Melinda

Tikkasztó napfény
Robajló szélparipák
Kopár hegyorom

Mezítelen kő
Napfény szántotta orom
Alant sötétség

Szárnyaló darvak
Hófehér ormok felett
Hideg szél süvít

Vad tüzek múltán
Félbetört fenyves felett
Int néma orom

Megfáradt vándor
Hegy ködös ormán pihen
Múltja mögötte

Égbe nyúló hegy
Csupasz ormai felett
Végtelen idő

Magányos virág
Szűz szépség magas ormon
Néma áhítat

Farkas üvölt
Szédítő ormok fölött
Menekülő csönd

Fényes hideg hold
Felhők áttetsző árnya
Ódon ormon éj

Omladozó fal
Büszke vár megtört orma
Múlt zenéje zúg

Németh Erzsébet

Oromra száll föl
a nyáresti harangszó
arcunkba látni

Hirtelen vihar
anyám sziklakarjából
didergő földön

Égi magasból
angyal kéml a földre:
merre az ember?

Sziklakő-ezüst
irigység vére serked
kedvem pettyezi

Magas sziklán áll
arcát a tóban látja
elfoszló dallam

Vad szirt tetején
jaj-madarak könnye hull
Ránk esteledik

A csodák föntjén
Isten küszöbe előtt
lehorgonyoznék

A holdas fényben
mintha eső ömlene
konok szirt vagyok

Gyújts bennem tüzet
Uram lángok szirtjein
szentté avatás

Máglyát gyújt az est
távoli hegyek ormán –
szívemben hamu

Pataki Anett

Oromra tűzött
zászlóként lobogtatnak
otromba szelek.

Péteriné Jencski Erzsébet

Csókakő ormán
hideg szél süvítve hív
régmúlt időket...

Megmászom érted
a Vértes csúcsát, a hegy
ormán integess!

Aranyfésűje
csillogott a hegycsúcson,
dala elbűvölt...

A hegy ormán ült,
néma méltósággal várt
a várromok közt...



Petz György

telihold fonál
ezüst tengerormon
éle a kardnak

utamhoz kakukk
visszhangzik hegyormokon
íme telihold

kakukkszó szálldos
ormok fenyője törik
valahol tenger

Pintér Nóra

Bácska

Maroknyi magyar
még kitart... Orom, remélj!
S meglásd, megvirrad...

Révész Ágnes

Kőszikla orom
szálló sas kiáltása
szent hely, szent idő

Rozán Eszter

A csúcs felé

Fölfelé baktatunk. Előttünk a hegy orma, körülöttünk végtelen szakadék. Az égen madarak szállnak, a nap aranyló fénybe vonja a tájat. Megbotlasz, az utolsó pillanatban elkapom a kezéd. Hálásan mosolyogsz rám. Gyöngyházlepke pihen a harangvirág szirmán.

Szédítő mélység
ezüstös varázsában
táncol a lelkünk.

Holtomiglan

Véget ér a szertartás, zúgnak a harangok. Az ifjú pár sugárzó arccal fogadja az ovációt, konfetti záporozik feléjük minden irányból. A fűzfa lecsüngő ágai elégedetten bólogatnak, enyhe szellő fújdogál. A menyasszony hátat fordít, a tömeg felé hajítja csokrát. Fialat lány kapja el, szeme bizakodással tele. Kíváncsi varjú figyelni az eseményeket a templom ormáról.

Té és én vagyunk
tavaszi szél hozta ár
szerelmünk ormán.

Rózsa Iván

Sokszínű világ

Bejártam Alföld
Rónáit, hegyek ormát:
Mindent láttam én...

Montenegró

Vársz rám, Kotorom!
Öblöd megpillantani –
Régi vágyálmom...

Ámor

Add, hogy imádjon!
Ó, istenem, Ámorom!
Örökké tartson!

Trianon

Sok hegy- s várorom,
Magyarok bánatára,
Már idegen hon...

A sejtett jövő...

Megváltónk arcán
Golgota véres orma:
Világfájdalom...

Pille-parány

Tehetetlen tárgy...
Mélybe zuhanó mászó
Ormoknak pille...

Sarlópuszta

Sehol egy orom,
Sehol egy hegy; lovasok
Paradicsoma...

Magyar medve

Székelyek földjén,
Hargita havas ormán:
Medve kóborol...

Szász medve

Lakótelepen,
Ormok alatt, Brassóban:
Medve kukázik...

Saitos Lajos

Ecsettel vonok
haikut oromzatra –
kedvem kerekül.

Ormótlan orom
gólem a hegy csúcsain
elátkozottan.

Sánta Hajnalka**Bújócska**

Falevélkupac
ormán gyermek sapkája
rezdül a széllel.

Sárközi Richárd

szökkenő sziklák
csordogáló kavicsok
kőlavinatánc

felgondolkodni
magad a hegyoromra
egy lejtmenetben

az orom csábít
a mélységtől megriadsz
köztük a semmi

házmormon kereszt
ki itt belépsz hagyj fel mind
reménykeltető

Selmeczi Péter

Ősz szele fúj már,
nyugvó sugár-glória
kopár hegy ormán.

Sidó Angéla

oromról omló
kőgörgeteg – kőszív
ha megszakad

Séra András**Az öreg pásztor**

Az öreg olasz pásztor nem vágyott már sokra. Lassan vége a nyárnak, és az Alpok meredek kaszálóján várja még a munka. Be kell gyűjteni a szénát télre. Úgy, ahogy mindig is tette.

Az évek elmorzszolták az ambíciókat, az öreg pásztor nem vágyott már sokra. Csendesen szemlélte csupán a hegyet, a békésen legelésző teheneket, és örült annak, ha az időjárás kegyes. Örült annak, ha a hegy nyugodt, a legelő dús, és valamelyik tehene egy kisborjút ellett.

Délutánra nem hagyott már sok munkát. Azt mondta, az a szemlélődés ideje. Nézte a kaszálót, a békésen kérődző teheneket, és ahogy lejjebb ment a nap, tekintetét a hegy csúcsára emelte. Azt figyelte. Oda szegezte tekintetét, ahol a hegycsúcs találkozott az éggel. Ilyenkor becsukta a szemét és nagyot sóhajtott. Az évek elmorzszolták az ambíciókat, és az öreg pásztor nem vágyott már sokra. Csendesen szemlélte csupán a szénabálát, a békésen alvó teheneket és a hegyet.

Szieszta előtt
tál spagetti és kávé
hosszú nyáresték

Skultéty Tamara

Fekete orom
a sikító sötétben:
a halál háza

Streéb Mária

magányba kövült
felhőkoszorús orom
nyugalma látszat

orom fölötted
elérhetetlen álmok
kivetülése

lelked lentről föl
évig érő hegy csúcsa
mágnesként vonzza

Surman László**ősz könnny**

varjak röpködnek
romvárak orma fölött –
őszízű könnyek

téli szél

márványhegyeknek
ormán téli szél füttyül
kristály altató

tavaszköszöntő

elhagyott kastély
ormán szélkakas dalol
tavaszköszöntőt

nyári alkonyat

rózsailatú
alkonyat ül a nyári
kunyhó ormára

Szabó Aida (Jampa drólma)

Ormon jártam

Kavargó hóban
ormon járok, követnek
búsító gondok

Hajnali ormon
csöpp titkokat rejtenek
dér fonta szálak

Oromról szelek
harsognak, befagyott víz
csöndje szívárog

Zöld hegyoromról
madarak pittyegését
sodorja a szél

Hegyorom ölén
magasan függő holdnál
fűpárnám szövöm

Ormon rovarok
dongnak – szutrakántálás-
emléket idéz

Vágtázó szélben
ormon dacolva állnak
vadcseresznyefák

Felhők résén tör
omra vakító fény –
legezőm tárom

Orom mögül bűvő
holdkörből szarvasbögés
patakra zúdul

Ormon évszakok
színpompás körforgásán
kő Buddha mereng

Ormon sötét ül,
kettéhasadt alkonyban
készül a holnap

Szabó Julianna

Magasság. S mélység
az ormok alatt. Létünk:
riadt pillanat.

Testvérem nincsen.
Odafenn az ormokon
mindenki rokon.

Minden elveszett.
A tétova távolban
vannak-e hegyek?

Hogy ne láthassuk,
köd takarja az ormot.
Isten óvatos.

Orom. Hallgatag.
A teremtés titkára
nincsenek szavak.

Öröklét ölén
sorjáznak az élet és
halál ormai.

A felkelő nap
fénye hideg ormokra
hull. A múlt fakul.

Ormokra szökik
a csend. Hallani ott a
néma végtelent.

Ima a völgyben...
A magas ormok fölött
messze fut a szél.

Túl a völgyön, víg
virágokon – vad, komor,
kietlen orom.

Szabó Edit

látod az ormot,
alulról ha felnézel,
tekintélyt hordoz

hallod a zenét,
ormok tetejében már
szellő muzsikál

Szedő Tibor

Várorom szédül
fentről letekintő csend
fojtó tériszony.

Háztető ormán
kémény füstöt ereget
kormos képű ég.

Szemes Zsuzsanna

Fent a hegytetőn
széles tájba fogódzom,
karjaimba fér.

Szentkirályi Fittler József

Lopakodó est.
Hold kincsét szerteszórja.
Gazdag hegyorom.

Sírás, kacagás
ormon innen, ormon túl.
Játszik az Idő.

Útra kész lelkem
felhők ormán megpihen.
Látszik már a Fény?

Szentpály Miklós

Indulás

Homlokát törli,
nézi, hogy gurul a kő
ágakat törve.

Rajz

Nézz a fák fölé,
a Holdon van egy kráter,
csak azt figyelj!

Androméda

Hullámból a cet,
felnyerít a sűrű ég,
villan a szikla.

Oromzat

Felkapta a szél,
felpattant a szem. Így nő
most fa a házon.

Szilágy Réka

Az ormon állt és
nézte a mindenséget
a semmi előtt.

Szlávka Horváth Szilvia

Hegyeknek ormán
örök tél uralkodik
jégbe zárt trónján.

Álmok ormára
ingatag út vezet
bátor vándorát.

Szöllősi Betti

Szerelem

Szívemnek ormán
ha zászlód kitűzöd: ősz
csatát nyersz velem.

Hiába

Hiába érsz fel,
ha félsz letekinteni
a nagy magasból.

Szűcs János

A Fudzsi hegyén
porhó, szűzi fehérség –
tisztulás hull rád.

A hegytetőn ül
foncsortalan körtükör;
telihold kelt fel.

Hegycsúcson járok,
delejes mélybe nézek;
egyszer sötét lesz.

Hét szín szülöttje,
hófedte bércek fölött,
égi délibáb.

Jön az éj értem,
jeges szél kél szilaszirtén,
a tél behavaz.

Bércre hág a nap;
ablakomról eltűnik
a tegnapi hold.

Tekse József

Hegyek ormain
megpihennek a felhők
könnyet ejtenek

felettük az ég
most magába rejt fényes
csillagképeket

Büszke ormain
a néma csend honol és
magány sírdogál

ott kapaszkodik
az idő még és lehet
néha meg-megáll

Várak álltak rég
rajta mind pusztuló lét
rom halom csupán

ormok átka lett
és völgyekre zúdítja
örök bánatát

Már ott nyugszik lenn
tanúja múltó létnek
más lett a világ

emlékek ölén
csak gyászos feketében
nyílik már virág

Hegyek ormát is
vad viharok tépik de
büszkén áll tovább

magában őrzi
az idő lépteinek
súlyos lábnyomát

Taizs Gergő

Oromóda

Napunknak első
és utolsó sugara
is téged simít.

Templomtorony

alattad élet
feletted egy másféle
entitás feszül

Tillmann Pentele

lokátor bázis
tájvédelmi körzetben
ormótlan orom

Tóbi Mariann

Kopasz kunhalom
ormod fokán tűnik el
foszlik a világ

fénylő ormokon
kunhalmok pipacsai
vérmezők lelke

É. Tóth Judit

a nagy hegy ormán
fészkelő kis nyugalom
kihalni látszik

élete orma
mint elefántcsonttorony
magányos fészek

Trosits Balázs

Csúcson

Nyugalom száll meg
Itt a világ tetején
Ahol baj nem ér

Tuboly Erzsébet

kéklő ormokon
ébred a hajnal lassan
fénybe öltözik

kőszikla ormán
üres sasfészket cibál
jeges téli szél

melleim ormán
lágý érintésed nyomán
fakad a gyönyör

csipkés házorom
zsúptető gólyafészek
egykorvult falu

üszkös házorom
védelmében fecskepár
békeidő van

csipkés hegyormon
megpihen a fáradt nap
palástja véres

Vadászi Árpád

a föld hasában
született izzó láva
ringatta lágyan

a sűrű levegőben
sárkányok szállnak
fiatal hegycsúcs

hold simogatja
a folyóparti kavics
hegyről álmodik

tó mellett térdel
felhők fölé emeli
havas homlokát

kemény bőrébe
szél karcol mély ráncokat
eső könnyezi

fent felhő szalad
a hegy álmos fejében
sétál az idő

Váray Károly

Ködből orom – szirt
Sír, benne él egy völgyi
Álom – meglátni

Lám, nyeregtető
Eltűnt, égre meredve
Mesél az orom

Az éji orom
Kettévágja a nappalt
Fekete ék lesz

Vargáné Kapa Veronika**Titok**

Távoli, sötét
orom. Nem tudják, hogy ott
kék madár dalol.

Tavaszi

Hegy ormán
virág, illatok, fények
és új remények.

Relativitás

Egy kis hangyaboly
madárnak ugródeszka,
csigának orom...

Sötét

Magához vonzott
a titokzatos orom.
Csupa fájdalom.

Vaskó Márton Péter

A hegy szívében
vájkáltak és az orom
könnyeket ejtett.

Bércekre hágó
napkorong csontos orma
árnyékkal játszik.

A hegyet sértik,
az orom könnyet hullat.
Folyik a csermely.

Vass István Pál

(szélkakas)

szélrózsa-lovag
az oromlemez tudja
honnan fúj a szél

(parasztház I)

lesöpört padlás
poros sóhaját őrzik
az oromdíszek

(parasztház II)

két kivágott szív
a deszka oromfalon
üresen dobban

(csoda)

világfa túlnő
a mindenségnek ormán
az almamagban

(számvetés)

tépett lobogó
suhog életed ormán
ostorra fonva

Vercsek Györgyi

vakító fényű
szent Fudzsi-hegy ormának
havas sipkája

messze az orom
völgyből tekintek fel rá –
talán felérek

oda vágyom, hol
orom karcol égboltot
és madár szárnyal

hegynek ormáról
ledobok egy kavicsot –
talán célba ér

hej, te délceg hegy –
ha ormodra mászhatnék
meghódíthatnál

a korom miatt
oromra mászni álom –
borom vigasztal

fenséges orom
feljuthatok-e hozzád –
hol békeesség vár

csend és nyugalom –
ég kékje ormot tükröz
a végtelenre

már feljutottam –
az orom szélén állok –
alattam mély űr

felhőbe nyúló
sziklás orom tetején
megáll az idő

az ormokon túl
csillagfény-ragyogásban
leszek csak magam

oromról nézlek –
én már csúcsra jutottam –
csak téged várlak

büszke hegyorom –
mily parányi az ember
nagyságod alatt

oromra jutni
fokozatosan lehet –
de nem törtetve

repülnék feléd
ormon ülő szirti sas –
ha kapnék szárnyat

nem kapaszkodhatsz –
ujjaid már sebzettek –
messze az orom

esti holdfényben
súlyomszárny vet árnyékot
oromtetőre

csillagfény-árban
orom-sziluett úszik –
csak én követem

Virág József

Szép korom elszállt,
hegy ormán hanyatló nap,
hold kél fák felett

Tél, hófehér táj,
kémény korma az eget
festi feketére

Zalay Szabolcs

Hóhang, verőfény
Fogad fenn az ormokon
Élet-hercegnóm

Hegyi mormotád
Saját szabályok szerint
Elkötelezve

Zistler Richárd

Ködös reggelen
erdei fenyők halkán
zokognak érted

Wieszt Dóra

Templom ormáról
fehér galamb száll alá
üszkös romokra

Szálló hópehely
hólepte orom felett
orrom felé száll

Tóban fodrozó
felhők ormát vadkacsák
keresztbe ússzák

Magányos Fuji,
apró emberek szentként
tisztelt hegycsúcsa

Fuji hegyorom
felhőkalapját félre
fújja kerge szél

Fuji ormánál
zöldellő rizsföldeken
gém áll egy lábon

Zsatkovics Edit

orom tornyosul
szilánkként engedetlen
sarud bevérzett

sziklaszirt néz fel
ahová fák is vágynak
megyek utánad

várfok csipkézett
ormai befalazott
titkot sejtenek

hőfödte ormok
pára sziluettjében
vártam léghajód

bástyák teteje
tornyos tarajos orom
úrnő lezuhant

vágyak ormai
falakon csordogálnak
nem teljesültek

hegyorom csúcsán
madarak nem trilláznak
fenyők gyászolnak

hósipkás orom
toronyként kimagaslik
hóasszony sikolt

Wilhelm József



Magaslesen

Fotó: Stock János

Mi lehet orom
egy síksági embernek?
Hídgerinc csúcsa.

Tisztelt Szerzők!

Engedjék meg, hogy egy személyes megjegyzéssel kezdjem: nyolc éve vagyok a Napút versszerkesztője, nyolc éve bírálom el a haiku-pályázatokat, de még soha ennyi beküldött művel nem találkoztam.

Egy kissé meg is döbbsentem a reám váró munka nagysága okán, ugyanakkor sokkal inkább örültem, egyrészt, mert nagyon jó a magyar nyelvnek, ennek az archaikus csodának, mert ennyien használják, hogy úgy mondjam, magasabb cél érdekében, hiszen ez a nyelv költemények írására teremt, ráadásul minden lehetséges formában, másrészt nagyon jó a haikunak, ennek a legdemokratikusabb versfajtának, és végezetül nagyon jó szerény költségvetésű, ugyanakkor nagyon is igényes folyóiratunknak, mert a tapasztaltak alapján egyre több irodalomkedvelő forgatja lapjait.

Azt mondtam az előbb: a haiku a legdemokratikusabb versfajta. Igen, mert egyszer az életében mindenki írhat egy jó haikut (példa rá Japán, ahol művelése a hagyomány szerves része), nem kell mást tennie, mint belefeledkezni egy pillanatba, megragadni azt, s akkor tizenhét szótagban feltárul maga az abszolút Idő.

Őnök se tettek mást: az orom szóra, mint a pályázat témájára pillanatokat ragadtak meg, különböző módokon megállítva az időt.

De hogy a tárgyra térjek: volt olyan pályázó, aki az orom mint szirt, bérc pusztá látványát képileg ragadta meg szép szavakkal, volt, ki e látvány kapcsán mérész, sőt, fennkölt képzettársításokkal élt, volt olyan, aki személyes metaforaként használta, volt, aki remek szójátékokkal élt, volt, aki a formát feszegette azáltal, hogy haikufüzérét rímbe szedte, s ezzel mintegy új versforma megteremtésével kísérletezett, s volt egy olyan haiku is, mely szatirikusan felemlítette az Ormos Intézetet tizenhét szótagban.

Összefoglalva: nagyszerű pályázat volt az idej, kiváló alkotásokkal.

A szerkesztőség nevében köszönöm részvételüket, gratulálok nemcsak a kiemeltnek, de azoknak is, akiknek műveit közzé tesszük idej haiku-számunkban, s azoknak is, akik, bár sajnos nem érték el a közölhetőség szintjét, de lelkesedésükkel hozzájárultak ahhoz, hogy nyelvünk tovább gazdagodjék és s minden veszély ellenére fennmaradjon.

Köszönöm figyelmüket.

Babics Imre

Csata Ernő



Tölgyek ormára
pihe hópelyhek ültek.
Szüzet játszanak.

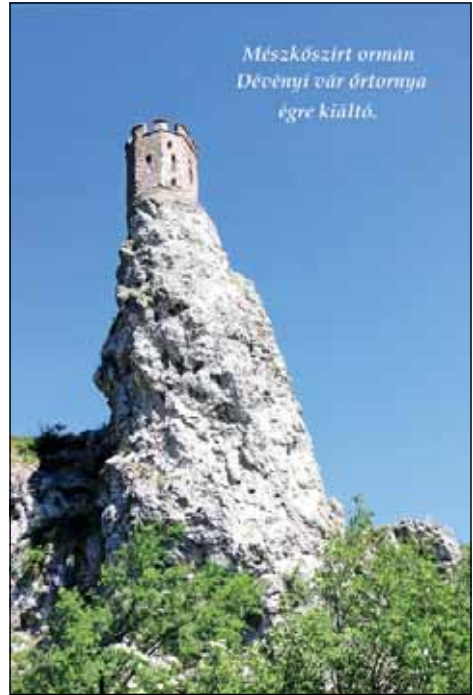
Csernák Árpád



Fotó: Ország László

Nézd kicsinyhitű:
Halott kőbánya ormán
zöldellő fenyők.

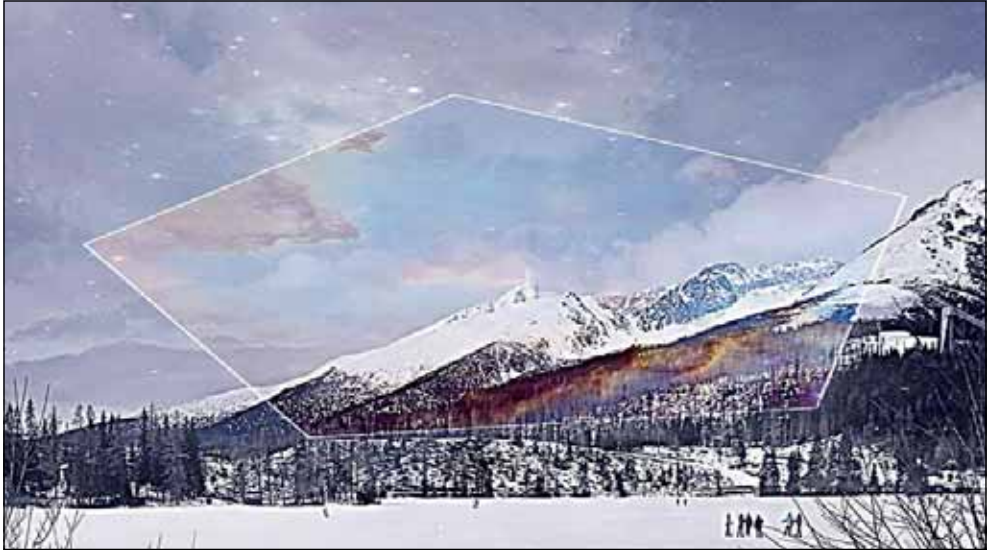
Burkus Alexandra



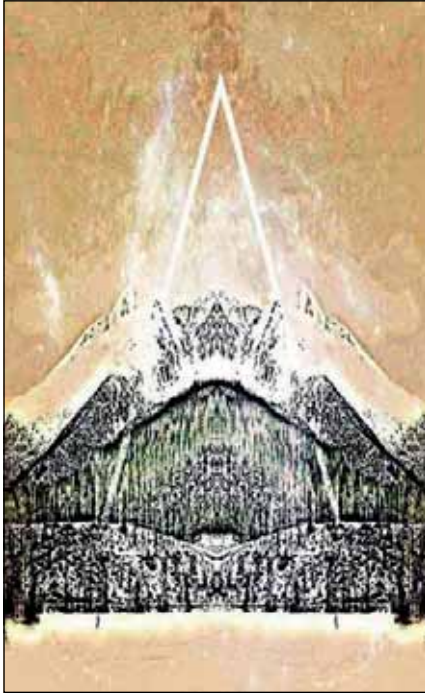
Győrfi Kati – L. Gácsi Éva (ÉG)

(haiku)

(kép)



Üveghálóval
Megtarthatod az eget
Ha lement a nap.



Megemelheted
Lelkeddel a hegyeket
Kezeddel letről.



A csúcsokra
Felvihetnék köveket
Hogy meghódíthass.



Földtől az égig
Mindenki felérkezik
Ha eleget megy.



Fáraó helye.
De ki épít piramist
A rabszolgáknak?



Első emelet
Nem mondtam hogy átjöhetsz
Mégis nyitva még.

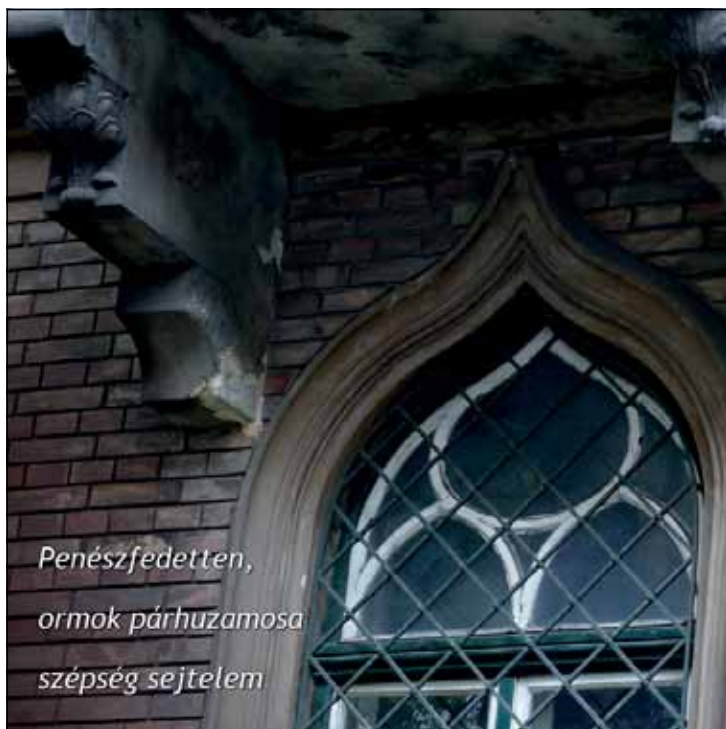
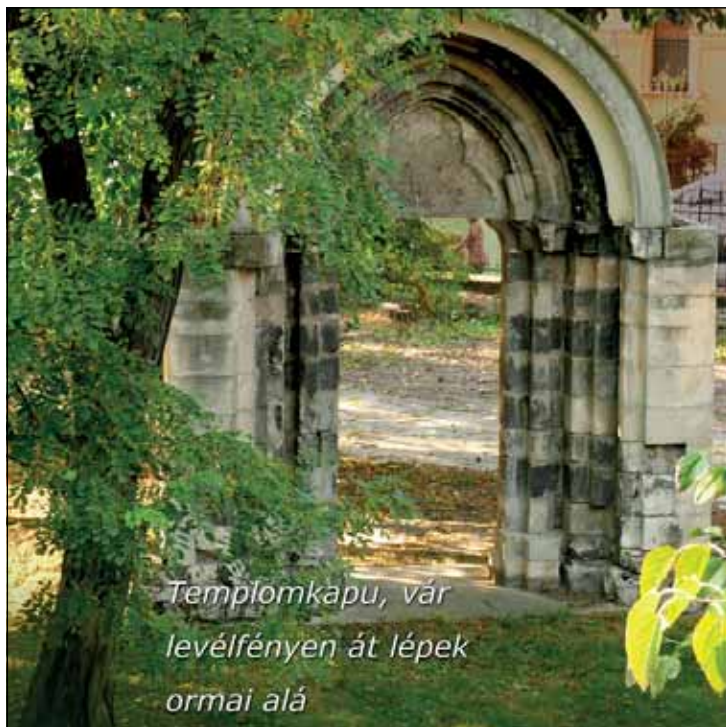


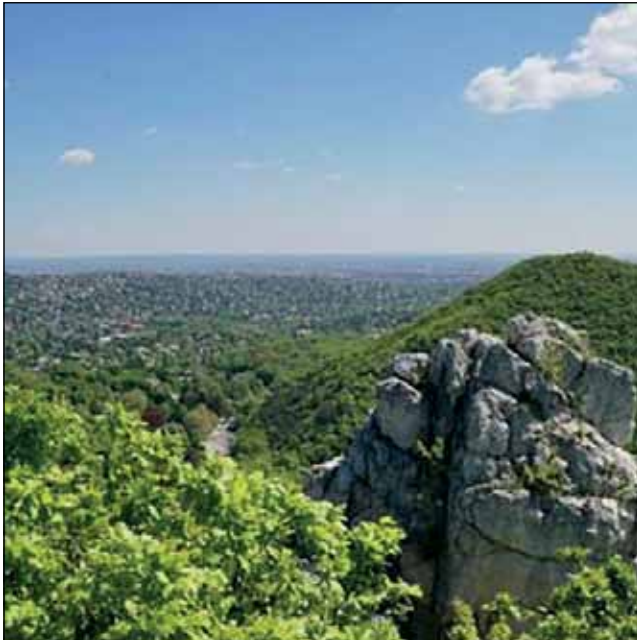
Csúcsokon a csend:
Hazatérő csillagok
Fékcsikorgása.

Dvorszky Anikó



Csúcsán lenni ott
se kint, se bent határon
rögzített idő



Molnár G. Krisztina

Zeng a csend, dereng
a szürkület, az ormon
átbukik a hold

Sziklaoromra
gondolat száll, elpihen,
tiszta láthatár



Kövek ormáról
puhán omlik a béke
rácsodálkozom



Lám, felfeszülnék!
Nem érted, csak magamért
– ha megértenéd.

Nerhaft Antalné

Múltat idéző
romok ormába nőtt fa –
élni akarás



Dúsan díszített
oromfalon napóra
méri az időt





Torony ormán
édes titkokat rejtő
kertecske zöldell

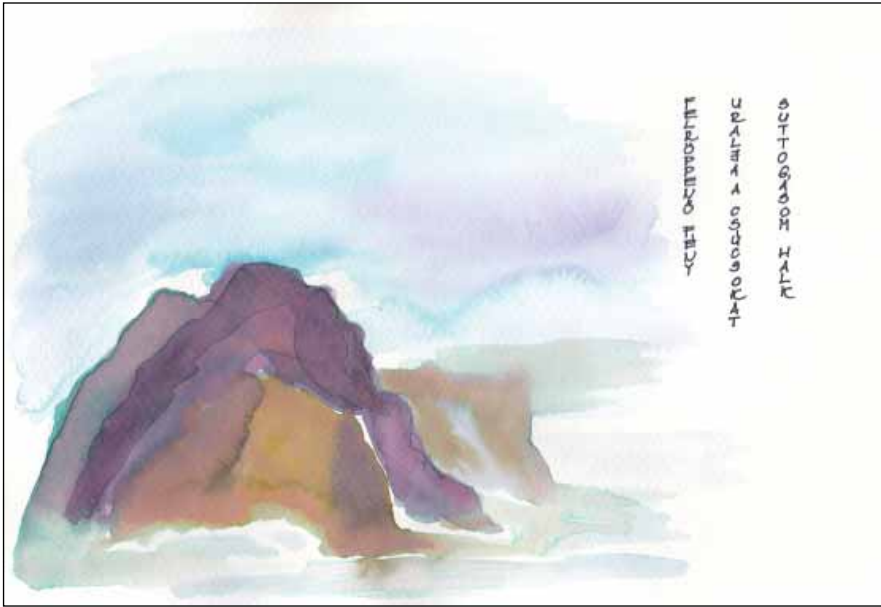


Néha álmodom,
hogy oromra jutottam –
dermesztő magány...

Schiller Edvin



Hegedűs Katalin



Kreischer Nelly



Juhász Anikó – Csejtei Dezső

A táj és a kultúra viszonyának néhány vetülete Oswald Spengler felfogásában

Mivel idén ünnepeljük Spengler fő műve, *A Nyugat alkonya* első kötete megjelenésének centenáriumát,¹ és a jelen történelmi helyzetben kiváltképp sokszor emlegetik a szerző nevét egyes történelmi jelenségek, változások magyarázata során, érdemes górcső alá venni, milyen értelmezést kapott történetfilozófiájában a táj és annak a kultúrához, az egyes kultúrkörökhöz való viszonya. A tájfilozófia emlegetése Spengler esetében azonban más aspektusból is figyelemre méltó. Ha ugyanis tájfilozófiáról beszélünk, s keressük azokat a gondolkodókat, akik e vonatkozásban kiemelkedő és meghatározó szerepet játszottak, s valamiféle névsort kívánunk összeállítani, akkor a névsorból Oswald Spengler kihagyhatatlan abban az esetben is, ha a tájfilozófia legkorábbi megjelenési formáját és annak értelmezését nézzük, valamint akkor is, ha a tájfilozófia és a modernitás összefüggéseire koncentrálnak.

Ha Spengler tájfilozófiájának, az ő tájfogalom-értelmezésének lényegi összetevőit akarjuk megtalálni, akkor mindenekelőtt egy olyan – a spengleri tájfilozófiában *kulcsszerepet* játszó – kifejezés, jelenség értelmét kell felfejteni, amely az értelmezőknek nem kevés gondot okozott. E kifejezés, ez a sokszor hasztalanul körbejárt, értelmezni kívánt jelenség az *összimbólum*, illetve mindaz, ami ennek kapcsán problémává válik: egy-egy *összimbólum* „hirtelen” felbukkanásának, majd szívós jelenlétének oka, illetve az *összimbólum* helye egy olyan logikai rendszerben, amelynek minden eleme, motívuma beágyazódik a hermeneutika szövetébe is.

A Nyugat alkonya recepciójában az *összimbólumok* kapcsán kialakult és aztán öröklődött az a nézet, hogy habár a spengleri történetfilozófiában *van rendszerlogika* és szigorú a rendezettség, e rendszeren belül az *összimbólum* mégis olyan formai és tartalmi elem, amelynek jellegét, eredendő tartalmát már nem lehet egészen a gyökerek csúcsáig hatolva magyarázni, racionalizálni. Az egyes kultúrkörökre meghatározó hatást gyakorló *összimbólum(ok)* pontosan be nem határolható idejű feltűnését, létrejöttét egészen egyszerűen el kell fogadni. Az *összimbólum* feltűnésének és mibenlétének oka, eredője – a hermeneutikai vonatkozásokat tekintve – éppen ezért a spengleri morfológikus történetfilozófia egyik legsérülékenyebb, legkikezdhetőbb és viszonylag gyakran támadott pontja.²

¹ *A Nyugat alkonya* első kötetét a bécsi Braumüller Kiadó 1918-ban jelentette meg.

² Az *összimbólumok* értelmezése kapcsán vö. még: Csejtei Dezső–Juhász Anikó, *Oswald Spengler élete és filozófiája*, Attraktor Kiadó, Máriabesnyő–Gödöllő, 2009, 106–112.

Ha viszont *A Nyugat alkonyát* alaposan és mindenekelőtt az összimbólumok feltűnésére, természetére, jelentésére koncentrálna olvassuk, s részletekbe menően vizsgáljuk, milyen kontextusokba ágyazva jelenik meg az összimbólum definíciója, amelynek kontúrjai hol határozottak, hol kevésbé azok, meglepő felfedezéshez és konklúziókhöz juthatunk. Kideríthető, hogy a rejtélyes összimbólum olyan *történeti* elemekkel is átszótt *földrajzi* meghatározottságra, *természetélményre* vezethető vissza, valamint olyan *tájfogalommal*, a környezetet már rendezettségbe tagoló világlátással hozható összefüggésbe, amelynek gyökerét az egyes kultúrkörök *legkorábbi szakaszában élő közösség* első és alapvető *természetélményében* lelhetjük fel, illetve abban, hogy e természetbenyomást miképpen próbálta az adott közösség a maga számára érthetővé tenni. Az összimbólum tehát azokkal az *ősi* természeti élményekkel hozható összefüggésbe, amelyekre egy adott kultúrkör szűkebb közössége történelme *legkezdetlegesebb időszakában* tett szert. Akkor, amikor először élte meg azt, hogy van valami őt körülvevő, tőle különböző és mégis hozzá tartozó közeg, amely más, mint ő, másfelől meg mégis az ő életének létfeltétele. S aztán hosszú idő telt el, amíg ez az alapélmény – amelyben már megvan az Én és a más, a másikat képviselő környezet, a külvilág elkülönítése, vagyis megvan egy nagyon *kezdetleges* világlátás – úgy artikulálódott, hogy *rendezett* világlátásról és ezen belül a rendezettség attribútumát is magában hordó tájleírásról és *tájfogalomról* lehetett beszélni.

Az *egyiptomi kultúrában* a legkezdetlegesebb alapélmény e vonatkozásban az *út*, a szüntelenül vándorló, áramló *folyó útjának* látványa volt. Ez öröklődött a későbbi generációkra, s nyert számtalan formában először vallásos, majd művészi kifejezést. Az egyiptomi közösségben élő ember ehhez az ősképhez vágyódik vissza történelmének későbbi szakaszaiban. Részben azért is, mert az eredetmondák megformálódása után – a meséken és mítoszokon keresztül – már gyermekkorában megkapja ezt az élményt. A *szép*, a *biztonságos*, ugyanakkor néha kicsit mégis „rettentő” élménye a nevezett közösségben ebből az eredendő benyomásból nő ki. Ebben ülepszik meg alapérzésként, hogy aztán az egyes ember a maga életében – az ismétlődő öntudatra ébredés és *én*-megtalálás után – a maga egyéni variációjában is megjelenítse, és új szimbólumok formájában is kifejezze.

Az egyiptomi közösséghez tartozó ember alapérzésében az egyik legfontosabb összetevő az *irány*, az *irányulás*, az eljutni *valahonnan valahová* érzése, és ezzel együtt a távolság felfedezésének élménye, benyomása. Arról a benyomásról van szó (mozgás, irány), amely a térrel kapcsolatban vélhetően hamarabb rögződött, mint az idővel kapcsolatban. Úgy jelent meg e benyomás első ízben, mint a tér, az egyiptomi *ősi* közösséget körülvevő, kezdetben rendezetlen, később rendezetté váló tér (a látásban, a tudatban is *megképződő* tér) egyik legfontosabb jellemzője. S aztán e benyomás (a távolság, a kiterjedtség tudatosulása) tevődött át az időre, vagyis az idő, a személyes idő és a történelmi idő megélésére. Ahogy Spengler írja: „A kapuépítménytől a sírkamrához vezető szent út, az élet jelképe – áramlás, maga a Nílus, amely eggyé vált az *irány* összimbólumával. Az anyaföld szelleme egyesül a belőle származó lélekkel”.³

³ Oswald Spengler, *A Nyugat alkonya*, I. kötet, 331. In: Oswald Spengler, *A Nyugat alkonya* I–II. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1994, Juhász Anikó és Csejtei Dezső fordítása (I. kötet) és Simon Ferenc fordítása (II. kötet).

Ugyanezt lehet megfigyelni a *kínai kultúra* esetében is. Az ősszimbólum megformálódásában a kínai kultúra ősi közösségeiben is az a természeti közeg, környezet játszik alapvető szerepet, ahol e kultúrkör ősi közösségei először kezdték tudatosítani magukban, hogy létezik olyan elválasztás, amely az Őn és a külvilág különbözőségére mutat rá. S e természeti közeg, környezet a termékenységet biztosító nagy folyó, a Huangho környéke. Ahogy a Huangho menti táj legjellemzőbb természeti eleme a *hullámzó* domboldal, ugyanúgy válik meghatározóvá a kínai kultúra közösségeinek életében a hullámzás, a hullámzó út mint alapézés. S ez nyilván része lesz az első mítoszoknak és a legelső, majd egyre szaporodó és a későbbi generációkra átörökített meséknek is. „A kínai belecsúszik az életbe, s utána mindvégig a tao életútját követi.”⁴ Ez jelenik meg az architektúrában, a kínai kertépítészet kígyózó ösvényeiben is. Itt az egyiptomi pilonfal helyébe a „szellemfal” (yin-pi) kerül, amely elrejtí a bejáratot.

Az *antik kultúra* és a *nyugati kultúra* esetében hasonló módon ismétlődik a környezet és a benne élő ember, a környezet és a környezetet a maga számára tudatosító ember egymásra hatása, majd ezen alapélmény átörökítése. Az antik kultúra közösségének alapélménye, első természetbenyomása a *sziget*, az Égei-tenger sok-sok szigete és hegyfoka. A sziget, amelynek éles kontúrja van. A sziget, amely körbejárható. A sziget, amelynek *testisége* teljes egészében kitapintható; amelynek *minden* darabja, része látható, ha erre szándék és némi erőfeszítés irányul. A szigeten ugyanis minden feltárul, ha az ember a végére akar járni a dolgoknak. Sőt, a sziget testisége egy idő után már akkor is látható, érezhető, ha nincs konkrét körbejárás.

A *nyugati kultúrkörre viszont* egy másik, az antik kultúrával kifejezetten ellentétben álló és ellentétbe állítható ősszimbólum jellemző, mégpedig a „folyást a végtelenben vándorló szenvedély”.⁵ S e szenvedély a „*tágas frank, burgund és szász síkságon*” vándorló közösségek *első* meghatározó környezet-élményéből ered. A szenvedély először a *konkrét* természetbenyomáshoz kötődik. Majd *olyan mértékben* tágul, hogy a végtelenben való vándorlás élményét e szenvedély idővel kivetíti minden lehetséges *fiktív* síkra is, s ily módon az ősszimbólum kibontásának legtágabb terét hozza létre. E szenvedélyben benne van már valamennyi akadály leküzdésének vágya is. Ez az akarás nem idegen tehát a legkezdetlegesebb alapélménytől, annak szerves folytatása.

Ugyanakkor hangsúlyosabb benne egy olyan összetevő, amely más kultúrkörök esetében nem jelenik meg ennyire dominánsan. A nyugati kultúrára, az ún. fausti kultúrára jellemző ősszimbólumnak megvan ugyanis az a sajátosága, hogy benne *két* alapélmény, életézés fejt ki meghatározó hatást. A nevezett két élmény először ellentettje egymásnak, majd egy későbbi történeti fázisban sajátos módon összekapcsolódik egymással – s mindez a történeti körülmények hatására játszódik le. Az egyik alapézés a *szabad tereken való vándorlás* élménye. Ez az ősidők legmélyebb rétegében megélt, természetesnek érzett, a végtelenség érzetét megadó élmény. Másrészt legalább ilyen alapvető élmény lesz *később* a végtelen mezőkön való vándorlás *akadályba*

⁴ Oswald Spengler, *A Nyugat alkonya* I., uo. és sk. o.

⁵ Uo.

ütközésének megtapasztalása, a szűk helyre való beszorítottság érzése. S ennek nyomán megjelenik az akadály leküzdésének szüntelen (végtelen) vágya. Ez az élmény akkor válik kiváltképp dominánssá, amikor a Római Birodalommal való ütközés, harcok után már egy egész közösség tartós élménye lesz a kis helyekre való beszorultság kellemetlen, feszítő, elviselhetetlen érzése. S ez szintén részét képezi idővel az e közösségben élő egyed közvetlen érzés-, majd generációkon keresztül öröklődő hagyományvilágának is.

Az első, az elsősorban földrajzi meghatározottságú élmény, az élet mint a tágas tereken való vándorlás, mint szabad futást engedő, konkrét vándorlás élménye másfelől átszíneződik a történeti idő felfedezésével (távolság nem csupán a térben, hanem az időben is van). Majd átszíneződik annak megtapasztalásával, hogy a történeti idő alakít, másít: elveszi azt, ami van, de alkalmat is adhat az elveszített visszanyerésére. Sőt, adhat annál is többet, jóval többet, mint ami volt.

A nyugati kultúrkörben azonban ez az élmény nem csupán egy toldalékos, nem egy könnyen arrébb tolható, másodlagos élmény. Itt másról van szó. Arról, hogy e közösségnek – és a benne élő embernek – történelme egy kezdetleges szakaszában, akkor, amikor még az öndefiníálás kezdetleges szakaszában volt, számolnia kellett egy később megtapasztalt, de legalább ennyire alapvető természetélménnyel is. Azzal, hogy a tágas tér tágassága szűkülni látszik, mert a tágas teret idegen, ellenséges hatalmak nyirbálják meg, s a tágas teret körülkerítik a korábban nem látott, nem tapasztalt korlátok. A tágas tér – mint képzet – viszont ekkor már kiirathatatlanul ott van az emlékezetben, a mondakincsben, a mesékben, a fikciókban. A megélt létet és az ehhez kapcsolódó világlátást az új történeti szituációban már átítatja a veszteség megtapasztalása, ugyanakkor az elveszített esetleges visszanyerhetőségének érzése is. Ez utóbbi azonban már nem sikerülhet aktivitás, az adott környezetbe való teremtő, alakító belemélyülés nélkül. S nem történhet meg annak mélyebb tudatosítása, átgondolása nélkül sem, hogy milyen viszony fűzi az embert a környezetéhez, s hogy az ember számára való környezet, az ember által alakítható táj miképpen helyezhető el egy még tágasabb, egy még végtelenebb gondolatrendszeren belül.

A korlátozottság megtapasztalása után a tágas terek érzetét, élményét hurcoló ember megpróbál önmaga számára olyan kitörési pontokat találni, amelyek ismét elvezetnek a tágas térhez. A kitörési pontok megjelenhetnek többféle tengelyen vagy többféle tudati szférában. Az álom Spengler szerint mindig az ősi teret hozza vissza, annak korlátlanságát és lágyságát. Körülölel, elmossa vagy meg sem jeleníti az éles határvonalakat. S ott van másrészt az éberlétben működő képzelet, amely viszont abban is más, mint az álom, hogy ez már a reális tér tudatosítása után következő lépcsőfok. Hasonlít viszont az álomhoz abban, hogy gyakran a meglévővel való elégedetlenség kifejezője. Az ősi képzeleti tengely minden kultúrában a vallás, mondja Spengler. De hogy a vallási képzetek maguk hogyan artikulálódnak, milyen konkrét formát öltenek, az, hangsúlyozza Spengler, soha nem független attól, hogy a legrégebbi természetbenyomásokban az ősi közösségek a környezetet miképpen élték meg, a természeti hatásokhoz milyen érzés- és értékelemeket társítottak.

Az egyiptomiaknál az indulóponttól, a kijárat kaputól a megérkezést jelentő vidékig, a végcél kapujáig feszül az az út. Ezen az itt élő közösség szerint

szükséges, jó, fontos járni, s ha az ember letérül erről az útról, akkor számtalan bajnak és veszélynek teszi ki magát. Kaputól kapuig menni ugyanakkor azt is jelenti, hogy nincs végső lezárulás. Csak meg kell fordulni, s kezdődhet minden előlről. A vég kezdetté válik, a kezdet pedig véggé. Ez képződik le a vallási képzetekben is. Ez jelenik meg az e közösségre jellemző művészetben, pl. a reliefekben, ahol a szem mozgása mindig irányított, és szigorúan egy síkban mozog. A mélység felé való elmozdulás a képeken – e közösség körében és felfogása szerint – már azonos lenne a kiszámíthatatlanba való behullással, a félelemmel, a rosszal. S ezt mindenütt, minden vonatkozásban kerülni kell.

A *kínai kultúra* embere számára a táj barátságos, védelmező. A következő domboldalig minden belátható. S ha jönne völgy, akkor azután – a hullám természete szerint – biztos, hogy következik az emelkedő. Ezért, ha az ember otthon akar maradni minden világban, az általa formáltban vagy a közvetlenül látottól elszakadóban is, akkor az első, az ősi bölcsőt jelentő természetélményt kell *folytonosan ismételnie*. Mégpedig a tudatosítás és a kifejezés egyre magasabb szintjein. A természettől, a természet hullámjellegétől való elszakadás viszont a kiszámíthatatlannal, a barátságtalannal, az idegennel, a veszélyt rejtővel azonos. A kínai ember építkezése arra törekszik tehát, hogy belesimuljon a tájba, azt folytassa tovább. Úgy akar formálni mindent maga körül, hogy az eredendő természetbenyomás abban felismerhető legyen.

A *nyugati kultúra* embere viszont ellentétes tájélmények által meghatározott érzések alapján építi önmagát. Folyton érzi, hogy a külső, a számára látható világ nem teljes világ, hogy valamitől elzárják, hogy abból a világból, amelyet lát, elvettek valamit, ami azonban – talán másféle formában – mégis van, elérhető. A meglévő, a látott világhoz tehát még hozzá lehet tenni valamit. A lehetséges másféle világ *földrajzi* képének megformálásába viszont állandóan belejátszik az az adott *történeti* szituáció is, amelyben e megformálás végbemegy. S ha van egy másik, külső, akadályozó hatalom, akkor az akadályt csak úgy lehet leküzdeni, ha tisztában vannak az akadály természetével, jellegével. Ha meg tudják nevezni, *fogalmára* tudják hozni azt. Illetve ha kifejlesztik magukban nem csupán azt, ami a másik hatalom erőssége, hanem azt is, ami az ellentéte. S aztán a végtelen tágasság szellemében mindkettőt a lehetséges legmagasabb szintre fejlesztik.

A Római Birodalom, amellyel a nyugati kultúra vándorló közössége még kultúrája kezdetén találja magát szembe, sok mindent átvett a görög kultúrából: így a testben, a lehatárolt testben való látást mint olyat. Ezen azonban már repedéseket nyit itt-ott a Római Birodalom által meghódított vagy abba beáramló közösségek másfajta természet- és világlátása. E másfajta világlátást azonban a rómaiak barbárnak, idegennek minősítik. Igyekeznek, amíg erre módjuk van, önmaguk és az idegenek közé határvonalat vonni, elkülöníteni azt a másikat, akár egy *testet*.

Spengler – a térről szólva – különbséget tesz a *tér* és a megformált „*kifejezés*” fogalma között.⁶ A *tér* a „pillanatnyi érzéki jelen”. A „megformált kifejezésben” viszont már benne van Spengler szerint az az *időélmény* is, amely a pillanatnyilag látotthoz már hozzákapcsolja az időtágulást is. Beengedi az időt

⁶ I. m., 299.

a térbe, hol a vallásos rítusokon, hol a művészi kifejezésformákon keresztül. Ugyanakkor a megformált kifejezéstérben ott van az embernek az érzéki jelen teréhez való alapviszonyulása, azzal együtt, hogy minden erőfeszítése ellenére sejtji: a kifejezéstér és a tér nem fedi le pontosan egymást. E különbséget (tér és kifejezéstér eltérése) Spengler szerint egyedül az *antik kultúra* nem ismeri. Illetve lehetne ezt úgy is fogalmazni, hogy e kultúra térről alkotott képében a tér és a megformált kifejezéstér lehetséges viszonyának (különbség, hasonlóság, teljes azonosság) egyik szélsőséges variációja tűnik fel, ti. a teljes azonosságuk.

A kora antik közösségek embere úgy vélte, hogy a *kifejezéstérben* a tér *minden* eleme, porcikája, testi végtagja megjeleníthető, a szem számára *vizuálissá* tehető – vagy a tér már eleve így adja, így kínálja fel a szemnek magát. Valódi különbségről tér és kifejezéstér között tehát – az ő felfogásuk szerint – nem lehet beszélni. Az antik közösségek embere – hogy minden vonatkozásban elérje az őt övező szigetvilág látványképehez való hasonlóságot – mindent körbe akar keríteni. S mindent úgy körbe akar csónakázni, ahogy azt a pillanatnyi érzéki jelenben is megteheti. A nyugati kultúrkörben viszont ilyesfajta szemlélet a legkorábbi időszakban sem alakult ki. A végtelen síkságot nem lehet bekeríteni, nem lehet teljes egészében kifejezni, mert e síkságban mindig marad valami kifejezhetetlen maradék. E kifejezhetetlen maradék felé lehet újra és újra közeledni. S aztán újra és újra meg lehet tapasztalni, hogy minden egyes új megismeréssel új ismeretlenek is színre lépnek. S ezeket azután a kifejezés módok újfajta variációival lehet vagy kell leírni. S ez folytatódik mindaddig, amíg a kifejezés módok tárháza – az eredetiség viszonylatában – oly kicsinnyé nem szűkül, hogy többre már nem igazán hagy eshetőségét, csak a meglévő technikai variációjára, ismétlésére.

A *művészi* kifejezés mód első formái – hangsúlyozza Spengler – a *valláshoz* kötődnek minden kultúrkörben. Az első *kifejezési* formák a vallásos jelentést hordozó temetkezésekhez és a kultikus épületekhez kapcsolódnak. Az *antik* templum kezdetben ott nő fel, ahol *körbe lehet keríteni* a csupasz földön a szent helyet. Az antik templumhoz sokáig társítják az időleges használatot. A templum addig szent, addig varázsos, amíg *testszerű*. A körbekerítés felszámolásával a kultikus varázs megszűntethető.

E térszemléletnek a nyugati kultúrkör térfelfogása épp az ellentéte. Ebben a megformált kifejezéstér *mindig* túlfut az adott pillanatnyi jelen terén. Fölébe nő annak, olyannyira, hogy mögüle a pillanatnyi jelen érzéki tere szinte már eltűnni látszik – avagy a megformált kifejezéstér egy idő után már valóságosabbnak tetszik, mint az alapjául szolgáló pillanatnyi érzéki jelen tere. S ez megmutatkozik már e kultúrkör történelmének legkorábbi időszakában is. Az antik áldozathozatalhoz, a vallásos rítusokhoz mindig hozzátapadt a körülkerítettség és a lezárás motívuma. S egyáltalán nem véletlen, mondhatni, van mélyebb eredője is annak, hogy az antik áldozatokat „minden istenségnek” a saját templomában mutatták be. Valamint hogy az ő esetükben nem lehet beszélni *végtelen* és *bárhon ismétlődő*, megismételhető áldozathozatalról. Mint ahogy nem véletlen, hanem az ősi környezetélményhez szorosan kapcsolható az is, hogy az antik kultúrában sokistenhit, politeizmus van. Az istenek egyes (körbejárható) testek sokaságát jelentik, mely sokaság szintén egy körbezárt, a végtelen elől elzárt kozmoszban kap helyet.

A tér és az idő találkozásának legmaradandóbb és legnagyobb hatást kiváltó benyomása az emberben először a tér – halál – idő fogalmak összekapcsolása révén jön létre. Akkor, amikor a pillanatnyi érzéki jelen teréből eltűnik valami, s ez az itt maradó számára felfoghatatlan. Magyarázatot kell találni erre a jelenségre, akár oly módon, hogy feltételezzük: a pillanatnyi érzéki jelen terén túl van egy másik tér, ahová az eltűnt, a halott kerül. Ezt persze valahogy ki kell fejezni. Vagyis az érzéki jelen kifejezőmódjával kell e feltételezett teret is nyilvánvalóvá, felfoghatóvá, érthetővé tenni. Megmutatkozik ez például abban, hogy az „eltűntnek”, a halottnak is házat építenek, teret, ahol tartózkodhat (sírépítmény). S aztán még később abban, hogy a pillanatnyi, az eltűnt érzéki jelen felvonultatják a *sírépítmény ornamentikájában* is.

A kő, amely nemcsak praktikus célokat szolgálva, hanem sírépítményként is megjelenik, nemcsak azért válik a halott lakhelyévé, mert az adott természeti közegben *praktikusan* a kő volt erre a célra leginkább felhasználható, hanem azért is, mert jól szimbolizálta, hogy a halott „léte” milyen értelmet nyer az élő ember „éberlétében”. A kő tehetetlen, nincs benne „törekvés”.⁷ Már nem fejlődik a jövő felé. Mint ahogy a halott testből is kivész az idő belülről formáló hatása. Az, hogy a halott megmarad avagy elenyészik, a külső környezeti hatások függvénye, vagyis a halotthoz viszonyuló környezet, a halotthoz viszonyuló közösség milyenségétől függ. Ezért is volt Spengler szerint a korai antik kultúrában domináns a halottégetés szokása, hiszen – tehetjük hozzá – számukra a kő olyan test, amely testisége révén még az élők világához, a pillanatnyi jelen érzéki teréhez tartozik. „Az apollóni lélek a holtat elhamvasztva, megsemmisítve akarta látni, s éppen ezért a korai időkben elkerülte a kővel való építkezést.”⁸

Az *egyiptomi* kultúrában viszont annyira erős a térnek az időélménnyel való átítatottsága, hogy a tér szinte már megelevenedik. Folyton mozgó, változó lényvé változik. Olyan úttá lesz, amelynek lényege, hogy magából újabb és újabb utakat terem. Megszüli hozzá hasonló útjait. Az út lényege pedig a két végpontot: az induló kaput, ahonnan az ember rábocsáttatott az útra (szülés), és a végső célirányt (halál) összefogó kaput, teret, így tehát egyben az időteret is jelenti. A cél a végső építmény, a halott tere, a halott háza, a sír, ahová mindenki eljut. Az út *egyenes* olyan szempontból, hogy a megszületéstől a halálig vezető útról nem lehet lelépni. Akármerre próbálnak elhajolni, az út mindig ott van. Alájuk kerül, alájuk simul. Az ember folyton úton van, mint ahogy úton volt egykoron a vándor nomád, aki, miközben bejárta az éltető terület által számára kijelölt utat, leélte a maga idejét is.

Az *útban* az egyiptomi közösség embere számára az *irány* a fontos, amelyről – ha az a pillanatnyi érzéki jelenbe, természetbe ágyazott – lehet tudni, hogy hol az induló kapu, s hol a halott számára emelt ház; de az út csak annak ér véget, aki szemléletében nagyon tapad a pillanatnyi érzéki jelen teréhez, s nem képes szellemi képződménnyé, úttá tenni azt, amit a pillanatban maga körül érzékel. Aki viszont képes erre, az eljut annak feltételezéséig, hogy a pillanatnyi cél, az élet leélése *nem* azonos azzal, hogy az

⁷ I. m., 307.

⁸ Uo.

út minden értelemben véget ér. A sír építményben ott egyúttal kapu is az új élethez, az új utakon való elinduláshoz. Így ami ebből kiemelkedik és fontos, az a *valahonnan valahová* iránya; de hogy melyik a kezdet az úton, s melyik a végpont, az az ember számára már nem mindig látható be. Ezt érzi, ezt tudatosítja magában az ősi egyiptomi közösségek embere. S mivel számára a valahonnan valahová eljutás a fontos, és ez az, ami elsődlegesen értelemmel bír, nincs szüksége arra, hogy háromdimenziós látásmóddal fogja be vagy fejezze ki a teret. A kétdimenziós utak a síkban e kultúrkör embere számára bárhol és bármiféle értelemben kifektethetők. Az egyiptomi számára az út „vasszükségszerűséggel előírt út”.

Az út mint alapélmény jelen van a kínai kultúra korai közösségeinek élményvilágában is, csak másképp. Az egyiptomi ember számára a végtelennek tetsző síkságon, ám mégis szorosán a folyó mentén haladó út volt az alapbenyomás, a lélekformáló. A kínai kultúrkör korai közösségeinek embere viszont másféle természettel, környezettel szembesült. A Huangho vidéke nem olyan beláthatatlan síkság, mint az egyiptomi. Út van. Az út vezet valahová. A szem azonban mindent csak szakaszosan lát be. Az út hullámzik. Hol felfelé, hol lefelé halad a síkságot egyenetlen felszínű tévő dombok miatt. A lefelé azonban sohasem véglegesen lefelé. A felfelében egy idő után ott van a lefelé indulás, csúsztatás lehetősége.

A szűkebb szakaszokra osztottság, zártság ugyanakkor megadja a beláthatóságot, ezzel együtt a biztonságot és a barátságosság élményét. S ezt az érzést – amelyet a kultúra később át is örökít a későbbi generációkra – a kínai kultúra embere minden másban is kifejezni, megjeleníteni igyekszik. S mivel az alapélményhez kötődik a védettség és a barátságosság fogalma is, ezért a táj a kínai ember számára oly mértékben válik *kedves, utánzásra méltó szereplővé*, ahogyan semmilyen más kultúrkörben. Amikor templomot építenek, az épülettel soha nem egyedül álló épületként⁹ számolnak, hanem mindig oly módon, mint a tájban álló, a táj részeként megjelenő, sőt azt folytató, abba természeti elemként belesimuló épülettel. Az ember továbbépíti a természetet – nem ki lépve abból.

Az utánzásra méltó vagy nem méltó fogalomkörén belül tünedeznek elő aztán – az összes kultúrkörön belül – olyan újabb viszonyulások, amelyek már *esztétikai*, illetve *erkölcsi* értéktartalmakat is hordozhatnak. Utánzásra méltó, mert szép. El kell szakadni tőle, mert gyűlöletes. Meg kell maradni nála, mert nincs más lehetőség. Minden lázadás, mást akarás a semmibe visz. Így az antik szemlélő számára egy kultikus épület, egy műalkotás eredendően más volt, mást jelentett, mint pl. a nyugati kultúrkör embere számára. Mindegyik kultúra emberének nézése át volt itatva a saját tér- és tájélményével. Az egyes kultúrkörök számára más volt és más ma is a szép, más a gyűlöletes. S ennek nyilvánvalóan meg kellett mutatkoznia a műalkotás létrehozása során is a múltban, mint ahogy így van ez saját történelmi jelenkorunkban is.

Ezért is állítja Spengler újra és újra, hogy az egyes kultúrák vehetnek át egymástól elemeket, hathatnak időlegesen egymásra. Ennek ő számos példáját is felsorolja. Azt azonban visszatérően hangsúlyozza, hogy aki nem abban az

⁹ l. m., 310.

adott táji környezetben nőtt fel, és nem szívta magába már kora eszmélésétől kezdve – szinte kikezddhetetlenül – saját közössége élményvilágát, mondahagyományát, az soha nem fogja azt látni az előtte álló térben, műalkotásban, amit az a személy, az a közösség lát, akinek ez a fajta összeforrottság saját környezetével kezdettől fogva megadatott. S ebben az értelemben végső soron mégis *izolálnak* nevezi ő a kultúrákat, amelyeket egy véletlenül betüremkedő külső hatás, egy másik kultúra időlegesen formálhat, alakíthat ugyan, de csupán a felszínen. Igazán nagyot, maradandót viszont csak akkor hoz létre egy személy, egy közösség, ha az, amit létrehoz, annak az adott közösségnek, annak a kultúrkörnek a legmélyebb gyökereiből, az azokhoz szervesen tapadó természetélményből és tájfilozófiából táplálkozik.

Ha ennek a történetiségnek, pontosabban az ősi természetélmény és a közösség közötti kapcsolatnak a főbb állomásait vagy leágazásait akarjuk nyommon követni, akkor megállapíthatjuk, hogy az a legkorábban kialakuló képzőművészeti ág, amely első ízben reprezentálja, mi minden kavarog az összszimbólumban, az *építészet*. Az architektúra az, amiben az ősbenyomás megjeleníteni akarása – a történeti időléptékeket tekintve – egymáshoz nagyon közel eső időpontokban jelenik meg mind a világi (praktikus), mind a vallási célokban. Világi, mert házat kell építeni az élőknek. S vallási, mert a környezethez való viszonyulás egyre inkább szellemivé is válik, hiszen az adott közösségek *élő* emberei számára az is egyre elevenebb gond lesz, hogy hová, milyen térbe és milyen időbe kerülnek azok, akik már szemmel láthatóan nem olyanok, mint ők, mert *halottak*.

De ha halottak is, *ház* mégis kell nekik, hogy abban legyenek, hogy ott legyenek a térben, még ha ők már másképpen vannak is, mint ahogy korábban voltak. A két ház közötti hasonlóságban ott van a „valahogy-otthon tartás” motívuma, reménye. S ott vannak a másféle kötődések is. A reménykedés, hogy minél többet kap a halott, annál kevésbé távozik messzire. Vagy épp ellenkezőleg, ott van ebben a rettegés, hogy ott már *úgy* van ő, hogy talán nagy hatalma van, és kiszámíthatatlanul, ellenőrizhetetlenül, nagyobb erővel szólhat bele még az itt lévők életébe is. De persze kapcsolódik ehhez az a gondolat is, hogy ajándékkal, áldozathozattal vagy épp egy sírépítmény ornamentikájával mégiscsak befolyásolható, és az élők, a térben itt maradottak számára megnyerhető a jóindulata.

A hozzájuk való viszonyulásban mindenképp felfedezhető az elevenség akarása; s ez az élők életének, *környezetének utánzására* ösztökél, annak meg-sokszorozására, ami adva van, amit valaki maga körül eredendően szépnek lát. Ugyanakkor benne van a szorongás is attól, ami ismeretlen, ami a szokott módon nem megélhető.

Az építészeti technika tanulható, s átvehető akár más kultúráktól is. Az építészeti technika telepíthető más helyre. Ha az építészet valódi történetét és a benne önmagát kifejező közösség történetét akarjuk megérteni, akkor ennek nem a technikák egymásra következői a legbeszédesebb tanúi, hanem sokkal inkább az, hogy a *korai* kultikus épületekben milyen *alapstílus* jelenik meg, s ez később hogyan variálódik, vagy miképp látszik eltűnni. Spengler ezt írja: „A nagy architektúrák történetének semmi sem okozott oly súlyos kárt, mint az, hogy ezt – az építészeti gondolatok története helyett – az építészeti technikák

történetével azonosították, holott az előbbi onnan vette saját technikai kifejezési eszközeit, ahol épp rábukkant azokra.”¹⁰

Spengler ugyanakkor az építészeti technika és az alapstílus elemzése kapcsán elkülöníti egymástól a *dekoráció* és az *ornamentum* fogalmát. A dekoráció Spengler szerint kevesebb, mint az ornamentum. Benne formát kap az utánzási törekvés, s ott van benne a formálódó esztétikai érzék kezdetleges megjelenési formája is. Az ornamentumban viszont az az alapképlet jut kifejezésre, amely az ősi természetbenyomást fejezi ki, variálja sokoldalúan. Ott van benne elhagyhatatlanul a legkorábbi természeti közeg is. Az építészetnek stílusa van, a stílus pedig valamely közösség, kultúra *legbensőbb* szükségszerűségének kifejezője. A stílussal, figyelmeztet Spengler, nem téveszthető össze az *ízlés*, az építészeti ízlés, amelyben már *nem* munkál a belső szükségszerűség, vagyis a formakészletnek nincs az adott közösségre jellemző, a régmúltban gyökerező mélyebb értelme. S rámutat arra is, hogy akkor, amikor az építészeti ízlés kezdi kiszorítani egy kultúrán belül a közösségre korábban jellemző építészeti stílust, nos, akkor indul *hanyatlásnak egy-egy kultúrkörön belül a nagy művészet*.

Spengler felfigyel arra is, ami mellett nagyon sokan könnyedén elsiklottak korábban – mint ahogy elsiklanak gyakran ma is. Mégpedig arra, hogy a *nyelvnek* nemcsak feltáró, magyarázó szerepe van, hanem a nyelviségnek ezzel ellentétes hatása is lehet az egyes kultúrák életében és a világtörténelemben. Az a tény, hogy minden kultúrának megvan a maga szóbeli- és írásbelisége, az a tény, hogy szavakat használ az ember a körülötte lévő dolgok, jelenségek megnevezésére, az a tény, hogy az ember képes arra, hogy összehasonlítsa, sőt azonosítsa saját szavait a fennmaradt más kultúrkörök egyedeinek, közösségeinek szavaival, könnyen ráterelhet sokakat arra az útra is, hogy hamis analógiákat gyártanak, hamis identifikációkat alakítanak ki ilyen alapon.

Az bizonyos, mondja Spengler, hogy az *egy adott kultúrkörön belül* élők nagyjából ugyanarra gondolnak, amikor a „tér” szót használják. „Amikor manapság térről beszélünk, biztos, hogy mindnyájan közel ugyanabban a stílusban gondolkodunk – hasonlóan ahhoz, legyen szó akár a matematika, a fizika, a festészet vagy pedig a valóság teréről, jóllehet valamelyest minden olyan filozofálás kérdéses marad, amely a jelentésérzések helyébe a megértés azonosságát akarja állítani.”¹¹ Azt viszont, hogy mi a „tér a *mi* gondolatrendszerünkben”, a nyugati kultúrkör közösségének gondolatrendszerében, egyetlen más kultúrkör embere, közössége sem értené, értette volna teljes egészében. Így pl. nem értette volna egyetlen görög sem, hogy mi, a nyugati kultúrkör egyedei, mit gondolunk a térről. Mint ahogy nem értette volna Immanuel Kant térről szóló fejtegetéseit sem.

De hamis illúziókba ringatjuk magunkat mi is, ha azt hisszük, hogy a mi térfogalmunk a görögök számára érthető lett volna, ill. hogy a két térfogalom (a görögöké meg a mienk) között van töretlen folytatóság. Abba az érzésvilágba, ami a görögöket a térhez fűzi, mi, a nyugati kultúrkör emberei nem tudunk teljes mértékben behatolni. A hasonlóság soha nem jut el a teljes

¹⁰ l. m., 319.

¹¹ l. m., 295.

identifikálásig. Akkor járunk el tehát helyesen, ha mindig, minden alkalommal csupán felszíni hasonlóságról beszélünk. S óvakodunk attól, hogy felszíni analógiák alapján vonjunk le *hamis* következtetéseket.

Ha valamit mégis értünk a görögök térfogalmából, akkor ez valójában arra vezethető vissza, hogy az ő térfogalmuk épp az ellentéte volt a nyugati kultúrkör térfogalmának. S a tökéletes ellentét működési elvéről mégiscsak többet lehet sejteni, tudni, mint amennyit tudni lehet egy olyan térfogalomról, amely más ugyan, mint a mienk, de az érzések, gondolatok szintjén még az ellentét nyársára sem húzható fel.

Az összimbólum mibenléte Spengler szerint a *mélység*élményhez, a távolság (térbeli, időbeli) tudatosításához, a környező természeti közeg mélyebb szellemi megéléséhez tapad. Ez az élmény mutatkozik meg a későbbi kifejezésformákban, szimbólumokban is. Az összimbólumnak azonban lehetnek eltérő variánsai egy adott kultúrkörön belül is. A mélységélmény változhat ugyanis attól függően, hogy ébren vagyunk vagy álmodunk. S átszínezheti az is, hogy életünk mely meghatározó szakaszában vagyunk. Más a mélységélmény akkor, mondja Spengler, amikor *ébren* vagyunk, vagy amikor *álmodunk*, „más az elhagyatottság s a figyelem pillanataiban, más a gyermeknél és az idős embernél, a városlakónál és a parasztnál, a férfinál és a nőnél...”.¹²

A másfajta környezet- és térérzésből, és annak másféle természeti tudatosításából következik az is, hogy az egyes kultúrkörökben különböző *kategóriák* alakulnak ki a tér, a környezet leírására. A különböző kultúrkörökben élők térelemzéseit vizsgálva viszont korántsem állítható – még ha a nyugati kultúrkörben ki is alakult és általánosan elterjedtté vált egy ilyesfajta felfogás és megítélés –, hogy más kultúrkörök kategóriái kezdetlegesebbek voltak, mint a mi kultúrkörünkben, a nyugati kultúrkörben kialakult térképzetek. S nem állítható, hogy kifejezetten tele vannak tévedésekkel a nyugati kultúrkör térképzeteihez és térleírásaihoz képest. Mert nincs ilyen folytatatlanság a környező tér megélésében és jelentésérzetében sem.

Azt a fajta viszonyulást, amelyet ők éltek/élnek meg, azt a fajta térszemléletet ugyanis egy másik leíró kategória fejezi ki helyesen és pontosan. „Az arabok termagyarázatából tehát a kanti szemlélet elegánsan kiiktatható” – jelenti ki némi iróniával Spengler. Az arabok ugyanis nem azért *nem* jutottak el ahhoz a térszemlélethez, amelyhez Kant eljutott, mert a tudományos vizsgálódásnak egy más, kezdetlegesebb lépcsőfokán álltak, hanem azért, mert mindaz, amit Kant mond a térrel kapcsolatban, számukra, az ő világukban idegen. Nekik befogadhatatlan, nevetségesen hamis. Kant örök problémáról beszél a „világtér” kapcsán, holott valójában a világtér *oly módon* problémaként, ahogyan az a nyugati kultúrkör gondolkodói számára megjelent, más kultúrkörökben nem is létezett. Öröknek a probléma mindössze a nyugati kultúrkörön *belül* nevezhető, tehát attól kezdve, amikor az a nyugati kultúrán belül színre lép, egészen addig, amíg Kant arra megoldást nem talál.

Az összimbólum *megjelenítése* elsősorban az érzésvilághoz szól, érzésjelentést hordoz. S nem kell feltétlenül minden vonatkozásban racionális módon kifejezhető értelemmel bírnia. Ez ugyanakkor nem jelenti azt, hogy

¹² I. m., 296.

egy-egy összimbólum megjelenésének, felszínre jövetelének ne lennének érthető vagy akár racionálisan is kifejezhető okai, vagy ne lennének másfelől racionális kifejezési formái is. Az összimbólum viszont elsődlegesen a „benső érzéshez”¹³ fordul.

Spengler figyelmeztet arra is, hogy a *határtalan kiterjedtség* érzete, illetve az ezzel való szembenézés problémája nem volt minden kultúrkörben olyan jelentőségű, mint amilyen nagyságrendű problémává ez a nyugati kultúrkörben kinőtte önmagát. S nem azért *hallgattak* bizonyos *térproblémákról* az egyes kultúrkörökben, mert a tudományuk alacsonyabb rendű lett volna, mint a nyugati kultúrkör tudósainak tudománya, hanem azért, mert az ő világérzésükben ez nem volt megoldásra váró, nyitott probléma. A számukra fontos kérdésekre ők is megkeresték és megtalálták a válaszokat.

Ami viszont a kifejezést, a megjelenítést illeti, Spengler is eljut annak kimondásáig, hogy a *szimbolika* mindig védekezés is valami borzadályossal szemben. A tér titkának feltárulása a legősibb időkben ahhoz kötődik, hogy az ember tudója lesz a halálnak, vagyis a *távolság*, az eltávolodás eme sajátos megjelenési formájának. A *szimbolika formanyelve* egyszerre szól félelelről és tiszteletről.¹⁴ Spengler szerint a *kiterjedtség* dimenziója: a *mélység*. A mélység olyan dimenzió, amelynek van egy sajátos jellemzője, mégpedig az, hogy ebben tárul fel a környezetre jellemző *rend*. A mélység érzete már *több* mint pusztá érzéki benyomás. Ebben már benne van annak kifejeződése is, hogy a környezetben valamiféle *rend* van, amely alapvetően a távolsággal és az eltávolodással függ össze. S nemcsak a térre érvényes ez. Az *idő mint mélységélmény* szintén a távolság, a *mozgásban lévő távolság* (az eltávolodás) megtapasztalásához kötődik.

A térrel kapcsolatban hajlamosak vagyunk azt gondolni, hogy az *van*, hogy annak pusztulása, keletkezése tőlünk független, vagy tőlünk csak kismértékben függő. Ezért gondoljuk azt is, hogy a tér az egyes kultúrák embere számára többé-kevésbé *ugyanolyan módon* volt adott. Spengler felfogása azonban nem vitatja el a tértől a folytonos *keletkezés* lehetőségét többféle értelemben. Sőt, ezt kifejezetten hangsúlyos összetevőnek tartja az új térképzet kialakulása kapcsán.

A tér az a „szemlélt” forma, amely függ a szemlélettől, attól, miképp szemléljük. Ha eltűnődve tesszük, akkor mintegy körülölel bennünket, s magában ringatja az időt is, vagyis eleven. Ha viszont feszült figyelemmel, éber szemléljük, akkor kifeszítjük a teret az időtől eloldva, s merev térré (pusztán csak térré) változtatjuk. A merev tér azonban csak addig létezik pusztá térként, amíg *ilyen szemlélettel közelítünk hozzá*. A merev tér szűk és származtatott – környező világunk színes kiterjedése viszont sokkal *eredendőbb*. Éppen ezért a környező világ színes kiterjedése hiába kezdetlegesebb, régebbi, mint a tudós szemlélet merev tere, valójában az előbbi az, ami hatalmasabb és tágasabb jelentésérzést hordozó szimbóluma annak, amit életnek nevezünk. Vagyis a haladás fogalmában mindenkor benne rejlik a szűkülés is. Spengler itt ugyanakkor a tér és az idő viszonyának többes rétegzettségére mutat rá.

¹³ I. m., 288.

¹⁴ I. m., 276.

Van a *tér-idő egységnek* egy *eredendő*, ősi formája az embert körülvevő térben, amelyből még nem vált ki a figyelő, szelektáló figyelem merev, időtől eloldott tere. Majd a tér-idő ősi egysége megbomlik. A tér leválik az időről. A tér önállósul, ha feszült figyelemmel koncentrálnak rá. S ezzel együtt elveszíti elevenségét. Merev térré válik. A merev tér legmerevebb formája a tudós, a tudományok tere. Van viszont az idő-tér egységének olyan kései formája is, amely már a merev tér megfigyelése utáni szinten tűnik fel. Ez már olyan mélységet és olyan tér-idő egységet fedez fel, amely a távolságban és a történeti időben, *történeti léptékekben is gondolkodó* egyed és közösség sajátja. Az *eredendő tér-idő egység* tehát először szétszakad. S ez lehetővé teszi, hogy több apró részletet fedezzenek fel mind a térrel, mind az idővel kapcsolatban. S aztán csak akkor jutnak el mind a tér, mind az idő működésének legteljesebb, legautentikusabb megértéséhez, ha a teret és az időt összekapcsolják, s nem tekintenek el azok egymásra hatásától.

Az *összimbólum* olyan ősforma, ősbenyomás, amely meghatározza egy-egy kultúrkör látásmódját, s azt is, hogy az abban élő közösség hogyan viszonyul később saját környezetéhez, abban hogyan helyezi el az embert általában, vagy hogyan helyezi el önmagát. Az *összimbólum* nem olyasvalami, ami misztikusan, megmagyarázhatatlanul bukkan fel és ismétlődik a kultúrkörök kései közösségeinek vagy egyedeinek életében. Feltűnésének, alakulásának eredője hermeneutizálható.

Az *összimbólum* kettős csatornán keresztül lesz a miénk. Egyrészt belénk plántálódik azon közösség *eredendő* lelkisége, természetérzése révén, amelybe beleszületünk. Ezt közvetítik azok a mozdulatok, amelyeket először látunk (a legösztönösebb mozdulatok), és azok a történetek, amelyeket először hallunk (mesék, mondák, mítoszok). Másrészt olyasvalami is az *összimbólum*, amit minden közösség egyede is megteremt újra és újra önnön alkotó, de az *összimbólum*hoz is folytonosan visszanyúló aktusaiban.

Vagyis Spengler szerint nem arról van szó, amit Kant a maga *a priori* fogalmával állít. Nem arról, hogy a tér a szemlélet formája. Mint ahogy nem igaz az sem, hogy a holtból kiindulva jutunk el az elevenhez. Az út épp fordított, az elevenből jutunk el a holtához (azzal együtt persze, hogy a holt lét is távolítható). Spengler kritikája szerint Kant esetében – mivel Kant térfogalma már eleve tartalmazza mind a szemléletet, mind az értelmet – valójában nem volt értelme a szemlélet és az értelem formái elválasztásának. Itt inkább nagyon is az tűnik ki szerinte, hogy Kant „egy közkeletű, populáris geometriával” akarta összefüggésbe hozni a szemlélet és az értelem formáit. Az ő *idő-fogalma* Spengler szerint szintén csak egy fantom, amely valójában a *tér sémájára* készült, és épp az idő legfőbb jellemzője, az *eleven irány* hiányzik belőle.

Minél távolabb megyünk a szemlélt tértől és minél távolabbról van lehetőségünk megfigyelni, attól függően változik annak formája is. A távoli hegyvonulatot már nem testként, hanem csíkként szemléljük. Am ha felnagyítva, szabad szem helyett távcsövön keresztül nézzük, akkor előtűnik testszerű jellege. A görögök szeme nem vonta ki magát az optikai látvány alól. A nyugati kultúra emberének szeme viszont folyton kivonja. Fontos számára az optikai látvány. Keresi ennek lehetőségét. Am az optikai látvány határánál nem áll meg, folyton túllát rajta – mégpedig a benső pillantás kreativitása révén.

A görög ember számára nem a végtelen világtér volt a probléma, mert ő a kozmoszban egy *lekerekített* világot, égboltozatot látott. Az ő problémája saját szemléletének megfelelően az volt, hogy az érzékelhető, látható, bejárható külvilágnak vajon hol található az anyagi ősoka. Őt a tér olyan értelemben, ahogyan az a nyugati kultúra emberét foglalkoztatta, sohasem érdekelte. A görög ember számára az van, ami a burkon belül van, ami számára közvetlenül jelenvaló.¹⁵ Ezen túl nem kell egy távolabbi teret elgondolnia. Minden látható, körbejárható, testszerű jelleget ölt. Így pl. a látás (Démokritosz), az állam, a jog, az antik oszlop, de még a viszonyulások is (sztoikusok). Az *anyagi nehézkedés* a görögöknek szép, fontos, szükséges. Az ettől való leoldódás nem sorolható be a megszabadulás és a szabadság fogalomkörébe oly módon, ahogyan az megjelenik a nyugati kultúrkör egyedeinél.

A görög ember nem töprengett mélyebben az idegenszerűségein még az idegen tájakkal való találkozás során sem. A maga szemléletével a távolságot azonnal közelséggé változtatta, mégpedig úgy, hogy elsősorban azt nézte az idegenben, ami olyan, mint az ő közege. A görög ember számára az a megkülönböztetés, ami kialakul a nyugati kultúrkörben, hogy ti. van az emberi szemlélet számára megjelenő táj, s van az ettől függetleníthető környezet, teljesen értelmetlen lett volna, mert számára minden környezet az emberi szem számára való. Attól nem függetleníthető. Nincs erre irányuló akarás sem az emberben, sem a közösségben. Ha pedig lenne, akkor az mind a közösség, mind az egyed számára érthetetlennek bizonyulna.

Az összszimbólum nyelvéről elmondható az is, hogy nem matematizálható, geometrizálható teljes egészében. S a hangsúly itt most azon a kitételeken van, hogy *teljes egészében*. Ennyiben van benne, marad benne mindig valami rejtett, titkos is. Mint ahogy a titkos megmarad olyan viszonylatban is, hogy az érthetőségnek arra a fokára, amelyre eljut egy, az adott kultúrkörben élő ember, nem juthat el egy más kultúrkörbe beleszületett és onnan érkező ember. A görög ember számára a testi képmás szentség, a legmagasabb rendű körbejárása a dolgoknak, az isteneknek. India védikus istenei viszont – egy másfajta térszemléletbe illeszkedve, annak részeként – nem jelenhetnek meg testi képmásként. A testi képmásként való megjelenítés e kultúrkör közösségeinek képzetében azt jelenti, hogy a szentséget lealacsonyítják a *környezet* szintjére. Hiszen az ő *térszemléleti* formájukban az örök tér (szentség) és a környezet a maga testiségeivel hierarchikusan is, téri vonatkozásban is különböző szinteken álló világokat jelent.

Spengler ugyanakkor körbejár egy másik kérdéskört is. A *szimbolikával* az ember a mulandóság ellen akar védekezni. A szimbólumok megteremtésével mégis folyton kilép az elevenből. A létrejött dolgok területét gyarapítja, egyúttal lehetőségeit fogyasztja. Annak, ami valóban kiterjedté válik, a „kezdet mellett a vég is kijut”.¹⁶ Amikor az ember először ébred rá arra, hogy a teste behatárolt kiterjedéssel bíró holttest is lehet, akkor válik *először* a tér az ő szemében tőle idegen, merev térré. Az érzés pedig, amely ehhez a merev térhez fűzi, a *szorongás*. E borzadályos titok felfedezése ösztökéli a védekezésre. Ez lesz

¹⁵ I. m., 291.

¹⁶ I. m., 274.

az alapja a teremtő kultúrának, s hívja életre azt a másik érzést, a *gondot*.¹⁷ S a gond, még akkor is, amikor az elmúlt élet gondját cipeljük, vagy annak kapcsán gondoskodnak, valójában ama gond kifizülése, amelyet a még nem elmúlt, jelen étellel kapcsolatban érzünk.

Az antik kultúra embere számára a halott *testetlen* ember. Épp azt veszíti el, ami az élőre, az eleven testre leginkább jellemző. Ha a halottnak nincsen eleven teste, akkor nem is kell még sok évvel a halála után is gondoskodni róla. S akkor még azt is el kell tüntetni, ami az ilyesfajta érzetet felébresztheti (lásd: halottégetés szokása). A görög ember a maga térszemléletével csak ritkán 'kirándul' a merev térbe (geometria, csillagászat). S még eközben is folytonosan átalakítja a merev tér fogalmát eleven térré. Azzal foglalkozik, ami az eleven térbe (érzéki tér) és az eleven időbe belefoglalható (jelen idő). Az anyagnak mindaddig, amíg Arisztotelész elő nem áll egy más értelmezéssel, külön magyarázatra *nem* szoruló, önmozgást tulajdonítanak. Vagyis olyan tulajdonságot, amely az eleven lényekre, az élőlényekre jellemző.

Még a szobornak is eleven valósága van (körbejárható, vizuálisan tökéletesen befogható test). A görög ember a testetlenségtől retteg. A testiséget annyira természetesnek tekinti, hogy istenei is testi külsőt kapnak. A belátható világ határán laknak, csak épp magasabban, mint az emberek (Olümposz). A halottak alvilágában pedig az a borzadályos, az a halott-lét, hogy eltűnik a test, amelyet a görögök szerint – ellentétben az egyiptomi felfogással – a konzerválással nem lehet, nem érdemes megőrizni. Mégpedig azért nem, mert abból hiányzik már a testre jellemző egyik legfontosabb képesség, a mozgás képessége. Sok mindent meg lehet őrizni a halott testből, de nincs, ami belé varázsolná a mozgás képességét (idefenn). Enélkül pedig a többi erőfeszítés is mind hiábavaló. A temetés rítusa, szokása, tisztelete kezdetben sokkal inkább praktikus okokkal és az élők érdekének tiszteletével hozható kapcsolatba. Ennek kezdeti ösztönző motívumai közül néhány az idő múlásával természetesen halványodhatott is.

Az *antik* lélek, amely saját jelenkorában érzi magát a legjobban, s amelyben a *gond* nem nő magasra sem a múlt, sem a jövő irányába, *ahistorikus*. Történelmének kezdő- és végpontja a tér vonatkozásában saját jelenének, terének kezdő- és végpontja: az érzéki, a látható tér. Szükségszerű számára az, ami a testtel – a testre vonatkozó törvényszerűségek alapján – megtörténhet. Minden más alá van vetve a vak végzetnek, az értelmetlenségnek – abban értelmet keresni nem szabad, nem érdemes. A kozmosz rendezett egész. Az emberben mint biológiai lényben megvan a *testre jellemző rend*. Az ember mint biológiai lény szervesen illeszkedik a természetbe. Mindaz azonban, ami a *testnek és az időnek a találkozását* illeti, már értelmetlen, már a véletlen uralta megvalósulás, ennek menetét nem lehet befolyásolni. S ez ellen hadakozni nem érdemes. Benne van e találkozásban akár a káosz kiteljesedésének lehetősége is.

A görögök sorsfogalma más volt, mint a nyugati kultúra sorsfogalma. A nyugati kultúra embere számára a sorsfogalom az életutat jelenti, egy hosszabb időtávon bejárandó, bejárt életutat. A görögök számára a sors egy szituáció, *kiszelt tér-időpont*; olyasvalami, amivel az ember hirtelen szembe

¹⁷ l. m., 275.

találja magát. A görögök számára minden belátható, csak a sors nem. A sors úgy igazgat, mint egy vak ember. Mint egy *nem* látó ember. A görögök kozmoszában mindennek megvan a maga ellentéte is. A testiségnek a testetlenség. A jobb oldalnak a bal oldal. A szépnek a rút. A kozmosznak a káosz. A látónak a vak. Vagyis, ha a látás mozgató, ható erő a világban, akkor meg kell hogy legyen mozgatóerőként annak ellentéte is: a vakság, a látásra való képtelenség. S ahogy e kettősség megvan minden láthatóban, úgy van meg minden látszólag elvontban is. Nem az a lényeges, hogy „mi a világ, hanem az, hogy mit jelent azon ember számára, akit körülölel”.¹⁸

Az *antik kultúra*, ezen belül a görög ember tájlátása, tájfilozófiája is a *jelen*hez tapad. A tér és idő találkozása a jelenben átlátható. Másrészt a környezet, a táj a görög ember számára látható. Sőt, beláthatóbb, mint az ember, hiszen a tájat ő eleve rendezett kozmosznak látja. Ebben a rend, a természet látható rendje biztosan ott van. A táj az antik kultúra egyede, közössége számára annyiban és addig probléma, amíg ez a rend a környezetre vonatkoztatottan meg nem nevezhető elemeiben is. De ennek bekövetkezése szerintük csak idő kérdése, nem több. Nagyobb problémát jelent – különösen a természet rendjének leírása után – számára az ember, akiben ugyan szintén felfedezhető a testiség, a természet rendje, viszont viselkedésében vagy a külvilággal való találkozásában mégis újból és újból előáll(hat) a káosz. Nem véletlen, hogy Szókratész nem érdekli a mező, a fák formájában megjelenő környezet, táj rendje, hiszen ezt az előtte járó gondolkodók már leírták. Ami tanulható volt, azt talán már el is tanulták a tájtól. Ő úgy érzi, többet tud tanulni az emberektől, a polisz közösségében élő emberektől. Azt veszi észre, hogy a természet rendjéhez képest több bennük az, ami *nem mindenki* számára látható, viszont a vizsgálódó szem számára észrevehető, láthatóvá tehető, érdekes.

A *nyugati kultúrkör* egyede számára a környezet, táj – ezzel ellentétben – sohasem csak a *jelen* környezet. Számára a tájban mindig nyomatékosan van benne a múlt időkből magával hurcolt táj emlékezete. S benne van az az akarás, amivel ő teheti a környezetet mássá, amivel az ő keze nyomán válhat a táj mássá. Mint ahogy benne van annak latolgatása is, hogy ő mit nyerhet ki magának a tájból. A nyugati kultúrkör embere – *végtelen lehetőségeit érezve* – versenyre kel a természettel. S egyre gyorsabb iramban próbálja megsokszorozni benne azt, amit ő a múlttól gondol, s amit nem akar elveszíteni. Másrészt azt is, ami nemcsak olyan, mint a természeti világ, hanem még azon is túltesz. Éppen ezért folyton kifut a környezetéből. Kifut a tájból, miközben valahol érzi, hogy e magatartás akár kultúrájának halálát is jelentheti. S ugyancsak a tájról való gondolkodás keretében – a tájfilozófia égisze alatt – kísérletet tesz időnként egyes egyedeinek törekvésében arra is, hogy e folyamatot feltartóztassa, vagy legalább lassítsa.

Éberlét és álom viszonyát elemezve Spengler a nyugati kultúrkör kapcsán rávilágít arra is, hogy az egy-egy kultúrkörön belül, annak *különböző időfázisaiban* vagy *térhelyein* is változhat az, hogy a figyelem milyen természetű. Valamint az, hogy ebből következően miképpen képződik le a megfigyelő számára a megfigyelt tér. Hol éberebb, feszültebb a figyelem, ezért maga körül

¹⁸ Uo.

mindent merev térré változtat, hol pedig kevésbé feszült. Ilyenkor az ember inkább az ölelő térrel találkozik.

Spengler különbséget talál a *kultúra* és a *civilizáció* időszakában élő ember figyelme, valamint a falvakban és a városban élő ember figyelme és annak megfeszítettsége között is. A városban a *technika* kiteljesedésével – vagyis a kultúrkör civilizációs szakaszában még inkább megfigyelhetően – nappallá tehető akár az éjszaka is. A figyelem feszült, nem lankadhat. A városban élő ember gyakran még éjjel is a megfeszítettség állapotában van. Így aztán egyre kevésbé érzi, hogy a természet körbeveszi. Viszont annál inkább éreznie kell a tőle különböző külvilág kihívását, ellenséges mivoltát, illetve azt, hogy versenyben van ezzel a világgal.

A környezet a nyugati kultúrkör embere számára a legkorábbi időszakban itt-ott akadályokat felmutató, de alapjában véve mégis tágas tér. Később olyan *térdarabkává* válik, amelynek csonka mivoltáról tud, éppen ezért visszavágyódik a korábbi tágas térbe. S ha ez a visszalépés a realitás síkján nem sikerül, akkor felnöveszti a tágas teret újra és újra oly módon, ahogyan tudja – a vallásos rítusokban. Ez az az időszak, amikor a táj átlényegül valami mássá, amikor önmagában nincs is szinte. Csak úgy jelenik meg a maga teljességében, mint transzcendenciától áthatott, mint valami másra utaló.

A korai képzőművészeti ábrázolásokban a nyugati kultúrkörben a táj vagy kiiktatódik, vagy a transzcendenciát szimbolizáló szín (arany) kerül a figurák mögé, ami a dogmatikára, a másik világ magasabbrendűségére utal. S csak a kora reneszánsz időszakában történik meg az, hogy az ember *úgy* is rácsodálkozik saját környezetére, mint egy transzcendenciától mentes önálló létezőre. E változást persze előmozdítják a technikai újítások is. Például az, hogy felfedeznek olyan festészeti technikákat, festéktárolási lehetőségeket, amelyek segítségével mozgalmasabb, elevenebb, a táj apró történéseit és mikrorészecskéit is megörökíteni képes képeket tudnak festeni. De nem a technikai fejlődés az, ami ezt önmagában felszínre hozza, hanem bonyolult kölcsönhatások. Az a változó térszemlélet, amely a reneszánsz időszakában hátrébb húzódik a transzcendenciától, mégpedig azért, mert ez az az időszak, amikor sokak számára *érezhetően* is kiterjed, kitágul a konkrétan, a reálisan birtokba vehető vagy bebarangolható, beutazható tér. S ha van felfedezhető, ám még teljes egészében nem ismert tér, amely hosszú időn keresztül úgy volt ott, hogy nem látták, elkerülték, akkor először ezt az ismeretlen teret kell megismerni. S ezt a megismerési folyamatot magát minden lehetséges vonatkozásban tágítani kell.

A megismerési folyamat egyik lehetséges módszere a *tudományos megismerés*, ez maga is két szálra szakad. Az egyik az összefüggéseket feltérképezni akaró bölcséleti megismerés. A másik a mindinkább önállósodó szaktudományok mögött álló szaktudósok szemüvegén keresztül történő megismerés. A szaktudós feszülten figyel. Az ő szemlélt tere merev tér, amely leválik az időről, vagy merev idő, mely leválik a térről. S hosszú időnek kell eltelnie e kultúrkörön belül ahhoz, amíg a tudós is újra felfedezi magának a téridő sajátos egységét.

A megismerési folyamat másik lehetséges útja a művészek tájmegismerése, *tájábrázolása*, valamint ezen keresztül a képet, festményt szemlélők *tájszemléletének*, a tájhoz való viszonyának alakítása. Az első jelentős változás a kora reneszánsz időszakában a korábbi időszakhoz képest az, hogy a fest-

ményeken *feltűnik* a táj, bár kezdetben csak háttérmotívumként. S aztán egy még későbbi fázisban eljutnak odáig, hogy a táj a képen *főszereplővé* válik, az ember pedig mellékszereplővé. Még később pedig annyira uralja a képet a táj, hogy emberalakot már nem is ábrázolnak a tájjal együtt. A táj méltóvá, *érdemessé* válik arra, hogy *csak őt magát* szemléljék. A táj pusztá *tájként* van ott, s nem küldöttként. Nem valami másra utaló szimbólumként.

Mindehhez persze az is kellett előzetesen, hogy e kultúrkör vallásos szemlélete is változáson menjen keresztül. Hogy megjelenjen az a felfogás (amely egyébként a végtelen terjeszkedés szenvedélyébe szervesen belefér, beleilleszthető, annak szerves folyománya), hogy a természet olyan nyitott könyv, amelyben ott rejtezik Isten. Így ha a természetet vizsgálják, akkor valójában az Istenhez vezető utat járják be. A panteista felfogást azonban felváltja később a deizmus, amely már csak a mozgató, a mozgásba hozó szerepét tulajdonítja Istennek, s a természetből fokozatosan kiszökteti a transzcendencia elemét: a feszült figyelem e merev teret kifeszíti, s aztán a lehető legapróbb elemekre bontja, analizálja. A tér legfontosabb eleme a kiterjedés lesz (s nem az, hogy transzcendenciát hordoz magában).

A kiterjedést vizsgálva pedig a figyelem középpontjába kerül az *analizálható* alkotórész egyfelől, az, amivel kapcsolatban a tudós képes érvényes megállapításokat tenni, másfelől pedig az összes lehetséges irányulás (hiszen a tudós is a végtelen térségekre irányuló szenvedély meghatározta kultúrkör egyede). Az irányulások közül a legkönnyebben nyomon követhető először a *hosszúság* és a *szélesség*. A mélységhez, a *mélység látásához* azonban másfajta absztrakció is szükséges. Ugyanakkor a nyugati kultúrkörben idővel rájönnek arra is (s ebbe besegít az ősbenyomás, a végtelen térben való vándorlás szenvedélye), hogy „a három dimenzió elvont rendszere mechanikus elképzelés”, hogy a térnek valójában csak egyetlen igaz dimenziója van, ti. az irány, amely belőlünk kiindulva a távolság (...) felé tart”.¹⁹ Irány pedig sokféle van. Az irány nem szorítható be a hármasság skatulyájába.

A teret mint hosszúságot és szélességet – a festészetben – valójában birtokba vették már az egyszerű *képkerettel* is. Kihasítottak a nagy térből a kép számára egy kisebb helyet. A mélység felfedezéséhez és uralásához azonban már többszálú út vezet. Ehhez már az is szükséges, hogy azt a felismerést, hogy a távolság torzíthatja az elénk táruló képet, a festő felhasználja festés közben, s épp a torzítás révén hozza létre a mélységélményt. Megjelenik az optikai csalás trükkjét is alkalmazó perspektivikus ábrázolás. Ez azonban nem csupán az azonosság látszatának elérésére törekszik, hanem a festményt, a festmény terét egyre inkább tágítani is kívánja, mégpedig minden lehetséges irányban. S egyre több mondanót kíván a képbe belefoglalni. S mivel technikailag is mindinkább lehetőségessé válik, hogy elaprózva, folytonosan, több réteget egymásra húzva fessenek, ennek nyomán a festmények világában is lejátszódik az, ami végbement korábban a tudomány világában: nemcsak természeti összbenyomást festenek, hanem feltárhatóknak látszik a természet legapróbb darabkája is. S amíg korábban meghatározó volt az a szemlélet, hogy éles kontúrokkal kell elválasztani egymástól a különböző rendű, rangú lényeket és

¹⁹ I. m., 285.

dolgokat, addig az újfajta festészeti szemlélettel készülő képek inkább azt az érzetet közvetítik, hogy minden mindennel összefügg, nincsenek éles határok.

A *tördelés technikája* még később kiteljesül más vonatkozásokban is: feltöredeznek a szokásos, a hagyományosan elfogadott emberformák, alakok. A szürrealizmusban kifejezetten festészeti téma lesz az, hogy bármikor át lehet lépni az álom és éberlét közötti határokat. S ha e lépést megtesszük, akkor megint új, felfedezhető világokra bukkanunk. A nyugati kultúrkör közösségeiben kirobbanó háborúk *méreteinek* növekedésével (*világháborúk*), vagyis a reális életben megszorodó káosz látványával másfelől meg nő az igény egyrészt az új tapasztalatok művészi megjelenítésére, mint ahogy természet-szerűen nő annak elfogadottsága is, hogy a környezet valóban olyan, mint amilyennek az a modern festők vásznain mutatkozik. A tér problémája a nyugati kultúrkörben annyira központi probléma, „hogy aligha van probléma, amelyet ilyen komolyan végiggondoltak volna”,²⁰ s úgy tűnik, hogy a határtalan tér problémája az, ami e kultúrkörben alapjául szolgál minden más problémának is. De oldódnak a korábban elkülönített műfajok közötti határok is. Beethoven, Gluck tájat ábrázol hangjegyekkel. Vagyis a *táj zenévé* válik. Ábrázolható tehát a táj olyan eszközökkel is, amelyek látszólagos, látható megjelenésétől eltérő módon jelenítik meg. S e hangszerelésben már nyoma sincs az anyagi nehézkedésnek. Ebben a táj átlép egy más közegbe (zene). A lélek pedig – a zenét hallgatva – feloldódik a végtelenben.

S ugyanez figyelhető meg a bölcselet, illetve a szaktudományok területén. Az antik kultúrkör egyede számára a lélek szép *részekből* összeálló kozmosz.²¹ A nyugati pszichológusok esetében a lélek értelmezése során fontos a *funkcionális* elrendezés. Ennek alapjai megjelennek már a gótika gondolkodóinál. Ők az akarat vagy az ész elsőbbségéről szóló vitákban már a különböző erők viszonyának problémáját látják elsődlegesen.²² Az antik kultúrkörben lélektest van, a nyugatban pedig olyan lélektér, amelyben folyamatok zajlanak. Az antik kultúrkörben az a fontos, hogy statikusan, vagyis a jelenben *mi* a lélek; a nyugatban viszont a dinamika, az állandó mozgás, vagyis az, hogy mi volt és mivé lehet. A dinamizmus legfőbb mozgatója pedig az akarat és a gondolkodás. Mindkettő előrelendít. Az egyik helyről a másikra.

Az arab, a *mágikus* kultúra lélekfelfogása és annak értelmezése viszont mintha közbülső helyet foglalna el az előbb említett lélekfelfogások között. A mágikus lélek egyik legalapvetőbb jellemzője a dualizmus, amelyben két rejtélyes szubsztancia, a *lélek* és a *szellem* kerül egymás mellé.

A mágikus kultúra tere a maga legmélyebb gyökerében a sivatagokban otthont adó barlangok terével, a legkezdetlegesebb időszak primitív közösségeinek ide köthető élményeivel kapcsolatos. A barlangként felfogott világ ugyanúgy különbözik a fausti világtól (tágasság a maga szédítő mélységélményével), mint ahogy az antiktól (testi dolgok foglalata).²³ A barlangban sötét van, amelybe beszüremkedik a fény. A barlangban két szubsztancia harcol

²⁰ I. m., 289.

²¹ I. m., 479.

²² I. m., 281.

²³ Oswald Spengler, *A Nyugat alkonya* II., 325.

egymással. A sötét és a fény, a fent (az isteni szubsztancia) és a lent (az emberi szubsztancia). A szellem (ruach) az isteni szubsztanciához tartozik. Érkezése hasonlatos a széléhez. Ő plántálja az emberbe a hősiességet és a szent haragot is. A lélek (nephes) viszont olyan, mint az élő ember lélegzete. Lent van, de felfelé törekszik. Az ember lelkében az Isten ereszkedik le. A mágikus istenség azonban talányos (mint test nem közelíthető meg). Mindenféle vonatkozásban megközelíthetetlen. *Tetszése szerint* haragszik vagy kegyelmez. Az akaratnak, a gondolatnak vele szemben nincs szerepe, mert az akarat, gondolat milyenségét is a kiszámíthatatlan isteni szubsztancia határozza meg.

Az arab térérzésben az egyik legfontosabb érzés, állapítja meg Spengler, az „egy helyen találni magát érzése”,²⁴ illetve az, hogy a test mint olyan nem feltétlenül tételezi fel a teret. A mágikus ember világa tele van titkokkal. Gonosz szellemek éppúgy vannak körülötte, mint jó szellemek. Ennyi titokzatosság pedig csupán a mesehangulatban illeszthető be egy keretbe.

Ennyi ellentmondásosság igazán hű kifejezője a *környezetépítés*, a *tájformálás* során a mozaik- és a táblakép; a színek közül pedig dominánsan az, ami túl van minden meghatározott természetes színén, ami rejtélyes, ugyanakkor nem ad szabad kifutást a végtelennek, hanem lezár.²⁵ A fémes ragyogás természetfeletlinek tűnik. Ugyanez a belső forma ismétlődik *Az Ezeregyéjszaka meséiben*, az alkímiában, az arabeszkekben. Isten képi ábrázolása azért nem megengedett, mert épp legfontosabb vonásától fosztaná meg az isteni szubsztanciát, ti. a titokzatosságától. Ezért is vetődött fel idővel a *közvetítő*, az Isten és az ember között *közvetítő szükségessége*, aki az ember számára érthetőbb és kiszámíthatóbb módon visz valamiféle, az ember által is átlátható rendet a környező világba. A *nyugati* kultúrkör embere mindig *megfejtani* akarja a titkot. A mágikus kultúráé viszont alapvetően *megőrizni*, elrejtteni. Ez volt ugyanis a közösség legrégebbi, eredendő alapélménye a természettel, a környezettel kapcsolatban.

A mágikus kultúrában nem csupán a tér, hanem az *idő* is *barlangszerű*. Az idő folyásában a legmeghatározóbb a belső, mágikus bizonyosság; az, hogy mindennek megvan a maga elrendelt és behatárolt ideje. A barlangérzet számára a történeti idő abban az esetben olyan, mint maga a barlang, ha egy vonatkozásban belátható, vagyis kezdettel és véggel rendelkezik. Csak így hasonlít a barlanghoz. E két végpont, a történeti idő kezdete és vége között azonban kiszámíthatatlan kimenetelű küzdelem folyik. Ám csak *előre meghatározott* ideig; addig, amíg egy barlang áll, és Isten el nem pusztítja, hogy aztán új barlangot állítson a helyébe. A természettörvények nem örök adottságok. Az isteni csodatétel bármikor felszámolhatja azokat. „A csodatételnek nincs magyarázata, az istenség (...) cselekedeteire nézve önmaga oka. Rajta túlmutató okra még gondolni is bűn.”²⁶ Az istenség emanálja a maga szubsztanciáját, az ember pneumája elfogadja azt, de *meg nem szerezheti*.²⁷

E gondolkodási rendszerben a *Föld* a maga barlangjaival és barlangszerűségével mindig *központi tényező*. Ennek jelentőségét nem homályosíthatja el

²⁴ Oswald Spengler, *A Nyugat alkonya* I., 295.

²⁵ Oswald Spengler, *A Nyugat alkonya* II., 399.

²⁶ I. m., 336.

²⁷ I. m., 337.

olyan típusú gondolkodás, amely felfedezi a világteret. A mágikus kultúra gondolkodási rendszere ugyanis a Föld jelentőségét nem csökkenti, és nem változtatja meg úgy, ahogy az pl. megváltozott a nyugati kultúrkör egyede számára a kopernikuszi rendszer nyíltabb színre lépésével és elfogadásával.²⁸ A mágikus kultúrában két szubsztancia, két erő küzd egymással. S ha az egyén másképp lát, mint ahogy azt számára a vallás előírja, akkor abban *nem* a tudó ember győzedelmeskedik a tudatlan hívő felett, ahogyan ezt a nyugati kultúra egyede véli. Ez a mágikus kultúrában mindössze annyit jelent, hogy a két erő közötti küzdelemben erősebbnek bizonyult a gonosz szellem, s az ember időlegesen az ő hatása alá került. Az egyénnek nincs olyan értelemben *igazsága, egyéni érték döntően* alapuló igazsága, mint amilyen van a nyugati kultúrkörben. A bűnnek és a büntetésnek sincs olyan jellegű egymáshoz kapcsolása, mint a nyugati kultúrkörben. Minden valamiféle isteni hatás következménye. Isten pedig talányos. Tetteinek nincs megmagyarázható oka. Amit előidéző, annak igazságossága nem kérhető számon.

A *táj* és az emberi *lélek* kapcsolatán belül azt a *változást*, amely a természethez szorosán kötődő embert abba az irányba indítja el, hogy a természetit ne folytatni akarja, hanem azon meghatározó módon felülkerekedni kívánjon, Spengler szerint a nagyvárosok, illetve a fővárosok kialakulása indította el. A mezővárosokban még a vidéki táj megnövekedett alakját lehet viszontlátani,²⁹ ez még belesimul a természet kontúrjaiba. A kései város viszont már valami magasabb rendű akar lenni. Tagadja a természetit, minden a kő háttérre hangolódik.³⁰ A város átveszi a gazdaságtörténelem vezetését. Kialakítja a pénz javakról leválasztott fogalmát.³¹ A nagyváros leválik még a kisvárosról is. Kialakul a pénz diktatúrája. S kialakul néhány vezető világváros, hozzájuk képest minden más provinciának számít. Az építészetben előtérbe kerül a *tájidegen* építészet. Ennek alapformája pedig leginkább a *sakktáblára* emlékeztet. Az emberekben ugyanakkor egyre erősebb a törekvés, hogy a város közepén lakjanak, még ha ez úgy történik is, hogy az emeletek egyre feljebb kapaszkodnak. De nemcsak a város látképe változik, hanem változik ezzel együtt a városban élő ember *szellemisége*, lelke is. Egyre kevésbé tud elszakadni a várostól. Akkor is magával cipeli, ha kimegy a városból. A városlakó számára a város – mint városi közeg – lesz az a *haza*, amely után a városi lakót honvággy gyötri. S amelyben, még ha más ország városába érkezik is, otthon érzi magát. A városban megszületik a *tömeglélek*, amely képes arra, hogy *elkülönüljön az összimbólumtól*, hogy elkülönüljön az embert a környező tájhoz fűző ősvizonytól. Ismeri, technikailag akár utánozni is képes azt, amit elődei létrehozta. Ámde már az ismétlést is egyre idegenebbül, egyre mechanikusabban, egyre lélektelenebbül teszi.

Ha összegezni akarjuk Spengler tájfilozófiájának a kultúrához való viszonyát, akkor azt mondhatjuk, hogy Spengler mindenekelett arra akar rámutatni, hogy az ember és a táj viszonyában egy-egy kultúrán belül – még a kultúra érettebb szakaszaiban is – a *legeredendőbb, legkezdetlegesebb* természetbe-

²⁸ l. m., 325.

²⁹ l. m., 132.

³⁰ l. m., 133.

³¹ l. m., 136.

nyomások, valamint ön- és külvilág-értelmezési kísérletek lelhetőek fel, illetve ismétlődnek, variálódnak különböző szinteken. Másrészt pedig arra figyelmeztet, hogy bár a táj elsődlegesen a földrajz kategóriáival látszik megközelíthetőnek, valójában a tájszemléletben – éppúgy, mint a nyelvben – benne foglaltatik valamely közösség *történelmének* számos lenyomata is.

Így nincs egységes, az egész világra érvényes tájfilozófia, viszont minden kultúrkörnek megvan a maga sajátos, rá különösképp jellemző tájszemlélete, tájfilozófiája. A tájfilozófiában alapvető szerepet játszó ószimbólumban pedig ott kavarog az ősi természet- és környezetbenyomásokhoz fűződő érzésvilág. S ott kavarog az *első* szellemi viszonyulás. S ez ismétlődik aztán tkp. abban is, ahogy a bennünket övező környezetet újra és újra kifejezni, vagy éppen átalkotni kívánjuk.

A tájfilozófiában tehát az egyik legfontosabb központi kategória – még az organikus fejlődés időszakában is – az *emlékezet*, a múlt idő benyomásainak megőrzése öntudatlanul vagy szándékosan, s egyre gazdagodó kifejezésformákkal. Vagyis attól kezdve, hogy az ember a környezetet szellemileg is tudatosítja a maga számára, felfedezi a környezetben a mélységet is. Tudatosítja a maga számára, mit jelent az, hogy a tér, idő nem csupán jelenvalóan van, hanem *távolságként*, *távolodóként* is. S aztán e távolságot is értelmezni akarja. Így bontakozik ki a táj és az ember összefüggésrendszeréről való gondolkodás. Ettől kezdve lehet egy-egy kultúrkörön belül tájfilozófiáról beszélni.

Burkus Alexandra



*Egy hegyorom sem
éri fel tornyosuló
napi dolgaink.*

In illo tempore, ab origine

Könyvekben fogdosunk keretet a szavainknak. Miután a hangtávolságnál többet akartunk, messzebbre szólni, térben, időben... Ez a hallható tanítás egyik furcsa ösvénye: hogy láthatóvá tesszük. Papíron formált jelek túriak a kedvünkért nyomdagépek robaját, a ragasztó nedvét, a péselést, valahol csupa erőszak, az összeolvasható jelek hordozója teremtésének hétköznapija... Pedig ünnep. Nemcsak kézbe venni a készet – a más készre növelt, szólni engedett szavait a megálmódott keretben. Elkészíteni is ünnep. Ha át akarod élni, mint a világot, ahogy mindent *in illo tempore* – hogy úgy legyen szent, mint bármi egy kert, egy élet, a világ teremtésének idejében, be kell lépned a tárgy születésébe. Hogy a léted a világ teremtésének idejében lehessen – hogy amit teremtesz, világ lehessen. Hogy egyszerre lehess a teremtés gyönyörű, tiszta, időtlen állapotában s a telő lét állapotában.

Gyönyörű makacsság kell hozzá, ebben a gépies tömegcikk-korban, hogy valaki így, ünnepként élhessen és éltesen egy megjelenést – technikai értelemben is, elsőtől utolsó porcikájáig. Hegyi Botos Attila éli ezt a gyönyörű makacsságot. Papírra simogatta ezt a légből szótt, fényből égetett könyvet, minden példányba a maga kezével ragasztott aranypausz nyitó- és zárólappal, rajta kézzel írt verssorok... s köztük (a nyomda sokszorosító gesztusával se távolító) szintén kézzel írt közelségben a többi vers – hogy kert lehessen, hogy élet, hogy világ: hogy ennyit se távolítson rajta a nyomtatás, hogy a tekinteted *mintegy lélegző hullámokon vigyék, ne torpantsák túldíszű kalligráfiákkal az olvasás sodrát*. Kézzel írt könyv. A címe: *In illo tempore*. Zugligetbe mediterrán lélegzetet csempésző ökológus, zenész, alkotóművész, filozófus-dalnok kér fel e kézzel írt könyvvel: éld át így az olvasást. Ahogy Eliade fogalmaz *Az örök visszatérés mítosza* lapjain: *A rítus paradoxona révén minden felszentelt terület megegyezik a világ közepével, éppen úgy, ahogyan a rítus ideje egybeesik a „kezdet” mitikus idejével. A kozmogóniai cselekedet megismétlésével a konkrét idő, amelyben az építés lefolyik, kivetítődik a mitikus időbe, in illo tempore, azaz a világ kezdetének idejében történik. Egy épület valóságát, maradandóságát tehát nemcsak a profán tér transzcendenssé (világ közepévé) alakítása teszi lehetővé, hanem a konkrét idő mitikussá változtatása is. Minden egyes rítus nemcsak szent helyen (amely tehát lényegileg más, mint a profán tér), de szent időben is történik: a „hol volt, hol nem volt” (in illo tempore, ab origine) idejében, amikor az istenség, az ősz vagy a hős először mutatta be a szertartást.*

Ha házat, ha hazát, ha betűből szótttest raksz álomnak, legyél az ember, aki még nem tépte szentté és profánná világát. Nem tépte hétköznappá és ünnepnappá, a szentet a hetedik nap pihentető kényszerébe ejtve (hisz az Úr is akkor pihen – hiszen az ünnep pihenés). Legyél az ember, aki nem hiszi, van becsukott szemű istene (s e gondolat legvégén: nincs is istene), hanem éli a lélek nyílt távlatait, mindenbe belelélegezve az imát, az odaköszönést, teremtett a teremtőjének, az így alkot: egyszerre teremtve és teremtődését megidézve. *In illo tempore* – az akkorban, ami így mindig; így örökké. Ha házat rak, ha hazát, ha könyvet, így szentel meg minden teremtő gesztust. Nem lélek helyett, de

lélekkel. Nem mintát tagadva, gyökeresen újat hajtva, soha nem kiejtett szó-tereket – a tudomásulvételével: kimondott igazainkból szövődő mítoszaink étellel telítésében érdekelt a kimondó. Ha házat, ha házat, ha verset – tudja azt is: megidéz. Ha akarja, ha nem, idéz, feledésből hív elő annyiféleképpen mondottat a maga ízeivel: a maga szárnyaira sokszor hasított levegőt simogat. Onnan hívja a szavakat, nyíló égből a messi szavakat – s nem az illúzióra büszke: először mondtam. S akinek beszél, az sem az éhből szótt közös álmok többi rabja. Azt szeretné, hogy vele mondd, vele áldozz: neki.

In illo tempore

Jöttem, honnan annyi
 költői nevére
 egyedül a nyíló ég emlékezik.
 Réménytelen szerelem
 naphasadásával,
 örökkön érkezem.
 Bölcsők dalain tünődöm.
 Dúdoló halhatatlanjait
 hűs hajnalálmában őrzi
 e percren is a feledő
 gyermeki történelem.
 Messzi hangokat csendítek
 oly láthatatlanul,
 ahogy a lombok lélegzete,
 éltető, érinthetetlen levegő.
 Illatos igéim,
 ahogy születnek,
 illannak a széllel,
 honnan s hová
 az álmodó, névtelen idő.
 Piruló szirmokkal nézlek.
 Élek. Lélegzek. Emlékezem.

Ez a költészet, mint összes, mélyen orfikus társa, oda beszél – az örök gesztusokba, a teremtésbe. *Neki* áldoz. Nézd a címadó verset: teremtést és lételet egyszerre ünneplő himnusz. Azokkal szól, jelöltekkel s jeltelenekkel, akik ugyanígy az örökből – ugyanígy az örökbe érkeznek. Himnusz és ima, pillanatról pillanatra elfoszló, mégis erősebb, mint a rakott kövek – nem kapaszkodik. Hagyja elfújni magát. Hiszen újra és újra abban az egyetlen, lélekkel töltött relációban – lélegzetvételen létezik, amelyik nem adja fel az igényt a teljességre. Innen, születésből és illanásból. Hegyi Botos Attila minden kötete átértett, szemünk láttára versben megélt, teljes igényű folyamat volt eddig is. Olyan organizmus, amely nem szégyelli a maga építettségét – olyan látomás, amit a konkrét látvány egyszerre magába rejt és felmutat. Mélyen szakrális és sokrétegű versvilág volt a *rögnyi ég – áldozati énekek*, a dionüszoszi szertartás köré felélhelődő versekkel; s ebből az odaállásból nem engedett *Az etruszk utas – a tengeri csikó éneke* kettős, időket egymásra pillantó utazásában sem. Valahol értem, mindhárom kötet miért él a mediterráneumban – hiszen egyszerre hallok ki a hagyomány-bölcső távlatos légkörét és az utánözhatatlan esésű fények alatt piruló szirmok megilletődését belőlük. Mert Attila a szememben tényleg délszaki ember. Siklós tehet róla? A szülőföld géniusza? Nem tudhatom – de nem tűnik választottnak ez a testi-lelki otthon-érzet. Nem tűnik választhatónak. Nagy ajándék: tengerpartot, nem szűnő hullámverés ígézetét lopja körém, amikor a kötetét lapozom. Olyan nyíltságos horizontot, amit nem emnyőz, nem takar gondjainkból növelt épület vagy tereptárgy.

Értelemszerű, hogy a himnuszokban nem kell a harsány aktuálist keresned, a közélet frontátvonulását. A gondviselés mélyebb értelmében beszél, nem a gond viseléséről. Az is hullámverés – de műanyag szemetes lakhatatlanság; az illúziók ocsmány habját veri. Örök szégyenünk, hogy valóságnak hisszük – hogy képerre formálnánk az ígézetet. Annak, akit elveszített irányításunk indázó szavakkal szellembe kötözése izgat, nincs dolga az aktuálissal. Mint ahogy nincs dolga a személlyel, az énnel, az egóval – ha magára figyel, csak úgy az egészben. Nem befelé, nem kifelé – felfelé, a teremtődésbe néz, a végtelenbe gyűrt pontba, s magát is oda látja. Mert hiszen minden *most* történik, s valódi távlatot ez a *most* akkor nyer, ha ugyanazt jelenti a „*most és először*”, mint a „*most és örökké*”. *Bölcsők dalain tűnődöm...*

Szólók karján nevelődő, erdő hullámozó, meleg áramain lebegő, gyanúta kámforát emlékebe simító, fedetlen, érzéki hegy-arcot emlékekben megülni hagyó, szobortorzó egészét látó, játszani lopva engedett pillanatok kavicsait zsebbe gyűjtő költészet ez. Hegyi Botos Attila a maga szellemiségének tükrözőiként Dantét, Hölderlint, Rilket, Eliotot, Pessoaát nevezi meg – én olykor odalátom mellé Pablo Nerudát is, a maga kócosabb látomásosságával. Végleteiben nem parnasszizmus, se pantheizmus – olykor Hamvas Béla szavai jutnak róla eszembe: *...az etruszkok asszonyaik sírkövére virágot faragtak, se nevet, se mást, se kort, se rangot. Mit mond a sírkő? Aki itt fekszik, virág volt, élni tudta azt, amit a bölcsök csak gondolni...* Attila ilyen viráglátó ember – aki költészete hajnalától szinte kizárólag erre a maradék nélkül fontosra figyel. Nagyságálmaintól töredezett kapcsolatra azzal, ami a maga öröklétét újra és újra a bomló szírom pillanatában fejezi ki – az újrafont kapcsolatra figyel a mindent áthatóval.

Cédrus

Cédrus, illatozó felhő a magasban,
 lépcsők, küszöbök, trónusok,
 hajladozó hajnalkevék,
 szélfutó sugarak kopárja-
 teraszok, kerengők,
 szurdokok, ormok, oszlopok:
 Atlasz, Tróodos, Libanon,
 Taurus, Amanus, Himalája;
 cédrus – alighogy egekre szakadnál,
 már-már magasba emelkednél,
 pallosok hasadó kapuszármái,
 a felszakadó fönix lába,
 ágemelelek hullámozó templomai,
 kék lángok szikrázó mészfalai,
 líra és kereszt megeredő fája;
 cédrus a kő, a teremlés feszültségében,
 a fellelegző levegőégben,
 valahány emelkedő, süllyedő világban,
 a fedélzeten lengedező zsenge szélben,
 egy elfátyalozott tekintet felvillanó partjain,
 Szumerun, Atlantiszon, Gondwanában;
 cédrus a Gyönyörűség dalaiban,
 cédrus, Dédák kékjéré gyűlva,
 azúrba szűrva egy héliopoliszi
 egy indiai vadlúd rikoltásában;
 cédrus, tobozók s tük deres permeleiben,
 idők kámforozó balzsamfelhőiben,
 menyegzők, szellők sátrain,
 virágok, vizerek, zubogók ágyában;
 cédrus a gízai napdöngésekben,
 a sugarak evezőiben,
 egy római költeményben,
 egy fellegvárra s festővászonra
 szakadó örökkévalóságban,
 cédrus! Túl a megértésen,
 a Kertben, karjaimban.
 Cédrus, könnyeimben,
 cédrus, elejétől fogva.
 Cédrus, illatozó kinyilatkoztatásban.

Van valami elemien organikus ebben a teremtésben, de ahogy a növény is faja szép törvényeit követve nő, törvénytörően úgy látja a maga látványainak növekedésébe a mások látványait ez a teremtés. Belerétegződik a látomás, a megelőző nemzedékek figyelmet csiszoló észrevétele. A Cédus látványa megidézi a birodalmakat, amiket e hosszú létű növény a maga növekedése közben emelkedni és omolni látott. A kő birodalmait, rakja ember, vagy a teremtés tektonikus akarata. Megidézi a sose látott, de legendában, mítoszban őrzött ős-múlt lélegzetét, Atlantiszt; sőt megidézi az ős-kontinens szétválás előtti, egybefüggő, irdatlan nyugalalmát. A Cédus megidézi a róla szóló énekek gyönyörűség-dalait, az égbe szűrődő vadlúddalig bezárólag – hiszen nemcsak mi énekelünk; sőt, akad, aki nálunk nagyobb ihlettel, áthatóbban. Megidézi a hozzá fűződő rítusokat, hagyományokat, az idő kámforozó balsamfelhőit, amit az ember az árnyas hűségben időzve csak beleképzel. S hogyan idézné meg a Cédus a megragadó látomást, a vásznon: Csontváry Kosztka Tivadar látomását; talán a legszebb növény-testen átsugárzó világ- és önarcképet! Cédus, illatozó kinyilatkoztatásban. Talán ez a leglényegesebb, hiszen ezért kerülhetett a zárlatba, mindent emelő lélegzetvételnél a végére: kinyilatkoztatás. A teremtés szakadatlan fenségének kinyilatkoztatása. Ha már himnuszt énekel a költő, így: kinyilatkoztatást ünnepeelve tegye.

Lélegzetről lélegzetre – ez a kötet lapozható, szemezhetsz belőle, kóstolghatod; a papír nem pironkodik, hagyja magát. De igazán akkor adakozik gyümölcsfa-mód, ha sorról sorra, oldalról oldalra engeded vezetni magad, ahogyan a magát szerkesztő költő óhaja vezet – ahogy bevezet a kötetébe, mint egy misztériumba. Az egymásra rétegződő tartalmak mestere is a költő – egyetlen jól megválasztott jelzővel olykor kötetnyi tartalmakra utal. A világot egyetlen látomásnak, örök ismétlődés-mítoszok mankóinak segedelmével járhatóvá szervülő útnak látott nézetben elvesző olvasót csak azzal biztathatom: legyen kíváncsi. Lapozza fel Eliade könyveit, Guenont, keresse meg a világ mítoszi nézetének gyönyörű, látomásos együtt-látóit, Kerényit, Várkonyit, ismerkedjen evvel a szellemi birodalommal, ahol Hegyi Botos Attila elengedett kézzel járkál az égbe feszített verssorokon:

*Kibomlok s zárulok
minden ölelésben,
zuhanok, emelkedem
egyetlen lélegzetben:
ahogy kinyitja,
úgy hunyja
le szemét
bennem a világ.*

Hegyi Botos Attila: *In illo tempore. Kézzel írt teremtésmítoszok*, Cédus Művészeti Alapítvány, 2018.

Hegyi Zoltán Imre

Németh András
 Huszonhat év után

– *Feleségemnek.*

Most is a tenyeredbe tennék galaxisokat...

Mindent akkor se láttad,
 mikor felhőkön átragyogó szemed
 bármit felfedezhetett volna ezer
 meg ezer éjszakában,

szentjánosbogaraknak
 elképzelt fénypontokért megteremtett
 égi réten, ahol angyaldecember
 ujjak sosem akarnak

ezüstös szirmaiktól
 megfosztani tanú nefelejcseket. Szelíd
 csillagvirágaimból

a két homályzug pupillám azért megint
 kötne csokrot, ma is, most,
 neked, mint rég, csak élj, élj, és egy szavam se hidd.

Huszonhat év után

Idegennek
 érzel? Akkor
 fogadj el úgy.
 Kínálj helyel.
 És, magadban.

Egy test, egy lélek, nélküled, a hűségéről

kettőnkért
 én
 ha sose fosztod
 meg árnyékától a létet
 a távolodó arcodat
 a tegnap szent emlékeit
 talán magamra ölthetem

tükröhöz indulok nekem
 keres fényt egy szempár – a hit
 kialszik – a mécses matat
 falon hold nézné mivé lett
 a te magányod
 én
 kettőnkért

Hazugság nélkül

– Szondi György irodalomtudósna
 és lapgazdának, szeretettel.

Le sose hulló
 szirmok örök terhétől
 nehéz giccsvásznak.

*

Kisisten feszül
 szögfelére rovertár
 vitrinje mögött.

*

Szűzfehér fátylon
 menyasszonykönnyek a múlt
 arany szeplői.

*

Házasságtörő
 konkoly és zab él együtt
 az aratásig.

*

Közös gépkávénk
 távozásod után én
 iszom egyedül.

*

Üres csigaház
 fogadja a mindenhol
 fázó nap szemét.

*

Őszi falevél
 után kánya csőréből
 hulló cinketoll.

*

Hadirokkantak
 ösvényén mankók hagynak
 nyomot láb helyett.

Füleki Gábor

Téli álmodozás

*Csajkovszkij emlékének,
halálának 125. évfordulóján,
I. szimfóniáját hallgatva*

Sorsod kivirágzik.
Éjjel, néma tér mered,
fehérlő jégborosta,
virító kontúrkeret
alakod éjbe mosta.

Szikrázva málló archidegség,
lángzó, dérsűrű rosta,
úrben fortyogó kenőcs,
lázás fém-buborék
hús, zománctarka tokja.

Lila kápolna eszméleted,
rád olvadt huzalok bogja,
húskristály, immár ez életed
örökbe dermedt szobra.

Megállt a lét itt, jégtükör,
nem görbül sírás mosolyba,
lábad, ím, fagynémán üvölt,
kezed a semmit fogja.

Kisírlak magamból, Istenem!
Kaviccsá mosnak könnyeid,
pityeregsz mélyen, csöndesen,
zuhanva álom-ölbe itt.

Be nem teljesült igények
varazódnak a falon,
el-sose-jött igézet,
vörösítő nem-vagy-fájdalom.

Vízcseppként fénylesz álmaim
hegyekké torladt hajlatán,
csúszós csúcs-talány tájain,
érces, ritka lég, jég reped.

Szélmarta, csupasz, céltalan
kárfulke bennem életed,
szirtfalon mászol, jégarany
– megcsúszva zuhansz a hócsapáson,
lepereg tudatod titka,
holton-túl izzó látomáson:
szemközt csapódó szikla.

Égőfekete, éjbe mart
vak nyílás vándorol,
inog, reng vibráló
szűrt árny szövetségben,
tátongó hiány, perzselő átjáró
sehoból sehová mérten.
Ábrándod a tény eltapossa,
s ítéleted érintéssé szűkül:
egy formáció csúszik-mászik:
elkensz, ecetes lében fetrengő
rovartetemmé szürkülsz,
lábad még utat tapogat,
nyálkás, hűlt sejtek halmaza,
űrcsupasz gondolat-fonot.

Éj vagy,
behorpadt, néma hódolat,
örvénylő nyugalom, rezgő
jégtűrost-avar, fenyőtűk,
halcsontváz, fa-fraktál, rostizom;
csonthideg, borzongó kéreg,
velőtlen, föld-bomló iszony,
gallyakból, húsból féreg.

Emlékezz! Akkor este
esdeklés végső árnya,
éles jég, keresve
hullott kezedre – találva
vak, izzó hiányra.

Egymásba feszült pillanat,
ívfény, bámulva körbe,
keserű, forró ős-panasz,
törve a tiltott többre.

Háttal a szobába lökve,
remegve dőlök a székre,
fojtott gyötrelmem felfakad,
izzón tárul az égre.

Kimart arcra vágsz, tiszta hó,
éles, jeges fagy éje,
a térben állsz, némán porladó,
fehér lepelben égre.

Rémálom-ocsúdás, itt vagyok,
erőtlen, fagyott haj tapad,
sötét van.
Foszló pernyehad
borzongva hulló táncát lejti;
szomorún lemond, bezárul,
jégszikra-csillagot néz merőn
szívlüktető látómezőm,
s már nem kíván, álmát elejti,
termeted, arcod elfelejti.

Csörgőpálca, kókad a fejed,
látod – bevégeztetett.
Mi mindent örökre
rejt e „soha-veled”,
zárt időméh-bögre,
száz elvetélt „lehet”.
Beroskad a parázs,
üres gödör-veled,
apadt várakozás
őrző hamva remeg.

Várok – lassan bedugul az év,
alszom – lehajtom álmod én,
benne, általam minden él,
éggő föld ölel, tiszta ég.

Húvös hegyekké, emeletékké
felnövő erdő, tornyosulsz,
tág ámulat torkon szorít:
avar-levél-erezetekké
főlélem bomolva szertehullsz,
s bár sötét, övezve, elborít,
szememben nap mint nap kigyúlsz.

Nem lehet közünk egymáshoz,
kétoldalú az érem,
jármodba-zuhantam átkoz,
s örökre áld a lényem.
Léttelen létrejött csoda,
most már szívem is érti,
de a legbelső mag soha:
holtomig holtod vérzi.

S kisimulsz bennem, érdes múlt,
sápadt fénycsik szemcsés falon,
olvadt esőn, szürke habon,
s gyenge, lágy hóként visszahull.

Eltakarodsz agyamról
fájó lepedék, halott;
sugározva szökkenek fel ébren,
csápom a messzeségbe ágazik –
szabad vagyok.

De benn, örökre, örökre,
mélyebben mindennél,
belémégve ott vagy,
mint soha senkiben,
siratva se más:
időtlen, felmagzó, póre gyász.

Csontos Márta

Játék a szimbólumokkal

Az ősi álmodás-történet
üres sivatagba rejtette
a mindent látó szemet,
csak a szent madár fürdött
a sárga porban, s mikor
átrepült vörös szárnyaival
a végtelen forráságon,
s a lobogó napkorongban
lecsendesítette a tüzet.

Én meg ott rekedtem
a kezek barlangjában,
valahol Patagóniában, egy
térképről lecsúszott álom-
világban, a hegyek megtört
geometriájában, – ott állítottam
fel az oltárt, ott fentem meg
a kést a sziklafalon, bemutattam
az égő áldozatot, s néztem, hogy
göngyölik ki szirmaikat a megnőtt
fényben nyújtózó rézvirágok.

Most már szabadfoglalkozású
életművész vagyok, nem zavar
a villámember, s a görög szfinx
találós kérdése, – magam is
szimbólum akarok lenni, nyomot
akarok hagyni a vadászkezek
és a sólyomkarmok között,
helyettesíteni akarom az oltalmazó
amulettet a feldúlt Éden romjain.

Közben a piszkosszürke idő
egyfolytában követ, zavaros a menekülési
útvonal, a meggyengült szerencse
ott zihál mellemen. Már csak egy
végső erőfeszítés kellene, hogy ott
maradhassak az emléklistán fájdalom-
mentesen, égreszegezeten.

Lovas Sz. Judit

Samael megkísértése

A büszkeség annyira nem fontos,
nem létfeltétel. Igazából szépséget sem ad
az ember életéhez.

Ha adna, akkor minden bizonynal
nehezebb lenne róla lemondanom,
de így, nem hiányzik.

Furcsa gondolataim vannak,
amikben összefüggést találok.
Könnyebb egyedül új helyekre mennem,
mint külön értékkel terhelten,
jutalmad ezüst lakat a számon.

Ha a tarkódon a nyakszirteden megpihenő
kéz dicsér meg, hogy rácsuktad
erényövedre a napot,
míg a fák árnyéka, mint gazdátlan béklyó ragyog,
mert így kellett tenned, mert ezzel bízott meg,

akkor talán a megbízatásod, a küldetéstudatod
lesz az, ami nem rezzen, ha eloldalog a büszkeséged,
és csak reméled, hogy nem rombolja le
távozása a méltóságodat.

Azt, hogy csak jelképesen vagyok
a tiéd, mindig tudtam,
ahogy azt is, hogy a lelkeket valóban egy, a makacs
szenvédélyeimhez
való, igazi ragaszkodás méatelyezi meg.

Sokkal erősebb hatalmaktól félek,
amik hűségemet próbára teszik:
nem incselkedésed az; ezért a tulajdonjogodhoz
én is ragaszkodom, mert olyan vagy nekem,

mint az álomfogó, melynek gyöngyös
hálójában a Király fennakad,
és pont úgy, ahogy megzabolázott
kísértethez, familiárisodhoz illik,

nem oltom el vörös gyertyádat,
aggályosan őrizve tisztaságomat,
úgy, ahogy gonosz lelkeimtől kitelik.
De ezt csak neked mondom,

aki nem hisz engem rossznak:
nem rettent el nagy fekete madarad
kézzel font kalitkád,
roskadozó életed – igazából gyönyörködöm benne –
még akkor sem, ha tollaimat az álomfogóba szótted.

A parányi tépéseknél egyéb fájdalomam nincs,
és negyvenöt évvel még mindig fiatal vagy.
Boszorkány,
mondd, mit tettél velem?
Kérdezném, de félek,
bármilyen szelíden, megbotlasz majd tőle a mohalepte
sziklán, ezért inkább hallgatok,

tartózkodva attól, hogy a gőgömet csodálkozásnak tettessem,
még első Mesteremtől láttam ezt a fondorlatot.
Csalásunk mára holdezüst lián,
mely magába fogódzik az elkorhadt fa híján,
bőrünk, menekülő kísértet bőre,
mely úgy hull alá a semmibe,
hogy a szellemtől leválva elcsontosodik.

Magamban az erdő kék árnyékát keresem,
és nemcsak széthasadt lepel-foszlányait,
hanem arcait a Szentnek,
ami álomfogód rácsain virágzik,
fekete, szőke, barna és vörös
hajukból fonva hálómát,
hogy ne gúnyoljam, ha farkasbőrbe bújt
sámánként eljáród bárány-táncodat, noha a
szívemen nyílt harangvirág gyertyakoppantó.



Hubert Ildikó

Örök hírnévnek zengése

Baróti Szabó Dávid (Barót, 1739 – Virt, 1819) ex-jezsuita szerzetes kéziratban maradt munkái közt akadtam rá Sidronius Hosschius két elégiafüzérének (*A szenvedő Krisztusról és Szent Péter siralmai*) fordítására.¹ A fordítások kiadásának előszavában írtam arról, hogy a németalföldi jezsuita szerző, Sidronius de Hossche (1596–1653) Európában igen népszerű, latin nyelvű verseiből 1793-ban az egri nyomda válogatást tett közzé. Ez tartalmazza azt a két versfüzért is, amelyet költőnk magyarra fordított. A latin elégiák egri megjelentetésének körülményeiről a kötet nem árul el adatokat.²

Baróti Szabó Dávid költészetünkben betöltött szerepét, korára és az utána következő költői nemzedékre tett hatását szakirodalmunk számontartja. Most Baróti Szabó két egri vonatkozású költeményét ajánlom a Napút folyóirat olvasóinak figyelmébe: *Eggy Egri Asszony' Vitéz tselekedete* és az *Egy vitézkedő Magyar Asszony' Beszéde a' Törökhöz* címűt. Baróti Szabó a magyar nyelvnek, hazájának, történelmi és keresztény múltjának hű őrzője/megidézője volt egész életében. A témájában egri kötődésű versek nemcsak ezt igazolják, hanem – Horváth Balázs költőnkéről írt tanulmánya alapján – többet is: „...ő énekl meg először azt az asszonyt, ki látva férje elestét, kiragadja kezéből a kardot, fegyverzetét magára ölti, a törökre ront, s csak miután már többnek kioltotta életét, tér vissza, hogy megadja elhúnyt férjének a végtisztességet.

Vannak a költemény nyelvében egyes megkapó helyek; kivált azon sorok kötik le figyelmünket, melyekben az ostrom tüze szokatlan erős vonásokkal van rajzolva: Vára körül vala véve török kelevésszel Egernek... [stb.]

Vörösmartyinak fényes dictiója – tanítja Gyulai Pál³ – már itt megvan embriójában. Vörösmarty maga is írja, hogy nagy hatással volt reá. De a mily erős korához képest a nyelvben [Baróti Szabó]: oly gyöngye az indulat festésében. A nő kétségbeesését, fájdalmát, mely hőssé teszi, nem tudja rajzolni sehol.”⁴

Mint egy ókori tragédiában (vagy mint az Eger várát védő, későbbi romantikus képi megjelenítésekben⁵) láttatja a vers – még ha lélekábrázolás hiányában, kidolgozatlanul is – a cselekedet heroikusságát. Nem véletlenül tudta így megjeleníteni mindezt Baróti Szabó, aki a jezsuita iskolarendszerben nemcsak

¹ *A szenvedő Krisztusról. Szent Péter siralmai. Sidronius Hosschius elégiái Baróti Szabó Dávid fordításában*, Cédrus Művészeti Alapítvány – Napkút Kiadó, Bp., 2012.

² Sidronius Hosschius, *Elegiae selectae*, Agriae, 1793.

³ [Horváth Balázs lábjegyzetének hivatkozása] Egyetemi előadásai: könyomat.

⁴ Horváth Balázs, *Baróti Szabó Dávid s néhány kiadatlan költeménye*, Kassa, 1888, Ries Lajos Könyvnyomdája, 67.

⁵ Papp, Júlia, „...A nőket sehol sem látjuk valami vérengző foglalkozásban...”. Székely Bertalan *Egri nők című festményének történeti forrásai*, Művészettörténeti Értesítő 63, 2014/2, 325–344.



megismerte az ókori klasszikusokat, hanem – ma már források ismeretében tudjuk – latinul megírt, gyakorlati fogalmazások, verselések során el is sajátította azokat. Vergilius Aeneisének legszebb fordítását jelentette meg 1813-ban, de természetesen ezt a fordítását megelőzték más, klasszikus mértékű (Horatius, Vergilius stb.) versfordításai is. Az *Eggy Egri Asszony' Vitéz tselekedete* című költeményében nemcsak formális utalást találunk a trójai mondakörre (például nevek emlegetésével: *Pentezilea*, *Szimonis* stb.), hanem a görög mitológiából ismert amazonok harcára való áthallással, párhuzamot teremtett az egri nők és azok rettenthetetlen bátorsága között, mintegy előképül használva az ókori példatárat. Bár Vergilius művének fordítását csak öregkorában jelentette meg, míg az alább közreadott költeménye 1786-ban látott napvilágot, mégis olyannyira beépült egymásba a trójai háború és az 1552-es várvédő ostrom egyes részleteinek megjelenítése, hogy szinte sugallja a vers továbbélését a műfordításban. Tán nem érdektelen az amazonok harcát, kis részlettel, az ő fordításában⁶ felidézni:

*A' hadak' éke, Kamilla pedig, valamint Amázon
A' viadalra ki-nyílt mellyel, puzdrája le-lóguán
Oldala bal részén, forog a' testnek ijesztő
Halmai köz'tt, és most szívós kópjájit ereszti,
Most perget keziben soha nem fáradva szekertzét,
Zeng vállán az arannyal-vont kéz-ijja, 's Diána
Fegyvere. Még mikoron hátrálni talál-is az ellen
Tábor előtt meg-fordítván idegével az ívet;
Szembe-repülő nyíllakat ont az utána jövőkre.
Válogatott Szűzek vannak mellette: Larína,
Tulla, 's rezes baltát-viselő Tarpéja; fejenként
Mind Olaszok, kiket ő maga választott-ki Kamilla
Önn díszére, 's hogy a' békés, és hartzos üdőben
Szólgálatyokkal, mint Fej'edelem asszonyok, élne,
Millyenek a' Trátz nemzetből az Amázonok, a' melly
Korban Termódon' parttyán táborba verődvén,
S tarkás fegyveriket fogván viadalnak erednek:
vagy pedig Hippolite mellett; vagy-is, a' mikor hartzos
Pentezilea, heves szekerén, viadalmi helyekről
Meg-fordúl, és a' kiseded, 's fél-hóldhoz-hasonló
Paizst-viselő deli lány-seregek tombolnak előtte.
Kit rontál-meg előbb, kit utólszor, rettenetes Szűz!
Dárdáddal? vagy-is hány embert vertél-ki világból?*

Baróti Szabót⁷ izgathatta a téma megéneklése, mert a várvédő asszonyt meg is szólaltatja a másik, kisebb terjedelmű, *Egy vitézkező Magyar Asszony'*

⁶ Virgilius' *Énéisse*. Ford. Baróti Szabó Dávid, II. kötet, VI–XII ének, és az eklogák, Pest, Trattner' betűivel, 1813, XI. könyv, 249.

⁷ Baróti Szabó Dávid 1764–65-ben a költészet tanára, valamint a tanulók vasárnapi hitszónoka volt Egerben. Bizonyára már ekkor megragadta képzeletét a hely történelmi múltja.

Beszéde a' Törökhöz című versében. Az asszony törököt megszólítása (*Magyar Asszony szoll veled; a' kit // Nem tábort-követő ringyóság birt-meg...*) a hazaszeretet női szájából elhangzó vádbeszéde a mindent és mindenkit elpusztító pogány hódítók ellen. *Nagy szívének fájdalom* teszi cselekvő tette a szavait. Nem véletlen, hogy egyes szám első személyben hangzik el a bátor magyar asszony / a költő sodró lendületű panasza. (Zrínyi Miklós hatása, akiről szomorújátékot is fordított latinból, az irodalmi minták számbavételekor ugyancsak eszünkbe jutott.)

A betűhív közreadást, a régi helyesírást (bár nehezebb olvasni) a verselés megőrzése indokolta. A lapalji jegyzetek elárulják, hogy a költő ugyanazon versének változatait többször is megjelentette újabb és újabb köteteiben (1786, 1789, 1802). S hogy miért nem hagyta ki ezt a költeményét a későbbi kiadásokból? Baróti Szabó, a pap-költő, nemcsak szerepjátszó lírai alanyként tudott belehelyezkedni az egri várat védők érzelmi világába, hanem hús-vér emberként is. A „fás” ember, ahogy Kazinczy jellemezte a távolságtartó poétát, itt önmaga lehetett. Ha hangosan, az időmérték lüktetésének engedve olvassuk a sorokat, talán könnyebben azonosulunk a valamikori várvédők, vagy éppen Baróti Szabó Dávid *a haza iránt fellobbant szerelmével*.

Eggy Egri Asszony' Vitéz tselekedete. D. F. ⁸

Vára körül vala véve Török kelevézzel, Egernek.
 A' Lakosok levegőt ólmokkal hasítanak: omlik
 A' falból ki-feszültt kőszikla Pogányra, 's az udvas [!]
 Bástyának véres kardok védelmire gyűlnek
 Feljűről; de haszontalanúl: mert végre le-dőjtven,
 'S el-szórván minden gerebet, bé-vitte kegyetlen
 Más az egész tábort a' szállott várba, 's lobogtak
 A' falakonn idegen zászlók, szaladásnak eredvén
 A' Magyarok. De megint (mit nem vis' végbe Hazához)
 Fel-lobbant szerelem (maga gyenge nemére felejtven,
 A' szörnyű viadalt újítani kezdi Fejér nép,
 És falhoz közelebbre Pogányt járúlni nem enged.
 Ó fegyvert, ő nyújt haragot, nyújt bajnoki szívet
 Férfi személyeknek: mer vagdalkozni; szavával,
 És kezivel katonát fel-serkent, ösztönöz: eggyik
 Része vesző házát mutatja; fitogtat ölébenn
 Emlőjén függő Gyermetskét Férfinek a' más.
 Eggy, Hóldos dandárba vegyűlt Magyar Asszony azonban
 Láta Hazájáért az Urát le-veretve, 's utólsót
 Lelkendezni: kihez közel esvén Anyja (mivelhogy

⁸ 1786, I. szakasz, 4. könyv, 145–149.

1789, I. kötet, 111–114.

1802, I. kötet, I. könyv, 11–13.

Ó bízta vejét, hogy mérgét töltsé Pogányonn)
 Így szállal röviden: Lyányom, takarítsd el-halottad',
 És haragos könyvel késérd. Amaz erre: valóban,
 Kedves Anyám, úgy mond, ez idő temetésre nem illik:
 Én bajlódjam az hóltt testtel, 's az Hazámat elhagyjam,
 Melly még él? a' temetést vontatni továbbra;
 Szánjunk egy kis üdőt az Hazánk' segedelmire. Mondá,
 És nagy haragjában meg-fojtá könyveit: és már
 Végső-képp fel-fortyanván, nem rendel-el apró
 Dolgot; hanem maga rendi felett el-szánja, tekélli
 Nagy próbára magát: Férfjéhez tiszta szerelme
 Ösztönt nyújt 's hívsége. Tehát szedi Férfje' levágot
 Testéről a' fegyvereket: fel-tészi fejére.
 A' mérges sisakot; kardot jobb kézbe ragad-fel.
 balra paizst ölt; 's vérbe merültt szemit erre meg-arra
 Hordozván, bíztatja kezét, és éleszti szívét;
 'S Aszszonyi létéről feledékenységre hozódván,
 A' kardhoz gyűjt minden erőt, gyűjt öszve sisakhoz:
 'S a' melly részre dridák felhője levegni leg-inkább,
 'S látszik az Hóld-viselő sereg öszve-nyomódni szorosbann,
 Arra repül; 's nem gondolván maga vesztivel, önti
 A' sok vért; sokakat le-nyakaz, kardjával halált szór:
 Mint Szimois' vize⁹ folytábann a' Lyányi seregben
 Penteziléa forog, mer bajra ki-híni vitézlő
 Férfjiakat, Görögök' seregét pusztítja, 's körül-vett
 Trónjától futamítja gyakran, veri, kergeti viszsza.
 És immár emelíti kezét, 's le-metélni Pogánynek
 Szomjúhozza nyakát; 's leg-előbbször is által-hasítván
 A' sisakot fene kardjával: nem megy-ki világból
 Társ nélkül, úgy mond, az Uram: vért önteni tetszik
 Könyvek helyett; illy harmattal lelkének adózni,
 'S még több testet ezen falakon le-teríteni. Meg meg
 Izgatván fájdalma nagyon, vérengzeni készül.
 Mint mikoronn ontván az ünőnek vérit Oroszlyán,
 Más 'zákmányra fogát körmit köszörűli, 's megintlen
 A' kóstoltt vérben vagon ádáztatja förödni:
 Útat nyitt valamerre magát fordítja; szemébe
 Senki nem áll. Lát e' közben bátyára fel-hágni
 Egy Törököt, 's Hóldos lobogót emelíteni, 's majd-majd
 A' falnak tetejét éríteni kézzel. Azonnal
 Rajta tsap, és tágas vállát friss kardal el-irtja:
 Földre le-húll amaz, és falról le-fityegni tekéntvén
 Szégyenlő karját; hogy kellett aszszonyi kéztől

⁹ „A' vértől-dagadott Szimois, ki-fejezni beszéddel // Hoszszas volna, gonosz tettünkért számtalan inség // Fájdalom, és nyomorúsággal, 's károkka adóztunk // Bujdosván az egész földön...” In: *Virgilius' Énéisse*. i. m., 230.

Vesznie, bús lelkét az halottak' földire küldi.
 Folyini szerentsésen látván a' dolgot az Aszszony,
 Annál még inkább fel-hevül; 's már vissza sietvén,
 Hogy testét kedves nőssének sírba le-tégye;
 Egy daliás Török újtábann ím' ellene támad,
 'S homlokbann el-tárgyazván rá hajtja dridáját:
 Ó de meg-áll, 's az halált térítvén vissza paizssal:
 Adáz ellenség, úgy mond, ki nem ontod ezen vért;
 'S jobb fülihez rándítja feles rendbéli tsatákban
 Meg-fordultt kardját: le-tsap a' vas; az írott
 Konty' tsútsába merül az ütés; két részre sikamlik
 A' feje, 's két karján az el-oszlott búbjá le fordúl
 (Olly tehetős a' bánat, harag) 's illy szózatit adja:
 Aszszony vólt le-verőd, van mit ditsekedjem: eredj már
 Nemtelenebb más lelkeknél; mivel érdemes arra
 Nem vóltál, hogy hasonló sors verjen-ki világból.
 Fosztást rajta mivel, 's maga kardját, 's a' fene Jantsár'
 Vérivel izzódó, 's az el-hintett kő-fali portól
 Bé-lepezett sisakot Férjének sírba menendő
 Testire rakja; 's vegyed, mond, a' magad, és az oroz nép'
 Fegyverit, a' mellyet diadalmas kézzel hozok meg,
 Néked, hitős Társam: majd-majd alkalmas üdő leszsz,
 Hogy síroljalak-el, mikoronn az otromba pogányság
 Lódítván szaladásra magát, rejtezni fog innen:
 Végső tiszteleted míglén meg-légyen, azonbann
 Hatnak végire jártt, 's Haza' romlásának utánna
 Fenn-maradott hólggyed meg-tiszteli testedet ezzel. –
 A' Magyar Aszszonyi nép' dítsőségére koronkint
 E' nagy tételnek fog zengeni híre; 's Amázon
 Nemzetet hogy természet, örök hír-neve lenni Tiszának.

Egy vitézkedő Magyar Aszszony' Beszéde a' Törökhöz.¹⁰

Félre Pogány, illetni ne merj: vasad által ezen test
 Életitől el-válik elébb, mint tiszta szemérme'
 Sérelmét szenvedje. Katzér szemeidnek el-árúlt
 Ál-ortzás képem. – Nem titkolom Aszszonyi létem':
 Ám de, reá vígyázz, Magyar Aszszony szóll veled; a' kit
 Nem tábort-követő ringyóság birt-meg, hogy illy-képp'
 Titkolná nemit el, fel-övedzván kardal; hanem nagy
 Szívének fájdalma, harag, tí rajtatok álló
 Boszszú, Kedves Hazám' porrá tettétek: halomban

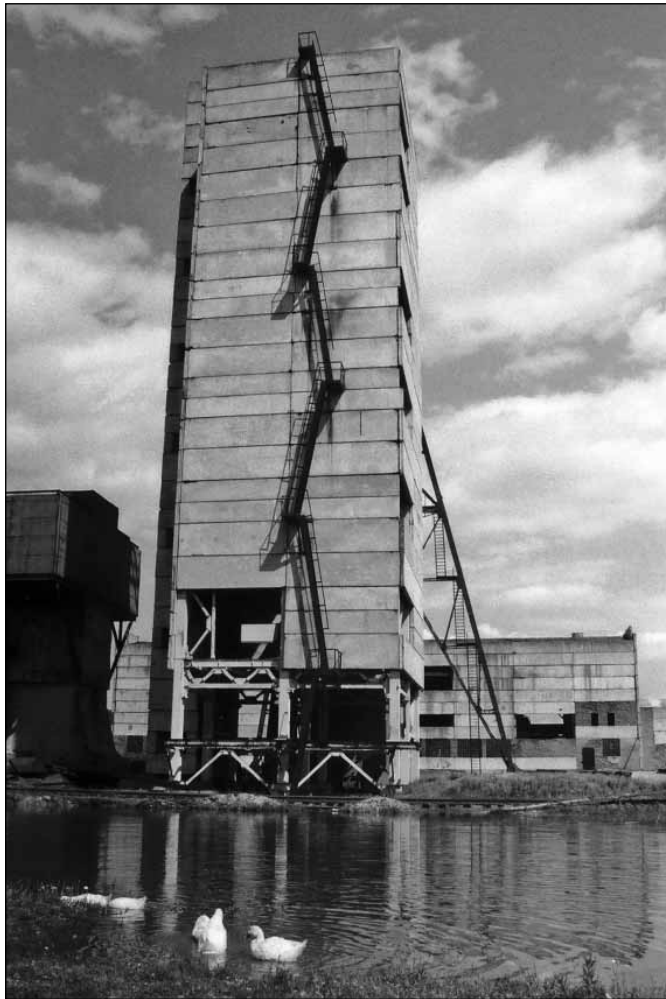
¹⁰ 1786, I. szakasz, 4. könyv, 149–150.

1789, I. kötet, 115.

1802, III. kötet, 1. könyv, 9.

Fekszik Atyám, Uram, édes Anyám: feles ágra kiterjedt
 Nemzetemet mind egy lábíg le-metélte Török kard.
 Ez vitt arra, 's tudom, méltánn, hogy Férjfi személybe
 Öltözém, 's boszszút állnék a' durva Pogányon.
 'S már úgy nézz szemeimbe, hetet Plútónak ebédre
 Küldöttem-le Török fejből; 's virradni szerentsém
 Még ha ki fog, több vérbenn is meg-fördik ezen kar.

Szentpály Miklós



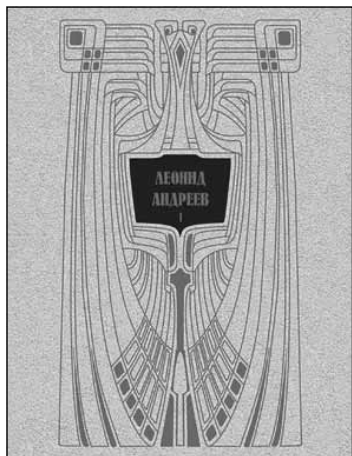
Akna Slatina, Dankó Bence fényképe, 2003

Építsünk magunk
 hegyet és vezessük mélybe
 gyökereit is.

H. Végh Katalin

Egy újkori sátániáda

Leonyid Nyikolajevics Andrejev *Anatéma* c. drámájáról



Leonyid Andrejev
elbeszéléskötetének
szecessziós borítója – 1909

Ha az orosz irodalmat filozófiai antropológiájának szemszögéből közelítjük meg, akkor elmondható, hogy kevés olyan képviselője van, aki a tagadásban olyan messzire jutott volna, mint az orosz irodalom „*Ivan Karamazov*”-jának nevezett Leonyid Nyikolajevics Andrejev (1871–1919). A drámában a nagy előd, Csehov már idézőjelbe teszi az orosz irodalom alapvetően kötelező kategóriáját, a reményt, időben és térben elérhetetlen távolságba helyezve egy emberi jobb jövő eljövételét. Andrejev hősei már ettől a reménytől is megfosztott emberek, a szerző határozottan megkérdőjelez mindent, ami az emberi létezés alapvető értékkategóriái közé tartozott ez idáig.

A mára csaknem teljesen elfeledett Csehov-kortárs Leonyid Andrejevnek a munkásságához a szakirodalom máig nem találta meg a megfelelő kulcsot, életműve máig tartalmaz még vizsgálódásra alkalmas területeket (a hazai

russzisztikai tudományos élet teljes mértékben tartozik még Andrejev emblemikus drámai műveinek fordításával is). Műveinek vizsgálata azonban az orosz szakirodalomban a 2000-es évek környékén újból megindult, megélenkült, jelezve a nagy formátumú újjító és gondolkodó jelentőségét, műveinek aktualitását, és rámutatva arra a feszültségre és ellentmondásra, amely e jelentős irodalmi hagyatéék és annak szakirodalmi feldolgozottsága közt húzódik meg.

Andrejev pályájának legjellegzetesebb sajátossága, hogy átmeneti korban élt és alkotott: a pályájára ható irodalmi alkotóelveknek egyik szélső pontja a realista tükrözési elv (drámai hagyatéeka szép számmal tartalmaz neorealista, ibseni elemeket felmutató műveket), másrészt az avantgárd esztétikája és poétikája (drámáinak többsége az avantgárd poétikájával rokonítható). Neveztek realistának, szimbolistának, expresszionistának, korai egzisztencialistának, szürrealistának, neoromantikusnak is. Andrejev maga tudatosan elhatárolódott attól, hogy valamilyen írói csoporttal kapcsolják össze nevét és tevékenységét, és egyetlen irányzat poétikájára szűkítsék le alkotóművészetének lényegét. A szerző ars poeticájának megfogalmazásakor kijelenti, hogy alkotásaiban mindent egy elvnek vet alá, a *minél expresszívebb kifejezés* elvének.

Az élet értelmes berendezkedésébe vetett hit sajátosan huszadik századi megrendülése Andrejevnél már nem valamely néven nevezhető realitás hatására

keletkezik – habár gyökereiben jelen vannak a századelő valós, megélt történelmi kataklizmái –, az andrejevi kétségbeesés a lét alapvető negativitásának megfogalmazásáig jut el. Alekszandr Blok, akitől eléggé távol állt az Andrejev-jelenség és az -életmű, mégis igen nagyra tartotta az író tehetségét (Tolsztojjal ellentétben), jegyzi meg az íróról, hogy egyik ismert prózai munkája, a *Vörös kacaj* (*Krasnij smeh*) elolvasása mélyebb tragikus hatást váltott ki benne, mint a megélt véres történelmi esemény, amelyről az elbeszélés szól. De idézhetnénk Tolsztoj sommás véleményét is Andrejevről: „*Jesztget bennünket, de mi nem félünk...*” Akármilyen mélyre ereszkedjék is azonban az emberi lélek alagsorában, minden művében a *Semmi*vel szemben felmutatható értékekre koncentrált, s ez a törekvése a századelő humanista gondolkodóinak sorába emeli Andrejevet.

Andrejev prózai munkáinak és drámaírói művészetének is lényege az antropológiai értelemben vett *emberi* megfogalmazása: minden műve önértelmezési kísérlet, a „*Mi az ember?*” kérdés megválaszolására irányuló alkotásfolyamat, amelyben az egyén arra tesz kísérletet, hogy újból 'felépítse' önmagát, meghatározza önazonosságát egy olyan világban, amelyet Isten hiánya, az értékek relativisztikussága, valamint a magára maradt, társ nélküli ember létállapota jellemez. Meglepő tény, mennyi meghatározó drámai és prózai műve dolgoz fel bibliai motívumot (pl. az elemzésre kiválasztott dráma, az *Anatóma*, vagy egy elbeszélése, az *Iszkarioti Júdás*, valamint legutolsó műveinek egyike, egy regénye, *A Sátán naplója*), jelezvén azt az andrejevi törekvést, hogy a hiány helyébe értéket állítson.

Habár Andrejev mint prózaíró él az olvasók köztudatában, jelentős drámai hagyatékkal is rendelkezik, s a század elejének – Csehov mellett – egyik legtöbbször játszott szerzője volt az orosz színháztörténet első világháborút megelőző periódusában. Mint prózai munkái, drámái is ellentétes megítélést váltottak ki, megosztották a kortársakat (Mejerhold rendezésében *Az ember élete* nagy sikert aratott, ezzel párhuzamosan utat nyitott a modern színházi törekvéseknek, Sztanyiszlavszkij azonban, valamint a színház színészei vegyes érzelmekkel viszonyultak drámáihoz).

Saját alkotói tehetségének megítélésekor az író maga is a drámai formanyelv iránti adottságát, szenvedélyét emeli ki, s hasonlóan vélekednek erről kortársai is. Az, hogy mégsem lett csehovi formátumú drámaíró, annak a szakadéknak tudható be, ami korának befogadói ízlése és az újító, kísérletező darabjainak drámai eszköztára között húzódott meg. Expresszionista tudatdrámaival, pánpsziché drámaival, parabolisztikus „masque”-jaival jóval megelőzte korát. Ezeknek a poétikai értelemben gyakran allegorikus szövegeknek a színre vitele nehézségekbe ütközött, szinte megoldhatatlan feladat elé állítva nemcsak a rendezőt, hanem a színészeket is, és nemcsak az akkori színházi formanyelv korlátozott eszköztárát figyelembe véve. A drámaszövegek *remarkái* (szerzői utasításai) ugyanis időtlenséget sugalló kronotopikus megszerkesztettségükön túl metaforikus jelölőkkel zsúfoltak. A kép (trópus) pedig a színpadon élettelen, hiszen a díszlet képtelen azt teljes mélységében megjeleníteni. De ezzel párhuzamosan Andrejev útkeresése utat nyitott egy modern színházi nyelv kialakítására, bővítette a színháznak mint fenomennek az eszköztárát, vagyis életműve, működése termékenyen hatott az új színház formakereső, kísérletező periódusára.

A „*hitetlenség metafizikájának*” tételei tehát nemcsak a 20. századi orosz filozófiában bontakoznak ki, hanem ezzel párhuzamosan az andrejevi próza- és drámairodalomban is: a létezés vak erőivel, a véletlennel és a sorssal szemben érzett rémület, a létezésben jelen lévő értelmetlenség hangsúlyozása, a fejlődés tagadása és az emberi magány az orosz perszonalista filozófia (Bergyajev, Loszev) és Andrejev drámáinak kulcsmondatai is. És ennek a metafizikának a jellegzetességei alapján rokonítható egyértelműen az andrejevi és a karkai világlátás, szinte azonos felépítésű szövegeket hívva elő (lásd: Kafka: *A törvény kapujában* – Andrejev: *Anatómia* számos párhuzamba állítható gondolatsorát).

Az andrejevi drámák poétikája egyértelműen az avantgárd paradigmához áll közel: teljes mértékben a realista-naturalista drámapoétika ellenében jön létre, lerombolva a tradicionális kánont, s tudatos válogatással építve fel saját drámanyelvének eszköztárát. A szerző tudatosan használja és vegyíti a különböző drámai korok közrendszerét. Másrészt viszont műfaji kísérletei a dráma gyökereiig nyúlnak vissza: a műfaj emlékezete felszínre hoz történeti komponenseket, mint amilyen a dráma lirizálódása is (hisz a dráma ősi csírája a líra, a kardal-dithürambosz költészet volt), vagy a kórus szerepeltetése, a hírnök szerepének felélesztése, a drámai jellemek statikus-általános jegyeket felmutató maszkszerűsége, mitológiai képiség és szüzsé aktivizálódása – azaz mindazok az elemek, amelyek a dráma metafizikájának lényegét képezték és képezik: vagyis a *dráma világ megalkotásának stilizációs elvét és a szimbolikusságot*.

Andrejev sikeres prózaíróként kezd a drámával foglalkozni, a történelmi katalizmák előterében fordul az új kifejezőeszközhöz. Az 1905-ös forradalom környékén jelennek meg első drámai alkotásai (*A csillagokhoz* 1906, *Szavva* 1906, *Az ember élete* 1907 – amely dráma a legkiemelkedőbb alkotása ennek a periódusnak, és amelyet Max Reinhardt vitt színre Berlinben, igen szép sikerrel). Ezekben az években Sztanyiszlavszkijhoz írott levelei arról tanúskodnak, hogy tudatosan újítani akarja a drámai formanyelvet, itt fogalmazza meg azokat a gondolatait is, amelyek a realizmustól való távolodást hangsúlyozzák.



Leonid Andrejev portréja
– I. Repin alkotása

1907-ben írja a *Fekete álarcok* c. művét, amely a legközelebb áll a szimbolizmushoz. 1908-ban jelenik meg az *Éhség-cár*, ezt követően pedig az *Anatómia*, mindkét mű poétikai értelemben inkább az expresszionizmushoz közelít.

1911-ben, a mozi előretörésének időszakában írja meg fontos drámaelméleti tanulmányát, a *Levelek a színházról* c. munkáját,¹ majd ezt követően sorra születnek az úgynevezett pánpsziché drámái, ezek közül maga a szerző legtöbbször a *Rekvium* (1913) és a *Kutyakeringő* (1916) című műveket értékeli. Egészen a forradalom előestéjéig dolgozik, több drámájának megfilmesítésében is részt vesz. Amerikában is nagy sikert arat egyik drámájának, *Az, aki a pofonokat kapja* c.

¹ A *Levelek a színházról I-II* szövege és a kísérő tanulmányom megjelent *A modern színház születése* c. kötetben, 2004-ben – a szerz.

művének megfilmesítése. A volt szociáldemokrata gondolkodású Andrejev elutasítja a bolsevik forradalmat, naplójában profetikus gondolatokat fogalmaz meg a majd bekövetkező lenini terrorról, családjával Finnországban élnek. Nyikolaj Roerichkel közösen kiadnak egy antibolsevista írást: *S. O. S. Mentsétek meg lelkeinket*, majd egy előadókörútra készül Amerikába, de szíve nem bírja el a nehézségeket, 48 éves korában meghal.

Az újkori sátániáda. Az *Anatóma* c. munkája 1908-ban született, és 1909-ben adták elő a Moszkvai Művész Színházban Nyemirovics-Dancsenko rendezésében. A főszerepet a kor híres színésze, V. I. Kacsalov alakította, nagy sikerrel.

Az *Anatóma* alaptémája a filozófia alapkérdéseit boncolgatja: vajon „istenemberek” vagyunk-e, vagy pedig a Sátán teremtményei. Az 1909-ben keletkezett dráma tehát filozófiai kérdésfelvetéseiben szorosan kapcsolódik Andrejev életművének központi jelentőségű drámájához, *Az ember életéhez* is (1906–1908).

A dráma szüzséjének alapja, a Sátán eljövetele a földre emberalakot öltve, népszerű, és nemcsak a világirodalom jellemző toposza.

A szüzsé gyökereiben a Bibliához megy vissza, az *Ótestamentum Jób könyvéhez*: ebben a szövegben található ugyanis az a leírás, amely alku Isten és a Sátán között, s ennek az alkunak a tárgya: az ember.² Ez a szüzsés elem, a Sátán eljövetele a földre, Andrejev egész életművében jelentős szerepet játszik, ebben az értelemben tehát Bulgakov előképének is tekinthető. Több bibliai-filozófiai tárgyú elbeszélése születik e tárgyban, és legutolsó műve is ennek a témának a prózai kidolgozása, *A Sátán naplója* c. regénye.³ Mind e prózai mű, mind pedig a dráma végső üzenete Andrejev kilátástalan pesszimizmusának lenyomatát viseli magán. A művek azt az üzenetet hordozzák, hogy a pokol itt a földön van, és az emberi teremtmény sokkal ijesztőbb és rémületesebb, mint maga a Sátán. Konklúziója, hogy az emberi faj alapvetően semmit sem változik kétezer év óta, és Barabbások helyett mindig a Krisztusokat feszíti meg. Vagyis, az andrejevi tagadás a lét alapvető negativitását, emberellenes voltát, értelmetlenségét jeleníti meg, művészi erejű, expresszív példázatokban, helyhez és időhöz nem kötött, stilizált drámai térben, fekete-fehér, sűrített, expresszív erejű képekben.

A darab azonban nem csupán a *krisztusi egyéniség*, David Leiser megkövezésének elemzésére koncentrálna. Fontos vallási-filozófiai kérdéskörével párhuzamosan a mű másik, kiemelten fontos területe a *tömeg (tömegember)* értelmezése, azaz a szociális problematika. A világméretű szegénység, emberi nyomor, kiszolgáltatottság expresszív erejű ábrázolása Andrejev valamennyi drámai művének, s e műnek is meghatározó háttere és kontextusa. David Leiser hatalmas örökségének hírére odatóduló vakok, nyomorékok, kisemmi-

² „...De bocsásd csak rá a te kezedet, verd meg mindazt, ami az övé, avagy nem átkoz-é meg szemtől-szembe téged? Az Úr pedig monda a Sátánnak: Imé, mindazt, a mije van, kezedbe adom; csak ő magára ne nyújtsd ki a kezedet...” *Jób könyve* 1. rész, 11–12. Károli Biblia, 480.

³ *A Sátán naplójának* egy részlete Urbán Nagy Rozália fordításában megjelent a *Napút* folyóirat 1999/7. számában, 22–26. oldal

zettek csoportjai jelenítődnek meg a színpadon, aminek következtében a kiszolgáltatott milliók szószólójává is válik Andrejev. Ez a kérdéskör Andrejev valamennyi stilizált drámájának, amelyek a tízes évek környékén születtek meg, fontos motívuma (pl. *Az ember élete*, *Éhség cár*), s ennek a problematikának a színpadi megjelenítése rokonítja leginkább Andrejevet a német expresszionizmus drámaíróival.

A mű főszereplői az emberi létezés három meghatározó figurája: *Isten*, *az ember* és *a Sátán*, mint ennek az újkori misztériumjátéknak a jelölői.

Az emberi értelemmel felfoghatatlan *Mindenható*, aki a Vaskapun túl őrzi örök titkát, soha nem jelenik meg közvetlenül, csak üzeneteit halljuk közvetítője, *Valaki*, aki a *kaput* őrzi személyében. (Ez az allegorikus figura egyértelműen párhuzamba állítható *Az ember élete* című dráma *Szürkeruhás Valaki*-jével; mindkét figura a transzcendencia közvetítője: velük lép dialógusba az ember, még akkor is, ha kérdései megválaszolatlanok maradnak. De ugyanígy néma marad Anatéma számára is az ismeretlen világ, ahol „*minden létezés kezdete, a világmindenség Hatalmas Értelme*”⁴ lakozik.)

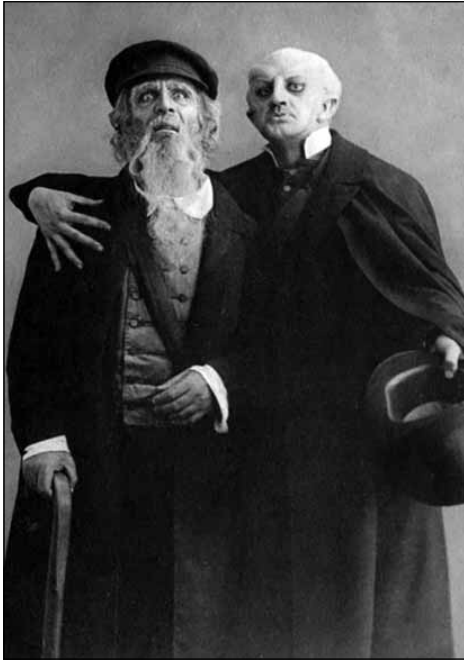
A másik főszereplő Anatéma, vagyis a Sátán, jellegzetesen huszadik század eleji, andrejevi értelmezésben. Andrejev tudatosan eltér a figura megrajzolásában a nagy elődöktől, hiszen Anatémából hiányzik a goethei Mefisztó fenséges méltóságteljesége, de az orosz irodalom puskinai vagy lermontovi démonikus-sága is, Andrejev értelmezése lényegesen különbözik az elődökétől. Andrejev Anatémája összetettebb. Egyrészt szánalmas, kisszerű lény, aki gőgjében odáig merészkedik, hogy játszmára hívja ki az urat. A játék tétje: David Leiser, a krisztusi ember lelke. Másrészt azonban gyöttrődő, tragikus figura, léttörténete felmutatja az ember számára sem ismeretlen mélységű szenvedést, hiszen örökre el van zárva a hatalmas Titoktól. Mélységesen „humánus”, hiszen az Úr ellenében egyetlen valódi ütőkártyája a végtelen emberi nyomor felmutatása. A Sátán ábrázolásában Andrejev pszichológiailag is tökéletesen indokol, amikor Anatéma fejlődéstörténetében azt emeli ki, hogyan vált Anatéma bukott angyallá. Az isteni igazság és értelem, a végső titok el van zárva előle, s ez a tény alakítja jellemét. A „*végső válasz szenvedélyes keresése*” és a keresés gyötrelmei deformálják a „bukott angyal” lelkét, és teszik mérhetetlenül magányossá, szinte sajnálatra méltóvá. Szereti Urát, de az örök vágyakozástól már kiégett a lelke, olyanná vált, „*mint egy darab kő*”. Szünetesei az ember szenvedésével egy tőről fakadnak, örök magányossága is a huszadik századi emberi létezés alapkérdésének perszónifikációja.

Az ember megjelenítője az egyszerű zsidó kereskedő, a bibliai Jób rokona, David Leiser. Érvényesek rá a Bibliában mondott szavak: „*Bizony nincs hozzá hasonló a földön: feddhetetlen, igaz, istenfélő, és bűn-gyűlölő.*” Anatéma megkapja Istentől a lehetőséget, hogy megkísértse őt, azaz: a Sátán célja az, hogy az ember megtagadja az Urat, az ember istene helyére lépjen, tegyen csodát, támasszon fel egy halott gyermeket.

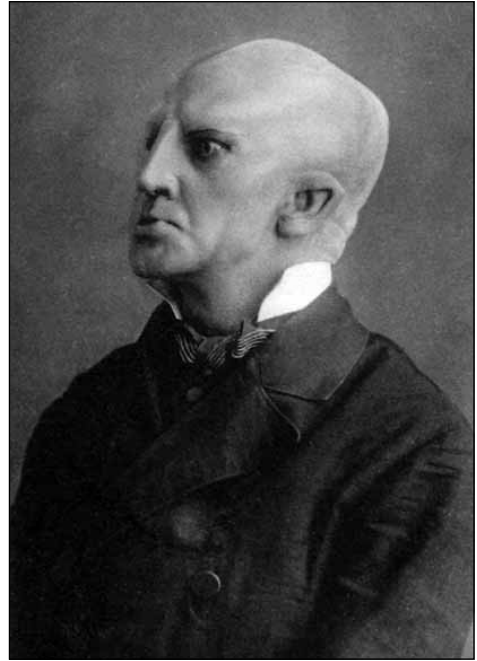
Anatéma segítségével David Leiser hatalmas örökséget kap, de ezt nem tartja meg magának, hanem a világ szegényei között akarja felosztani. Rájön azonban, hogy képtelen mindenki baját orvosolni, végső kétségbeesésében

⁴ Az Anatémából vett idézeteket a saját fordításomban közlöm – a szerz.

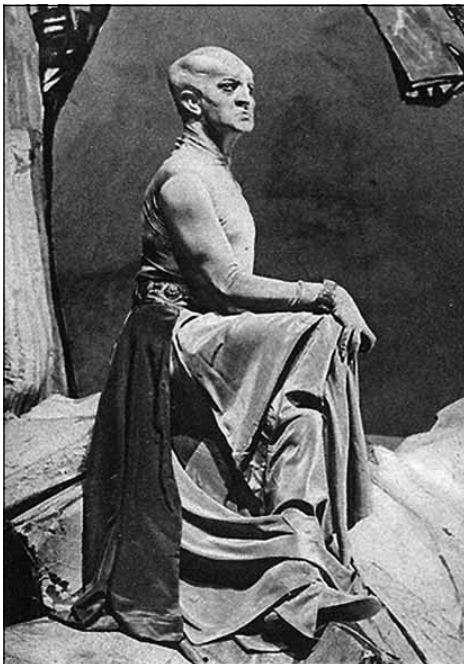
Fotók az 1909-es előadásról



David Leiser szerepében D. L. Visnyevszkij,
Anatéma szerepében V. I. Kacsalov



V. I. Kacsalov Anatéma szerepében



Anatéma szerepében V. I. Kacsalov

még attól sem riad vissza, hogy a csodával próbálkozzék: halott kisgyermeket akar feltámasztani (mint Andrejev egy másik, későbbi, prózai munkájának hőse: Vaszilij Fivejszkij atya, a másik kétségbeesett Isten-kísértő). David a reménytelen kísérletébe szinte beleőrülve menekül a pusztába, de a feldühödött tömeg megtalálja. Mérhetetlen fájdalomukban, haragjukban megkövezik őt, és David elpusztul. Halhatatlan lelke azonban sohasem lesz a Sátáné, hiszen egész lényével az Urat, nem pedig Anatómát szolgálta. A „hajnal hercege” vere-séget szenved, és tovább sétál a földön, ahogy a Bibliában is ezt mondja magá-ról a gonosz: „Körülkerülöm és át- meg átjáróm a földet.” Azaz: a szövegrész parabolisztikus üzenete, hogy a harc az ember lelkéért Isten és a Sátán között azóta is folyamatosan tart.

A hit legfontosabb alapkérdésének, a felebaráti szeretetnek az értelmezése kerül tehát a mű középpontjába. A felebaráti szeretet határainak, a benne rejlő ellentmondásoknak a megválaszolási kísérlete a mű. David Leiser mártírúma és szenvedései krisztusi mélységűek: emberi nagyságát jelzi, hogy halála pil-lanatában is képes gyilkosainak – nyomorult embertársainak – megbocsátani, a szeretet mártírjává válik.

Poétikai értelemben is rendkívül érdekes a mű: remarkái – a közvetlen szer-zői szó színterei – a szimbolizmus poétikai jegyeit mutatják fel. Többjelentésű képei, határozott jelentést nem tartalmazó, csak megsejtető szimbólumai a szerzői tudat kivetülései, a transzcendencia alapkérdéseit sejtetik meg. Emberi világa azonban teljesen profán, naturalista, expresszionista képi szerveződésű. A keretszínek misztikus szimbolizmusa és a képek profán naturalista világa drámai feszültséget kölcsönöz a szövegnek.

Az andrejevi dráma üzenete mérhetetlenül aktuális napjainkban: med-dig terjed a felebaráti szeretet, milyen áldozatokat követelhet tőlünk a másik ember segítése, vajon hol húzható meg az a határ, amely még nem jár saját személyiségünk feladásával. Érdemes elgondolkodnunk ezen a szinte megvá-laszolhatatlan dilemmán.

Will Stone

Calais-i találkozás

Útban hazafelé Belgiumból a múlt nyáron menthetetlenül összekerültem más hazatérő vakációzókkal; mindannyian a Calais melletti Csatorna-alagutat vettük célba. Dunkirknél a figyelmeztető tábla nem sok jót ígért: 'bouchon', torlódás a 27-es lehajtónál. Ez az alagúthoz vezető lejárát. Innentől alig moccanó jár-művek egész serege vett körül. A külső sávban rostokoltam, tőlem balra még kétsávnyi gépkocsi, a jobb oldalamon a teherforgalom számára fenntartott üres sáv. A távolban látszottak a fizetőkapuk, de odáig makrélarájként csillogott az autók lámpáinak ívsora, mindenki tölcser-szerűen igyekezett besorolni a többi kocsi szorításában felvillanó féklámpák folyótorkolatába. Mindannyiunkat

ugyanaz a cél vezérelt: túljutni a következő akadályon, a sors által elénk vetett, küszöbön álló abszurditáson, az útlevel-ellenőrzésen, azután irány a vonat, majd újra a szabad útpálya, és végül a megérdemelt éjszakai pihenés. Mivel egy helyben álltam, kikapcsoltam a motort és leengedtem az ablakot, hogy a hűs esti szellő felfrissítse a kocsibelső áporodott szagát.

Az oldalsó tükörben láttam, hogy kamionok próbálnak az egyetlen szabad úton, a teherfuvarozók számára fenntartott, de a feltorlódó személykocsik által leszűkített külső sávon előrejutni. Idővel ez sikerült is nekik, de mielőtt mellém értek volna, és motorhangjuk elnyomott volna minden egyéb zajt, a jobbonom egyszer csak izgatott suttogásra lettem figyelmes: két férfi, így éreztem, egy számomra ismeretlen nyelven közölt valamit egymással visszafaftott hangon, nehogy mások meghallják. A teherautósávon túl csenevész bokrok nőttek, a sűrű bozótos árnyékként feszült az utat szegélyező fémkorlátok. Az elénk suttogás ebből a sötét, tüskés kietlenből érkezett, a szememet meresztve még elmosódó alakokat is látni véltem. Ösztönösen kíváncsi lettem, kik sugdolóznak, mivel látszólag csak néhány méterre vannak tőlem, és minden bizonnyal egyenesen engem néznek, sőt talán épp rólam beszélnek, de bármennyire igyekeztem embereket felfedezni az esti félhomályban, senkit sem láttam. A körülöttem várakozó többi vezetőt fürkészve úgy tűnt, egyikük sem észlelt semmit a mozgolódásból, mindannyian a távoli fizetőkapukra szegezték tekintetüket. Lassanként egyre biztosabban éreztem, hogy a láthatatlan alakok engem méregetnek, és hirtelen késztetést éreztem, hogy valamiképpen reagáljak a kihívásra, hogy mondjak valamit, legalább abszurd módon csak annyit, hogy 'Jó estét!', bármit, csak megtörjem ezt a fokozódó feszültséget.

Ám ahogy a teherautók egyre közelebb értek hozzám, rájöttem, hogy valószínűleg potyautasokkal van dolgom, akik szeretnék kihasználni az araszoló forgalmat, és megpróbálnak felkapaszzkodni az egyik lassan haladó kamionra, hogy némi szerencsével átszökjenek Angliába. Amikor az első kamion elhaladt mellettem, arra számítottam, hogy kísérlet történik majd: egy vékony alakot vizionáltam, amint előtör a bozótból és a pótkocsi alá veti magát, talán odaláncolja magát az alvázhoz, és azt kérdeztem magamtól, vajon mitévő leszek, ha mindezt látom. De semmi ilyesmi nem történt. A kamion elhaladt mellettem, és senki nem lépett elő a bokrok közül. A motorhang elhalkult, a suttogást újra hallottam, még sürgetőbbnek, mint korábban, azután ismét elment egy kamion, majd még egy, és én változatlanul a nagy belépőre vártam. Ahogy a teherautók, úgy velük az esély is elment. A suttogás is elhalt. Hiába meredtem az esti szellőben hajladozó bozótos felé, se alak, se árnyék nem tűnt elő. Képződtem? A kései óra és a fáradtság az oka? De ekkor, mintegy válaszként, valami mégis történt. Nem mellettem, a sötét bokroknál, hanem távolabb, a szalagkorlát mentén két afrikai férfi indult el felém. Kimérten, nyugodtan közeledtek, mint akik sétára indulnak a falujukban, ami bizonyos értelemben így is volt. A két fiatalember csendesen, visszafogottan, egyszerűen továbbsétált, a fejüket előreszegték, nem néztek se jobbra, se balra, és szinte tudomást sem vettek a mellettük feltorlódott kocsisorról. Koszos krémszínű gyapjúkabátot és sötét nadrágot viseltek, és a szalagkorlát, mintegy gondoskodásból, a félhomály biztonságában őrizte őket.

Megmoccan a kocsisor. Ekkor jobb felől újabb hangok érkeztek, élénkebb, suttogó párbeszéd zaja, mintha több ember is lenne ott, és úgy vettem ki, sok közöttük a nő. Egyértelmű volt, hogy a bozótos egy nagyobb csoport embert rejt, de most sem láttam tisztán senkit, se fényt, se mozgást: a félhomály védelmezte őket. Azok az emberek ott rejtőztek, valószínűleg ott is éltek, abban a nyomorúságos, labirintusszerű bozótosban. Most határozottabban éreztem a jelenlétüket, és önvédelemből ösztönösen feltekertem az ablakot, de aztán szégyenkezve leeresztettem újra. A két férfi egy hang nélkül haladt el mellettem, mint akik nyomasztó titkot hordoznak. A félhomályból továbbra is összemosódó hangok szűrődtek felém, s én megpróbáltam magam elé képzelni a helyszínt: a nejlonfóliát, a dohos takarókat a földön, az egyszerű hajlékot, a becsben kezelt főzőalkalmatosságokat, az ifjú, ugrásra kész titánokat és az idősebbeket, ahogy szótlánul, mindenbe beletörődve ácsorognak, dohányoznak. De vajon ez a kész tényként kezelt kép nem pusztán a hírekben látott, mindenfelé felbukkanó nyomortanyák lakóinak klisészerű portréja csupán?

Nem lehetséges, hogy ez a számomra nem látható szűk közösség valami egészen más, mint gondolom? Valami sokkal egyetemesebb módon emberi és kiszámíthatatlan, elválaszthatatlanul rokon azokkal, akik itt, néhány méterre tőlünk, ettől a szerencsétlen törzsi közösségtől, a luxusautók zárt védelmében ülnek? A fűthető ülések, a légkondicionált utasterek és a Bluetooth világában, azt képzelve magukról, hogy azok a nomád érinthetetlenek más fajhoz tartoznak? Miképpen lehetséges, hogy ez a kétfajta, „Isten előtt egyenlő” emberek csoportja ilyen elképzelhetetlenül ellentétes elemű szimbiózist alkot? Hisz egymás közvetlen közelében és azonos céllal rostokolnak itt, ugyanazt az úti célt igyekeznek elérni, de mennyire eltérő körülmények között! A gondosan megkoreografált hírlapi, elektronikus és egyéb média által önbecsapott társadalmunk az egyén szabadságát, toleranciát és könyörületet hirdet, de ha félretesszük a hangzatos szólamokat, igazából pillantásra se méltatjuk, ami riaszt, undorít és nyugtalanít, ami aprólékosan beosztott és ellenőrzött életünket megzavarja. Egyszerűen elhítetjük magunkkal, hogy a zavaró tényező nem is létezik. Bármely, magát az erkölcs magaslataira helyező társadalom Achilles-sarka, ha képtelen tekintetbe venni, méltányolni, kezelni és, ami a legfontosabb, tanulni a múlt keserű egyenlőtlenségeiből, amelyek világítótoronyként figyelmeztetnek hibáinkra. A körülmények tragikus cigányainak jelenléte Pas-de-Calais megyében egyre nyilvánvalóbban mutat rá, hogy a be nem gyógyult sebek megnyílhatnak, és a sebekből a toxikus anyagok vadul párolognak. Zavargások törnek ki, farönkök fekszenek keresztben az országutakon, elkeseredett tömegek szaggatják a szögesdrót kerítéseket. A legtöbb utazó beletörődik, hogy a határátkelés korlátozásának egyenes következménye a migránsok, a dupla szögesdrót kerítések, a járőröző határőrök jelenléte. Aztán mindenről megfeledkezve száguldanak tovább az Audik, Jaguárok, Volvók, Mercedesek, Volkswagének, sportautók és haszonjárművek.

Az éhes lelkek, akik bebámulnak a kávézók üvegablakán vagy otthonaink külterületeire sodródni, tegnap még újdonságként hatottak, mára azonban a bent ülők számára olyanok, mint a nem túl érdekes lények az állatkertben, amiken túl kell jutni, hogy az egzotikusabb fajokat láthassuk. Mozgásuk, sanda

jelenlétük felkelti a figyelmet, mint egy baleset, egy leégett ház vagy egy elgázolt kutya az úton. E gonosz, kóbor külföldiek fenyegető veszélyt jelentenek ugyan, elszabadult interkontinentális rakéták, időnként megrohanják a felvonóhidat, de szerencsére nem jutnak el a vártoronyig. Ki kíváncsi a háttérükre, ki veszi magára szenvedésük pátoszát, ki osztózik problémáikon? Az ablak mögül érkező szájalom a legtöbb, amire számíthatnak. Két hét elteltével ugyanezek a járművek visszaérkeznek a határátkelőkhöz, és a szerencsétlenek még mindig várakoznak, talán ők is ugyanazok, mint ma: penészes pokrócaikat rázzák, kotyogtatják a kiürült beaujolais-s, burgundis vagy bordeaux-is palackokat, lesöprik az esővizet a nejlonszövetekről és 'tűzifát' keresnek az osztott pályás úttesten elpotyogott, törött autóalkatrészek, szakadt gumiabroncsok között, miközben saját esélyeiket latolgatják: vajon sikerül-e felszökniük egy teherautó levegőtlen csomagterébe.

És jóllehet bennünket várnak, nem néznek felénk, sőt kerülik a pillantásunkat, ahogy elhaladnak mellettünk, mert tisztában vannak vele, hogy jelenlétük nem kívánatos, az örökségből kitagadottak. Nem hajlandóak tudomást venni a testi valóságunkon túli létezésünkről, ahogy mi sem az övékről. Ám a fenyegetettség és a bizalmatlanság csak egyre nő, mint a gyom egy-egy nyári zápor után. Meglehet, gyakorlati értelemben talán semmit sem tehetünk értük egyénileg, legalább adjuk meg nekik a tiszteletet, hogy nem lélektelen, kószáló bábuk tömegeként gondolunk rájuk, akik alkalmanként tömegesen megjelennek a kompon vagy patkány módjára beássák magukat a Csatorna-alagút bejáratát védő drótkerítés alá, hanem mint velünk azonos értékű emberekre, akiket, önhibájukon kívül, sorsuk otromba forgószele szegyenletes, szenvedés kísérte csapdába ejtett. Amikor sürgető suttogásuk borzolja az éjszaka csendjét, és felbukkanó alakjukat megsejtjük a sötétben, oly közel és mégis végtelenül messze magunktól, nem illene-e legalább némi részvétet tanúsítanunk sorsuk iránt? Ahelyett, hogy ösztönösen az undor és a félelem vegyen erőt rajtunk, és bármennyire hihetetlen ez pillanatnyilag, felismerhetnénk lehetséges közreműködésüket jövőnk alakításában, és feltételezhetnénk, hogy majd megbékélnek 'civilizált' világunkkal. Hisz aki minden empátia nélkül továbbhajt, lelkében megvetéssel és közönnnyel, aki ezeket a szerencsétleneket csupán a táj unalmas részének tekinti, akiket lenézhet és eldobhat, csak tovább gyengíti a kora 21. század nyugati demokráciáinak fáklyavívó szerepét.

Tárnok Attila fordítása

Will Stone, angol író, költő, műfordító, 1966-ban született, jelenleg Suffolkban él. Egyetemi tanulmányait műfordítás szakon végezte Norwichban: németből és franciából fordít, többek mellett Stefan Zweig, Emile Verhaeren, Goerges Rodenbach, Maurice Maeterlinck, Rainer Maria Rilke és Joseph Roth műveit. Költőként három önálló verseskötete jelent meg. Rendszeresen közöl verseket, cikkeket, esszéket kortárs brit és nemzetközi irodalmi lapokban.

Silvia Baron Supervielle

A fordítás misztériuma

A fordítás – misztérium. Olyan, mint a tükör, az ablak, a folyó vagy a könyvek, de nem a saját arcunkat látjuk benne, hanem egy idegen arcot. Egyúttal felfedezzük, hogy mi is idegenek vagyunk. Ahhoz, hogy e tevékenységre vállalkozzunk, titokban valahol hasonlítaniuk kell egymásra.

Ez a hasonlóság nem olyan, mint az ikrek hasonlósága, ellenkezőleg; ezt a hasonlóságot a bensőnkben halljuk, mint egy különös, ismeretlen visszhangot, amikor a könyv lapjait forgatjuk. A szerző által választott forma és írásmód annyiban lényeges, amennyiben azok a szerző lelkét jelenítik meg. Akkor fordítok egy szerzőt, ha beleszeretek a lelkébe. A fordítandó művek kiválasztása egy szerelmi történet; a misztérium mindig hasonló és egyben különböző. Kettő vagyok, és abszolút egyetlen lény.

A fordítás nem csak egy szöveg átültetése egyik nyelvről a másikra abból a célból, hogy olvashatóvá tegyük azon olvasók számára, akik nem ismerik a nyelvet, amelyen íródott. A fordítás egy találkozás története. Az olvasók egy fordítást olvasnak, ami a tenger felszínén lebeg, és ugyanakkor egy másikat, a valódit, láthatatlant, ami a mélyben úszik. (Nagyon szeretem a műfordításokat.) A kettő között megszületik egy hang, és közvetlenül hozzám érkezik. Ennek a hangnak nincs se nyelve, se országa. Csöndesen vándorol egyik határtól a másikig, és örökre idegen marad: ez az író hangja.

Azon gondolkodom, miért fordítanak egyes írók, mások pedig miért nem. Ez utóbbiak azok, akik nem hagyják el az országukat. A költőket csábítja a fordítás. A költemény térbeli alkotás, már születésekor magában foglal minden nyelvet, és közöttük ölt alakot. Anyanyelve a ritmus. Különösen szeretek verset fordítani, úgy érzem, nem a szöveghez nyúlok hozzá, hanem a ritmushoz. A ritmust követve skandalom a hangokat és a szüneteket. Semmi nem tehet boldogabbá. Ahogyan újratestem a verssorokat alkotó hangokat és jeleket, önmagammat is újratestem.

A szerző nem választhatja meg sem azt, hogy mit akar mondani, sem a cél érdekében alkalmazott írásmódot. Az üzenet hozza létre a maga jegyeit, és a szerző engedelmeskedik a kifejezésmódnak, melyet magában hordoz, és ami akarata ellenére is előtűnik az üres lapokon. Még ha szeretné is megváltoztatni az üzenetet úgy, hogy más külsőt ad neki, képtelen lenne rá. Akár verset, akár prózát ír, ennek a belső kifejezésmódnak van alárendelve, mely inspirálja és vezeti. A fordítás azt jelenti, hogy ezt a kifejezésmódot fordítjuk, nem pedig azt, hogy egyik nyelvről a másikra váltunk. Az eredeti verzió kétségkívül átalakul, de ha jól munkálkodik a fordító, sokkal inkább ezt a kifejezésmódot, a szerző univerzumát fordítja, mintsem azt a módot, ahogyan az kiválasztja és elrendezi a szavakat. A fordítás azt jelenti, hogy a szerzőt fordítjuk, nemcsak a nyelvét és a szövegét.

A fordításhoz éppúgy, mint az íráshoz, a betűk, a szótagok hangjait, a szavak hangsúlyait használjuk. Silvina Ocampo argentin író nő mondta: a fordítás

azt jelenti, hogy egyik kupából a másikba öntjük a bort anélkül, hogy azt megváltoztatnánk. Az író, ahogy az argentinok gyakran teszik, angolul kezdett írni, nem azért, mert kétnyelvű volt, hanem egyszerűen azért, mert az felelt meg céljainak, hogy egyik partról a másikra keljen át. Húga, Victoria sok könyvet írt franciául, melyeket azután spanyolra fordított.

Rengeteg, argentin költők műveit tartalmazó könyvvel érkeztem Párizsba. Nem akartam megválni tőlük. Azután egy idő elteltével franciául kezdtem írni. A spanyol számomra túlságosan is zengő nyelv, ezért felcseréltem a franciával. Így könnyebb volt utánozni Geneviève Assé festőnő általam csodált művészetét, mely kijelölte számomra az utat, a szavak helyét az oldalon, a versek helyét a tér közepén. Az írás reflektálhat a festészetre, a tájra, a zenére. Az új nyelven való írás első lépéseitől kezdve éreztem, hogy ez felel meg nekem. Nem tettem mást, mint hogy folytattam ezeket a rövid, lecsupaszított, az üresen hagyott helyeken félbeszakadt verseket, és az a szerencse ért, hogy azok megjelenhettek.

1989-ben fordítottam Borges *Az összeesküvők* című művét, melyet Jacques Quentin adott ki Genfben, Geneviève Assé illusztrációival. Borges után mesterének, Macedonio Fernándeznek különös világába léptem be. Az Éditions Corti megnyitotta kapuit ismert és ismeretlen szerzők fordításai előtt, és megjelentette Roberto Juarroz *Fragments verticaux* és *Quatorzième poésie verticale* című verseskötetének általam készített fordítását. Kicsivel később Hector Bianciotti barátom biztatására elkezdtem fordítani Silvina Ocampo *Poèmes d'amour désempéré* című kötetét. Ez újabb átkelés volt a másik partra. Ez a könyv, melyet a költőnő elutazásom előtt ajándékozott nekem, duplán értékes volt számomra, mivel Argentínában már nem volt kapható. Majd lefordítottam Alejandra Pizarnik *Oeuvre poétique* és Angel Bonomini *Tours de silence* című kötetét. Nem akarom itt felsorolni azoknak az íróknak a listáját, akikhez közel kerültem, ők bár különböznek egymástól, én mindegyikük iránt ugyanazt a vágyakozást, szenvedélyt éreztem.

Szüksége van-e egy írónak arra, hogy egy személyben kettő legyen? Hogy ne magányosan dolgozzon, hanem egy másik hang társaságában, mely új szót szól? A hang, amelyre vágyunk, talán olyan, mint a tenger hangja. Ha az általam fordított szerzők nem is hasonlítanak egymásra, kifejezésmódjuk egyformán erős vonzódást keltett bennem. Ezt a vonzódást csak a szerelmi vonzódáshoz lehet hasonlítani. Az elfojthatatlan, megfejtethetetlen szerelmi vonzódáshoz. És ez a szerelmi vonzódás bizonyos műveknél az egész életen át tart. Az általam fordított szerzők többsége argentin, akiket gyermekkorom óta szeretek, és akiket gyakran újraolvasok. A bőröndömben keltek át a tengeren, és Franciaországban, majd pedig francia nyelven ébredtek fel.

Később Marguerite Yourcenart fordítottam spanyolra, akinek a szenvedélye a nyelven keresztül az én szenvedélyemet is felébresztette. Ezt bizonyos partitúrák villámcsapásszerű erejével tudnám illusztrálni. Az univerzumaink szemmel láthatóan nem voltak hasonlóak, de a zenét közös hangszer játszotta. Az interpretálás hasonlít a fordításhoz; saját érzékenységéből fakadóan mindenki módosítja kissé a hangokat és a ritmust, de nem nyúl az eredeti partitúra lényegéhez. Fontos, hogy a partitúra minden interpretációban felismerhető legyen. Vajon önmagunk eredeti verziója vagy fordítása vagyunk? Én a második

lehetőség felé hajlok. De bárhogy is álljon a dolog, ez utóbbi az előbbit próbálja meg elmondani. Az ír Samuel Beckett, aki Párizsban lakott, és hol franciául, hol angolul írt, azt mondta, hogy ha belefárad az egyik nyelvbe, a másik nyelven folytatja. Ebből kiindulva úgy vélem, hogy az egyik nyelvről a másikra való áttérés szoros kapcsolatban van a kifejezésmód minden formájával, minden gondolatnyi változásával és a száműzetés minden országával.

Silvia Baron Supervielle (1934) Franciaországban élő argentin író, költő, műfordító. Spanyol és francia nyelven alkot. Irodalmi munkásságáért 2012-ben Jean Arp frankofón irodalmi díjjal tüntették ki, 2013-ban Caillois születésének századik évfordulója alkalmából megkapta a Roger Caillois-díjat.

Max-Pol Fouchet

Majonéz és pillangók

Louise nagynénémnek soha nem sikerült a majonéz.

Az általa készített híg, sárgás lé nem vehette fel a versenyt azokkal a sűrű és lágy krémekkel, amelyekre barátnői joggal voltak büszkék. Mi mégis dicsértük a majonézét, mondván, úgy jó, ahogy van. A nagynéném iránti szeretetből képesek voltunk azt állítani, hogy ilyen folyékonyan jobban átjárja a halak és sült húsát, és a tojáshoz, zöldséghez is sokkal jobban illik. A nagynéném hitt a szavunknak. Dráma a nyilvánvalóvá vált igazságból, és nem kevésbé az el nem hangzott hazugságból születik. A szeretet megtanított bennünket hazudni. Jó szándékból, kitaróan hazudtunk. A nagynéném nem volt hozzászokva a világ gonoszságához, bár az olaj, a tojás, általában az élelmiszerek és az alapelvek gonoszságát el kellett viselnie.

Nagynéném néha közel járt a sikerhez, de gyorsan el is távolodott tőle. Ez igen fájdalmas dolog volt, de nem tehattünk semmit. Az őt ke-

rülgető siker csak arra volt jó, hogy kicsússzon a kezei közül. Mindig volt egy pillanat, amikor a majonéz ropant ígéretes volt, egy pillanat, amikor összeállt, azután valahogy félresiklott a dolog, a majonéz összeesett, a remény elszállt. „A játékszabály!” – mondta ilyenkor a nagynéném, tovább mosolyogva és reménykedve. A remény azt jelentette számára, hogy belenyugszik a jelenbe. Én, az unokaöccse tudtam, hogy igen bölcs, talán a lehető legbölcsebb módja ez a reménykedésnek...

Nagynéném mindig súrolta a sikert, de soha nem érte el, nem ragadta meg. Én rá ütöttem, én is mindig elrontottam a majonézeimet, ez sajnos mindig hirtelen történt, és kevésen múlt. Egészen közel, egy karnyújtásnyira, egy hajszálnyira voltam tőle, hogy a nők, akiket szerettem, viszontszeressenek, de a csönd, vagy éppen egy felesleges szó mindig belénk fojtotta a vallomást. Nekem valami különös szemérmesség tiltja, hogy átkeljek a patakon, ha a folyó nem

elég erős hozzá, hogy megállítson. Az oroszántól nem ijedek meg, de a hangyától igen. Fáj, ha rálépek egy százsorszépre, de álmodoztam róla, hogy harcokcsiban teljesítek szolgálatot. Mindig anélkül közeledtem a szerelemhez, hogy szerettek volna, sőt talán anélkül, hogy én magam szerettem volna. Ez az én történetem. A szerelmi történetem...

Mi a nagynénémmel jobban szeretjük a pillangókat annál, semhogy gombostűvel parafa táblára tűzzük, majd üvegdobozba rakjuk őket. Olykor attól a hirtelen vágytól hajtva, hogy megsimogassuk, meg akartuk őket fogni. Ott voltak elérhető közelségben, egy fűszálon, egy virágon, egy fa ágán, behúzott szárnyakkal, leheletvékonyan, összecsucskodva, akár egy könyv. Hüvelyk- és mutatóujjunk már csipeszt formált, ujjaink közeledtek a kiszemelt pillangóhoz. És akkor... Ne hagyják magukat becsapni, a pillangó nem repült el, ám a mi ujjaink szétnyíltak, nem voltak hajlandóak megragadni a pillangót. Nagynéném tudta: a szeretet nem akadályozza meg, hogy egy kis színes por a bőrünkhöz tapadjon, és ebbe a pillangó belepusztuljon.

Igy aztán az élőlények tovább éltek, annál az egyszerű oknál fogva, hogy hagytuk őket tovább élni. A nagynéném megkérdezte: „Emlékszel a tengelicre, amelyet nem zártunk kalitkába?” Mire én: „...és az öreg kutyára, amelyet befogadtunk, azután hagytuk, hogy elmenjen?” Ilyen volt a nagynéném, és engem is arra tanított, hogy ilyen legyek – ez, sajnálatos módon, nem ment minden gyötrelmenélkül. Azt, hogy életünk nem fonódik össze másokéval, hogy az ő méltóságuk is függetlenségükben rejlik, nem tudjuk rögtön elfogadni, némelyek soha nem is fogadják el. Nehezen

ismerjük el mások méltóságát, hajlamosak vagyunk rá, hogy a miénket az ő alávetettségükben találjuk meg. Az embernek természeténél fogva meg kell látnia magát másokban ahhoz, hogy a tükörképében megtalálja létezésének bizonyítékát. Nagynéném szavainak alátámasztására néhány példát említett. Az emberek – mondta – általában jobban kedvelik a kutyákat a macskáknál, mert a kutyák a gazdájuk miatt kóborolnak el, míg a macskák önmaguk miatt. Blanche unokahúgunk akkor szerette meg a macskákat, amikor felfedezte, hogy az ivartalanított macskák engedelmesség tekintetében felérnek a palotapincsikkel. A tengervíz, mint a vitorlás-maketteket is palackba zárhatjuk, és beérhetjük a rabul ejtett óceánnal és hajókkal. A nagynéném erre nem volt hajlandó.

Nála a kalitkákon nem voltak rácsok, az ajtók és ablakok nyitva voltak. Nagynéném segítette a fecskéknek elhagyni azt a helyiséget, ahová szeleburdi módon bepéreltek; felemelte a függönyt, ami nyáron foglyul ejtette a legyeket és a darazsakat. Szabad utat adni, ez volt a szenvedélye.

Mondanom sem kell, ezeket a gesztusokat csakis a szeretet, nem a közömbösség vezérelte. Sokáig emlegette a kiszabadított fecskét. Nem keresztény indítatásból, és nem is a filozófusok általa nem olvasott írásai miatt cselekedett így, egyszerűen volt érzéke az elbocsátáshoz, és bár soha nem mondta, ennek folyamatosan ezer bizonyítékát és tanújelét adta, még ha csak a tekintetével is, amelyből egy-egy élőlény szökését, eltűnését, útnak indítását olvashattuk ki. Élete olyan hely volt, ahová a teremtmények azért tértek be, hogy erőt gyűjtsenek, mielőtt továbbindulnának. Ő befogadta a vándort, megetette,

majd hagyta elmenni, és addig követ- te szemmel, míg tekintete és emléke- zete megengedte. Életét jelekből és lenyomatokból építette fel.

Olykor a szemében nosztalgia buj- kált, de ez összhangban volt az ajkán ülő mosollyal. A nagynéném tudta. Tudta, hogy a majonéz összeesik, amikor az ember azt hiszi, hogy öz- szeállt, hogy nem szabad hozzáér- nünk a pillangókhoz, hogy a dolgok kicsúsznak a kezünk közül, amikor meg akarjuk ragadni őket, és hogy nem szabad átlépni bizonyos határo- kat... „Egyszerű evidenciák – mondo- gatta –, nagyon egyszerűek. Egy óra alatt rengeteg ilyen láthatunk. Itt van- nak az orrom előtt, mint a gyűszűm, ami *majd kiszúrja a szemem*, mégis percek óta keresem. Nyilván túlsá- gosan is közel vannak, éppen ezért rejtettek.”

A halála közeledtével mi, akik sze- rettük, mellette voltunk. Nagynéném egy este bizalmasan közölte: „Annyi embert láttam meghalni, annyi em- bert... Készen állok, megértem rá.” Ez az utolsó ige azóta is üldöz. Nagyon igaz, az ember megéri a halálra. A halál hatalmába kerít bennünket, tömegesen jelenik meg körülöttünk. Azután eljön az idő, amikor már csak egy híja van...

Amikor még tudatánál volt, az ágya mellett ülve történeteket me- séltem neki. Szerette a történeteket, főleg Assisi Szent Ferenc, kedvelt szentje történeteit, aki prédikált a madaraknak, egyezséget hozott létre a gonosz farkas és a parasztok között, megénekelte a napot és a holdat.

Kicsit kiszíneztem a legendát, ahogy tenni szoktam, mert a képzelet se- gítségével kifejezhetjük mások iránti szeretetünket, és felderíthetjük őket. A beteg kedvéért vegyítettem az apok- rifet és az igazat. Az anekdoták közül legjobban a tüskebokróról szólót sze- rette, ezt gyakran kérte.

Ekkor elmondtam neki, sok álta- lam kitalált részlettel tarkítva, hogy az önnön lelkével elégedetlen szegény umbriai ifjú azzal akarta büntetni magát, hogy a tövisek közé feküdt, ám azok, amint hozzájuk ért, rózsák- ká változtak. A nagynéni imádta ezt a virágot. Egyszer, alig fejeztem be az elbeszélést, így szólt: „Én is sze- rettem volna, ha sikerül a majonéz.” Ez volt az első és egyetlen alkalom, hogy ezt elpanaszolta. Ami engem, az unokaöccsét illet, el kell mondanom, még mielőtt az életem véget érne, hogy gyakran közel álltam a versírás- hoz, de...

A nagynéném úgy halt meg, hogy észre sem vettük. Pedig szerettük vol- na látni a szemét abban a pillanatban, amikor végre megadatik neki, végre az övé lesz valami örök időkre szóló, valami végleges. Így megtudtuk volna, létezik-e valami végleges. De nem lát- tuk a szemét.

A nyitott ablak mögötti kékség- ben két pillangó röpködött, a júniustól megrészegült két fehér káposztalep- ke. Amikor a lepkékre vetett tekin- tetünket újra a nagynénénkre fordí- tottuk, abban a rövid pillanatban ő örökre elment.

Az ember soha nem elég figyel- mes...

Max-Pol Fouchet (1913–1980) francia író, költő, esszéista, irodalom- és zenekritikus, művészettörténész, etnológus, rádiós és televíziós személyiség. 1982-ben költészeti díjat ne- veztek el róla, mely minden év októberében kerül átadásra. Az Isère megyei Roussillon településen egy utca viseli a nevét.

Georges-Olivier Châteaureynaud

Szoba a mélység felett

Az élet kegyeltjét Renard-nak hívják; hatéves, és lépten-nyomon elveszíti a hósapkáját. A rendtartás megköveteli, hogy az ilyen esetekkel Bernard asszonyt, a gazdasági igazgatót háborgassák, és ő heves szemrehányásokat tesz a bűnösnek. Az internátusban nem nagyon kedvelik azokat, akik még a cipőjüket sem tudják egyedül bekötni. Az élet kegyeltjének két sírógörcs között annyi ideje sincs, hogy a könnyek ízét elfelejtse.

Nem tudja, miért őt választotta ki az élet, és milyen szerepet tartogat számára. Tegyen vele, amit csak akar. A hatéves kor nem az ilyen kérdések feltevésének az ideje. De hogy ő az élet kiválasztottja, abban egy pillanatig sem kételkedik. Ha belegondol, nagyon sok jel erősíti meg ezt a megérzést. Először is, még csak hatéves, és már háromszor majdnem meghalt. A hétköznapi kisfiúk nem vacillálnak ennyit a folyó és a part között. Azután, a papája elment. Nem azért, hogy valahol távol dolgozzon, nem is azért, hogy a háborúban harcoljon, és azért sem, hogy valamely betegségét kezeltesse – ezek egy apa távollétének az alapos okai –, hanem csak úgy, egyszerűen elment, igazából és örökre. Az is a kiválasztottság jele, hogy erről a fantomszerű apáról, aki Isten tudja, hol, de él, úgy beszélnek, mintha meghalt volna, mindig múlt időben. És végül, vörös a haja. Renard-nak, azaz Rókának hívják, és vörös a haja, vicces, ugye? Nem, egyáltalán nem az: a gyerekek minden óráközi szünetben rókára vadásznak. De az anyja mutatott neki egy könyvet, amelyet egy bizonyos M. Renard írt, annak a hőse szintén vörös, és Répának hívják. Répa, pontosan így nevezik üldözői a kis internátusi növendéket is. Ő tehát egy, ezen világ mellett létező másik világban egy könyv hőse lenne? Talán egy napon, amikor majd tud olvasni, kinyitja a könyvet, mint a szülői ház ajtaját, és hazatér.

Leszáll az este az internátusra. A szélben az udvari gesztenyefák ágai a tanulószoba ablakaira hajlanak. Az internátusi nevelőtanárné újságot olvas. Időnként fáradt tekintetet vet az osztályra. A teremben nyugalom honol. Képes újságok járnak körbe, akasztott malac- és amőbapartik folynak csöndesen. Néhány vidéki levelet ír a szüleinek. A teremben hátul, Renard-tól nem messze ül a tanganyikai király fia, szavannákról és gazellákról álmodozik. Őszintén szólva senki nem biztos benne, hogy az a néger gyerek a király fia lenne, sőt még abban sem, hogy Tanganyikából származna. Egyszerűen ez a hír járja, és az érdekelt se meg nem erősíti, se meg nem cáfolja. A környezet ebben a közönyösségben vagy a gyökértelenség okozta érzéketlenségben királyi viszszafofottságot lát. A feltételezett herceg az intézmény igazi számkivetettjeinek körébe tartozik, azokéba, akik csak évente háromszor térnek haza otthonukba, a karácsonyi, a húsvéti és a nyári szünet idején. Ilyenkor egy jól öltözött néger férfi jön érte a portásfülkéhez.

– N'Mambo! Ő a nagykövet?

N'Mambo bőrdjével a kezében sietség nélkül megy keresztül az udvaron.

– N'Mambo! Hé, N'Mambo! Ha vadászni mész, lőj nekem egy elefántot!

A gyerek eltűnik az előcsarnokban, a cserepes növényekkel és oklevelekkel díszített előtérben, melyben erősen érződik a padlófényező és a szabadság illata.

N'Mambo ide-oda vándorló tekintete Renard tekintetét keresztezte. Az élet kegyeltje elmosolyodik, amire N'Mambo szórakozott mosollyal válaszol. Renard a padjában közelebb húzódik a kis néger fiúhoz.

– Hé, N'Mambo!

– Mi van?

– N'Mambo, az apád...

N'Mambo lesüti a szemét a *Coq-Hardi* egyik, kinyitva előtte fekvő számára.

– Hagyj békén, kéhlek. Olvasok.

– Nem is igaz, hogy király az apád!

N'Mambo vállat von. Renard elképed. Az előbbi szavak akarata ellenére hagyták el az ajkát.

– N'Mambo...

– Hallgass, ne bosszants!

– Csak vicceltem. Király az apád.

– Hagyj békén!

– Király az apád, király!

– Uham!

A nevelőtanár felkapja a fejét.

– Uham, az a vöhös fiú nem hagy békén!

Minden tekintet a bűnös felé fordul.

– Állj fel, Renard! Már a társaidat is bosszantod?

– Uram, ez nem igaz! Én nem szóltam semmit!

– Na majd én kitalálok neked valamit, amivel elfoglalhatsz magad. Százszor leírod, hogy *Nem szabad bosszantanom a társaimat*. Gyerünk, láss munkához!

Renard leül, majd azon nyomban fel is áll.

– Uram...

– Mi van már megint?

– Nem tudok írni.

Az osztály gúnyosan felnevet.

– Akkor húzzál vonalakat. Kétszáz egyenes vonalat. Számolni tudsz?

– Nem, uram – suttogja Renard.

A gúnyos nevetés még hangosabbá válik.

– Kezdd csak el! Majd én szólok, ha abbahagyhatod. Ti pedig maradjatok csöndben!

Renard visszaül a padba. Előveszi a tolltartóját, amit még soha nem használt. Kitép egy lapot a füzetéből. Belemártja a tollát a fajansz tintatartóba, és húz egy első, reszkető vonalat. A harmadik vonalnál egy pacát ejt. Nincs itatóspapírja. Megpróbálja a tintafoltot a zsebkendőjével megszáritani, de az ettől csak még jobban szétterül. Széttépi a lapot, és kitép a füzetből egy másikat. Egy sor újabb vonal, egy újabb paca. Elfogja a reménytelenség, könnyek bugygyannak ki a szeméből, a lapra hullnak, felhígítják a vonalakat és a pacát alkotó tintát. A kisfiú lehajtja a padra a fejét, és két karjába rejt. Az osztály morajától elringatva, orrával a formátlan tintapacában hamarosan elalszik.

Bika csak tízéves, de ő a legerősebb fiú az iskolaudvaron. Még a legnagyobbak közül se meri senki megütni. Nem véletlenül mondják, hogy erős, mint a bika. A courbevoie-i születésű Bika a tanévkezdés napján azzal alapozta meg a hírnevét és gondoskodott a biztonságáról, hogy leütött egy magánál idősebb diákot. A diák tetveket keresett Bika fejében. Bika elsápadt, mindenki látta. Elsápadt, és azon nyomban ütött. Ami az élet kegyeltjét illeti, ő rendkívül csodálja Bikát. Ha őt, az élet kegyeltjét támadják, ő elvörösödik. Elvörösödik, és azon nyomban elmenekül; bár tudja, nem ez a megfelelő viselkedés.

A verekedés kardinális kérdés a diákok életében. Az internátus diákközössége rendszeren két kategóriára oszlik: a gyengékre és az erősekre, az áldozatokra és hóhéraikra. Néhányan kibújnak ez alól az osztályba sorolás alól. Bika azért, mert ő soha nem él vissza a neki tulajdonított rendkívüli erővel, N'Mambo pedig azért, mert érthetetlen módon mindenki attól tart, hogy Tanganyika királya elküldi a zulukát, s azok majd lerombolják az internátust, ha túl sokat bosszantják ivadékát.

Aznap reggel, miközben sorban álltak az udvaron, látták, hogy a házmester egy új fiút, egy négert, mint N'Mambo, vezet be az iskolaépületbe. Az igazgató nem vette a fáradságot, hogy ő maga kísérelje be a fiút az osztályterembe, mint ahogy N'Mambo esetében tette. Az új gyerek tehát nem a király fia, és a fiúk azt remélték, hogy jól fognak szórakozni a szünetben.

Bika és N'Mambo kivételével mindenki, még Renard is részt vett a mulatságban. Az erős fiúk nem engedték, hogy bárki is elrejtse az új diákot. S miközben sárral kenték be a néger gyerek ellenzős sapkáját, és iskolatáskájának tartalmát a vízeldekbe zúdították, egyszer csak Renard is táncolni kezdett, akár a többiek, s közben teli torokból kiabálta, hogy *Bamboula-Ayaya-Bamboula*. Majd észrevette, hogy Bika, aki kissé távolabb állt, különös arckifejezéssel nézi. Tekintetéből megvetést vagy csalódást olvasott ki, vagy mindkettőt egyszerre. Renard öröme, hogy végre átpártolt a másik táborhoz, hirtelen szertefoszlott. Egy ideig még dúdolta, hogy *Ayaya-Bamboula-Ayaya*, majd hátat fordított az áldozatot körülvevő csoportnak, és elrejtőzött a zsibongó sötétségében.

Most este tizenegy óra van. Renard ágyában fekvé a kicsik hálótermének végében egyre forgolódik, nem jön álom a szemére. Az eset óta befészkelte magát lelkébe a kétely. A történetek után már nem biztos benne, hogy még mindig az élet kegyeltje. Hiába mondogatja magának, hogy egyszer s mindenkorra az, és hogy Bikának ehhez semmi köze, már nem hisz ebben olyan erősen, mint korábban. Gondolkodik, saját magának bizonygatja: ugyan már, nincs semmi félnivalója, az élet figyelmeztetné, ha tényleg nem látná már benne a pártfogoltját. Mindenesetre sok hibát kellene elkövetnie, sok súlyos hibát ahhoz, hogy az élet megvonja tőle titkos kegyét... De továbbra is nyugtalan, ajkát harapdálja, elvörösödik a takarója alatt. Kicsit sírdogál, majd összetörtén elalszik.

Az anya egész testében reszket, és szorongatja Renard kezét, míg átmennek a sugárút másik oldalára. Arca izzadságban fürdik, orra kihegyesedik a boltokban, ahol szombatoként a fiával együtt bevásárolnak. A gyerek többnyire méltatlankodik; szívesebben maradna otthon játszani.

– Nem, velem jössz. Különben nagyon félek.

Az anya felöltözteti a fiát. Amint kint vannak, megragadja a gyerek kezét, és szorítja, erősen szorítja.

– Anya, ne szorítsd ennyire!

Az anya enyhít a szorításon.

– Bocsáss meg, kicsim, hogy fájdalmat okoztam!

A fiú visszahúzza meggyötört kezét. Megmozgatja fájó, anyja szorongástól izzadt tenyerétől nedves ujjait.

Néhány méterrel távolabb az anya újra megfogja fia kezét, és ismét szorítani kezd. A fiú nem szól semmit.

Az anya gyakran hány. Semmi nem marad meg benne. Az orvosok különféle vizsgálatokat rendeltek el, de azok semmi eredménnyel nem jártak. Az egyik orvos ki akarta venni a nő epehólyagját. De egy másik nemet mondott; szerinte itt nem az epehólyagnak, hanem kizárólag a félelemnek van szerepe.

Amikor az anya tényleg nagyon fél, internátusba adja a fiát vagy vidékre küldi dajkaságba, esetleg a nagyszülőkre bízta. Amint jobban érzi magát, érte megy, és az egész kezdődik előlről, a zűrzavar, a gondok, a fáradtság és az emlékek, a távollevőnek ez az élő portréja, a gyermek-távollevő, az ártatlan távollevő mindennap itt, mellette... Az anya hamarosan összeroskad e túlságosan is édes, de túlságosan súlyos teher alatt. Egy reggel újra kihányja a kávéját, keze reszket a kis tetőtéri lakoszoba kulcsán. Háromszor három méter. Van benne egy asztal és két ülőke, két szekrény, egy ágy és egy rémes *cosy-corner*, egy kübli. Az ajtóval szemközti ablak egy szédítően magas erkélyre néz. Az elhagyott nő és gyerek fent, az égbolt kellős közepén él, de az ég bűdös. Nem beszélve a kübliről, nyáron a ház mélyéről felszállnak a szagok, és a parafa dugóval rosszul zárt csövön keresztül elárasztják az erkélyt. Az anya bezárja az ajtót, és fiával együtt kilép a keskeny, sötét folyosóra. Besegíti fiát a cselédlépcsőt és a régi cselédszobákat kiszolgáló teherfelvonóba. Keresztülmennek a kis udvaron, kiérnek a széles, zajos sugárútra, és az anya füle hirtelen zúgni kezd, szíve összeszorul a rémülettől, úgy érzi, gombóc van a torkában, kétségbeesetten megragadja a gyerek kezét, és megszorítja.

Péntek este van. Ha valami nagy szerencsétlenség nem történik, Renard-t nem fenyegeti az a veszély, hogy a hétvégére bezárják. Holnap fél tizenegykor elhagyja az internátust. Szombat reggel anya dolgozik. Egyedül fog hazamenni. A házmesterné majd odaadja a kulcsot. Fent fogja megvárni anyát, közben a *Mickeyt* nézi. Este, ha anya nem fél túlságosan, megnéznék egy filmet a *Régent*-ben. Vasárnap otthon maradnak. Anya végzi majd a könyvelést, ő pedig, ha nem esik, a rossz szagú erkélyen játszik.

De egyelőre péntek este van, és ő unatkozik. Padján félig elnyúlva szemügyre veszi a rekesz tartalmát: egy régi, rágott kis ceruzát, két rágógumit, egy rózsaszínűt és egy zöldet a pad felső lapjához ragadva, meg egy itatóspapír-foszlányt. Semmi használhatót nem talál. Kiegyenesedik és meglátja N'Mambo göndör fejét. Szívesen beszélne neki az apjáról, ha nem lenne biztos benne, hogy ezzel elveszítené az engedélyt az internátus elhagyására. Nem, semmiképpen sem szólhat N'Mambohoz!

Hirtelen felriad. Egy diák ült le mellé a padba. A tanulószobában. szigorúan tilos ülőhelyet változtatni. De Bika persze nem fél semmitől. Renard viszont nagyon fél, hogy büntetésből bezárják.

– Ezt nem szabad... Meg fognak büntetni!

– A felügyelőtanár nem látott semmit. Ha mégis szól valamit, megmondom, hogy én voltam.

- Mit akarsz?
- Beszélgetni. Úgy tűnik, unatkozol.
- Nincs mit csinálnom.
- Olvashatnál.
- Nem tudok.
- Pedig már elég nagy vagy hozzá! Nem tanultad meg a betűket?
- De igen.
- Akkor tudsz olvasni.

Renard nemet int a fejével. Folyton iskolát kell váltania. Ő már beletörődött ebbe a vándoréletbe. Mindig mindent előlről kell kezdenie. B-a-ba, B-e-be, olyan mint egy dal, amit mindenhol énekelnek, csak éppen semmit nem jelent.

- Lássuk csak.

Bika a padsorból kihajolva kölcsönkér egy könyvet, és kinyitva kettejük elé teszi.

- Próbáld meg. Kövesd az ujjam, és olvass.
- N-a... Na... N-o... Nano?
- Nano, ő a kisfiú a képen. Folytasd.
- Nano... és... Na... net-...te.
- Nanette. Ő a kislány.
- Nano és Nanette... a... ke... ker... kertben... van-... nak!

Mire a tanulást befejezik, Renard nyolc sort kibetűzött. Bika becsukja a könyvet és visszaadja a tulajdonosának. Renard egy ösztönös mozdulatot tesz, mintha meg akarná akadályozni.

- Mi ütött beléd? Neked is van egy ugyanolyan könyved!
- Ugyanolyan? És ugyanazt a történetet meséli el?
- Nyisd ki a táskádat!

Renard engedelmeskedik. Bika kivesz a táskából egy ugyanolyan külsejű könyvet, fellapozza, majd kinyitva leteszi kettőjük közé.

- Nos?
- Na... no... és... Na... nette...

Renard arca felragyog. Nano és Nanette még mindig a kertben vannak, még mindig nyár van; Pataud kutya még mindig nagyon aranyos; a locsolókannából továbbra is csöpög a víz, és továbbra is nedves Nano lába.

Amikor felmegy a hálóterembe, Renard boldog. Tud olvasni. Nano és Nanette egész életükben a kertben maradnak.

Épp a teherfelvonó aknája mögött, a csarnok benyílójában két megskalpolt indián rejtőzik. Egyszerre fenyegetően és szomorúan lesik Renard-t, véres koponyájukkal bólogatva a sötétben. Renard gyorsan, még mielőtt elkaphatnák, beugrik a fülkébe, becsapja az aknaajtót, behúzza a fém tolóajtót. Lábujjhegyre áll, és minden erejét összeszedve megnyomja a nyolcadik emelet gombját. A fülke csikorogva szakad el a talajtól. Az indiánok minden biztonnal toporzékolnak mérgükben a lépcsőfordulón, kiöltik a nyelvüket, öklüket rázzák zsákmányuk felé, mely kicsúszott a kezükből. Renard becsukja a szemét. Szíve erősen ver. De újabb rémület várja: a harmadik emelettől kezdve szédülés fogja el. Mindenki szerint biztos, hogy a liftek nem mennek tovább az épületek legfelső emeleténél. Legalábbis a felnőttek úgy vélik, e szabály alól nincs kivétel.

De Renard erről egyáltalán nincs meggyőződve. Véleménye szerint nagyon is lehetséges, hogy a teherfelvonó a kezdeti lendülettel folytatja útját, s az utolsó lépcsőfordulónál is feljebb megy. Szavakkal le nem írható csigák húzzák, és a lift, miután lyukat ütött a tetőn, szétkergette a madarakat és keresztülhatolt a fellegeken, folytatja útját a levegőben, mindig magasabbra, mindig messzebb a végtelen, jeges égbolton! Renard visszatartja a lélegzetét. Minden lépcsőfordulónál egy kattanás hallatszik valahol a lába alatt az elavult gépezetben. Egy kattanás a hatodikon. Egy kattanás a hetedikén... És most? És most? Reszket a térde. Egész testével a lift falához tapad. Katt! A fülke végre megáll.

A nyomott mintás kretonfüggönyön keresztülhatoló fénytől vöröses színben fürdik a helyiség. Renard nem siet villanyt gyűjtani. Kint minden tele van veszéllyel, de itt semmi baj nem érheti, ebben a csigaház-szobában, anyaméh-szobában, ebben a nyomorult édenben, amelyből rendszeresen kiűzik; anyja visszaesése minden alkalommal a bukást jelenti számára.

Leteszi a táskáját az ágyra. Keresztülmegy a szobán. Tölt magának egy pohár tejet, amit azon nyomban kiköp, mert savanyú. Felmászik egy ülőkére, hogy elhúzza a függönyt, a vérvörös vásznat, ami eltakarta előle az eget. Hiába keresi szemével a napot. Hátat fordít az ablaknak, és törökülésben az asztalra ül. Ott vannak az ágy alatt a játékaik egy fadobozban, de nincs kedve játszani. Anya mindjárt hazaér. Enni fognak: sonkát és Floraline-t, mint mindig. Anya beteszi a könyveit a szekrénybe, a nagyba, abba, amelyiknek az ajtaját eltortaszolja az ágy. Ő majd arrébb tolja az ágyat, és kinyitja a szekrényt. Egyszer már megtette. A kezében tartotta a szakadt kis könyvet, ami a világ minden titkát tartalmazza. Sárga könyv, nincsenek benne képek. Sokáig fogta, tapogatta, majd sajnálkozva visszatette. Most már képes rá, hogy elolvassa. Egyre ismételteti magában a nagyszerű mondatot: *Most már képes vagyok rá, hogy elolvassam!* Eljön hát az idő, hogy felnyíljon a szeme, a titkok feltáruulnak, a káosz rendeződik... Renard bólint. Hányszor jön el a Paradicsom életünk során? Létezik, hogy anélkül halunk meg, hogy mindenre rájönnénk, hogy megismernénk a csodálatos igazságot? A gyerek szíve gyorsan kezd verni. És ha most meghalna, ha még azelőtt távozna az élők sorából, hogy az első leplet széttépte volna? Leugrik az asztalról, a szekrény felé iramodik. A folyosón felhangzó léptek zajától, a kulcs csörrenésétől a zárban megdermed a helyiség kellős közepén.

– Anya?

– Hát hazajöttél? Tudod, mennyire félek mindig...

Bures, 1981. december – 1982. február

Károly Judit fordításai

Georges-Olivier Châteaureynaud (1947) francia regény- és novellairó, a novella megújításának mestere a hetvenes évek Franciaországában. 1982-ben Renaudot-díjat, 2005-ben pedig novella-műfajban Goncourt-díjat kapott.

Fecske András

Aki író akar lenni...

Az író legyen korifeus, azaz szószóló, vezéregyéniség, az irodalom jövőbe mutató ujjá – ilyen és ehhez hasonló tanácsokkal tömték tele a fejét, amikor első írását letette a szerkesztőség asztalára. Tudta ugyan, hogy meg kell magát különböztetnie más grafomán egyedektől, akik a művészet körül lebzselnek, mégis kiverte a verejték, ha ezt a szót meghallotta. Elég, ha csak literátor vagyok, mondta magában, és kapóra jött idős grafikus barátjának ars poeticája: „partvonalon kívül maradni, de megtenni mindazt, amit szív és lélek diktál, a többi nem a te dolgod”. Középkorú lett, mikorra szerzett már annyi tapasztalatot a tollcsatákban, hogy megbizonyosodjon róla, a korifeusi cím valóban nem jelent rangot. Valahonnan távolról, gyermekkorából hallani vélte apja öklendező szavait a „Főkorifeus”-ról, akit persze akkor még nem tudott beazonosítani, de hosszú évek kritikusi gyakorlata után messziről fölismerte már az egykori főember áporodott leheletű hagyatékának szószólóit.

Mert végül is kritikus lett, bár ebben a ráhúzott kényszerzubbonyban sem érezte jól magát. Kritikus! Milyen szó, milyen fogalom ez? Választott területét, a szépművészeteket faggatva egykor még rágódott a jelentésén ugyan, később azonban elunta a sok értelmetlen vitát a kritika viszonylagos objektivitásáról egy alapvetően szubjektív korban, ahol lényegében a művészet sem egyéb, mint poszt-főkorifeusi konc, melynek szellemi, valamint materiális javaival művész és hivatalnok egyaránt degeszre akar-

ja tömni a zsebét. Világosan látta ugyanis, hogy a (szép)művészet mint egyfajta önmegvalósító tevékenység praktikusán annyit tesz, hogy az egyik embernek tehetsége van, a másiknak meg pénze, és a műtárgy(?) pusztán csak azért jön létre, hogy ez a kettő biztonságosan helyet cserélhessen.

Bizony, dolgozott ő olyan helyen, ahol a művészet helyet cserélt a főnyciai mértékkel, még az átkosban, ahol a cég vezetője a Bizalmi Ember volt, s körülbelül annyit értett a művészet-hez, mint a Főkorifeus a ministrálás-hoz. Persze akkor még naiv, elhivatott íróbojtárként tolla becsületének megvédése érdekében nem átallotta keresztülhúzni a Bizalmi Ember számitásait, amit a cégnél minden rendes kereskedelmi zsűri szó nélkül lenyelt volna – mármint hogy birkagulyás mellett beszéljék meg a festmények árait, s ne a szakértő plénum előtt. Nemso-kára a kapukon kívül találta magát, s hiába próbálkozott szép szavú hírnökként felhívni a Feljebbvaló Kegyes Hatóság figyelmét eme visszásságra, a hivatal miniszteri rangban lévő vezetője megsúgta neki, hogy szó sem lehet igazának bárminemű elismeréséről, mert még az ő tekintélye is kevés a Bizalmi Ember elmozdítására.

Nos hát hősünk, ha nem is hívta ezek után magát kritikusnak, valamiféle írócafrangot azért követelt volna magának, de e téren is kudarcot vallott.

– Író? – kérdezte tőle a valóban Nagy Író. – Hát te tulajdonképpen nem is író vagy – dörmögte, miközben ujjai között morzsolta a véleményezésre átadott novellát –, hanem művészeti író.

Az igazi író egészen más – és itt bepárasodott a Nagy Író tekintete, elmélyülten nézett a tér egy kitüntetett pontjára, amelyet véleménye szerint más nem is vehet észre, csak ő –, tudod, valaki vagy író, vagy esztéta. A kettő nem megy együtt – zárta rövidre a szépművészet megbolygatott áramköreit.

Ugyanígy járt a Nagy Irodalomtörténésszel is, aki pulpitusa magasából nem volt rest lehajolni a hétköznapi, sőt két kávé közt lefolytatott irodalmi beszélgetésekhez – már ha a hitbizományának tekintett témáról volt szó. Hősünk meg elkövette azt a badarságot, hogy szórmentén ugyan, de érintette egy cikkében az érinthetetlen témát, gondolván, a művészetek barátságába még belefér a Nagy Irodalomtörténésszel való barátsága, aki azonban hamar felhívta figyelmét arra, mi a különbség egy művészeti író és az ő véleménye között...

Az idő persze ment a maga útján, s a művészeti író homloka is feljebb csúszott, fejének pilise előbukkant. Lassan összefirkált vagy öt-hat könyvet a képzőművészet rejtelméről, néhány jó svádájú esszét, amit még a Nagy Író is elnézett neki. A könyvekben távoli, titkos célként a nemzeti művészet lebegett szeme előtt, ez volt a mérték, ehhez hasonlított mindent. Érezte jól, hol a helye, és hogy szükséges, amit tesz: a képzőművészetben ugyanúgy össze kell toborozni a házban és hazában gondolkodókat, mint az irodalomban. Először a „fényes szellők” portáján nézett széjjel, bár sejtette, hogy az a tizenöt-husz művész, akit nagy ívű dolgozatába bele szándékozik venni, inkább temetkezik majd ecset- és vászonhegyek alá, semmint elméleti munkák lapjaiba. Ezen könnyen segített: egyszerűen fogalmazott, és került a hatalom tenyeréből evő Nagy Esztéta műveinek

magyarra fordítása nyomán hivatalossá váló bikkfanyelvet.

A másik problémával már nehezebben birkózott meg. Ahogy mondták szokták ugyanis, történetileg úgy alakult, hogy a képzőművészek 1945 óta állami megrendelésekből és vásárlásokból tartották fenn magukat, minek következtében megélhetésük helytel-közvetlenül biztossá vált ugyan, de ennek fejében szemérmesen takargatniuk kellett ellenzékiességüket – és nemcsak a szocializmusban! A művészeti író épp azon tűnődött, hogy a rendszerváltás után húsz évvel miért fújja ugyanazok az egyetemes szelek a hazai művészet vitorlázatát, mint annak előtte (csak éppen más irányból), s miért kell csínján bánni minden olyan kategorikus imperatívusszal, ami nemzetivel kezdődik, de realista lévén megbékélt a helyzettel, s a saját dolgával törődött. Inkább érezte, semmint tudta, nem szenved csorbát az igazság, ha nem nevezi nevén a nyilvánvalót, de a lényegét megfogalmazza. Majd a következő lépésben, gondolta, s örömmel nyugtázta, hogy mindenki elégedett volt a könyvével, annak ellenére, hogy a kitűzött célt jótékony clair-obscur takarta.

Végül is így jutott el a magyar irodalom fenegyerekéhez, a Cassandra-leveleiről elhíresült Politikus Íróhoz, aki épp előadására tartott, s csillogó eszme-futtatásának retorikai elemeit csiszolgatta magában, amikor sikerült összefutniuk. Régóta ismerték egymást, így mindketten tisztában voltak azzal, mivel is foglalkozik a másik.

– Egy percre zavarlak csak – mondta szerényen hősünk, és átnyújtotta művét. – Én ugyanazt szeretném ki mondani a képi íróknál, mint ti az irodalomban, csak a helyzetre való tekintettel, virágnyelven. A lényeg azonban így is kiolvasható a sorok közül.

Aztán bement az előadóterembe, s csodálkozva hallotta, hogy a Politikus Író már a második mondatban, meglengetvén az imént átadott könyvét, telefröcsögte a címlapot:

– Mert vannak értelmiségiék, írók, akik nem merik felvállalni a hovatarozásukat...

A művészeti író ekkor hazament. Szépen rákattintotta az írógépre a fedelét, majd leült az üres íróasztal mögé. Kinézett az ablakon: kinn tavasz volt, szőlőlevelek nyújtózkodtak a magasba, kacsoskáikkal támaszokat keresve. De a földön térdig ért a gaz. Fogta magát és kiment kapálni.

Szabó Pap Edit

In memoriam V. K.

baloldalt
hátul
az utolsó asztal
füst
ősz haj
kétdeci
félíg telt
borospohár

kokárda
tavasz
vállon
a táska
kifolyt a borból a borospohár

2019. március 29.

Surján László

Nem érte, hanem hozzá*

Az Esterházy János boldoggá avatásáért könyörgő szentmise alkalmával gondolataink Ferenc pápának egy buzdításából indulhatnak ki. Ő még pápaságának az elején egyszer azt javasolta, hogy tanuljuk meg a nyolc boldogságot, s mindennap mondjuk el, akár reggel, a napunk célkitűzéseit hozzáigazítva, akár este, lelkiismeret-vizsgálatként.

Kik is a boldogok a hegyi beszéd szellemében? Szegények, szelídek, szomorkodók, igazságra szomjazók, irgalmasok, békességesek, tiszta szívűek, üldözöttek. Ha az utóbbi boldogságmondást szó szerint idézem: *Boldogok, akik üldözést szenvednek az igazságért, mert övék a mennyeknek országa*, azonnal kiviláglik, hogy Esterházy János már boldog, az Evangélium erejénél fogva.

Persze ez a boldogság-fogalom nem azonos az oltárra emelésnek azzal a fokozatával, amit boldoggá avatásnak nevezünk, s amiért könyörögni itt ma összejöttünk. Ezzel kapcsolatban kérdezzük meg: miért szeretnénk ezt a boldoggá avatást? Sokan, velem együtt, egyfajta igazságtételre vágnak. Hiszen mérhetetlen igazságtalanság történt Esterházy Jánossal! Azzal, hogy az egyház elismeri, hogy ő az erényeket hősies fokon gyakorolta, mintegy rehabilitációt adna, amit persze az államnak kellene megtennie. Mi, a vele együtt – ha nem is egyenlő mértékben – meggyalázottak, a boldoggá avatással egyfajta elégtételt kapnánk.

De nem az egyház dolga a földi igazságszolgáltatás, sem az általunk várt elégtétel. A boldoggá avatás Esterházyt például állítja elénk. Ő az *állhatatosság* és a *feladatvállalás* példája. Az *elköteleződésé*. Élete folyamán háromszor is módja lett volna megszabadulni a rá váró szenvedésektől. Ám ő tudatosan vállalta a sorsközösséget a népével, s méltán elmondható róla is, hogy terheinket hordozta (Iz. 53,4). Ez a minden áldozatot vállaló elköteleződés hiányzik a mai világból. A *nemzetek közötti megbékélést* hirdette, még a börtönben is ezért ajánlotta fel a szenvedéseit. Esterházy boldoggá avatására azért van szükségünk, hogy élete példáját egyre többen kövessék, és ezáltal megújítsák ezt a mi keserves világunkat.

Nagyon jó, hogy minden hónap első szerdáján Alsóbodokon, Esterházy János földi maradványai felett szentmisében könyöröghetünk az ő boldoggá avatásáért. Bármilyen sokan vesznek is részt hónapról hónapra ezen a szentmisén, ez kevés. Voltaképp nem érte, nem a boldoggá avatásáért kell könyörögnünk, hanem hozzá kell fohászknunk. Úgy vinni kisebb-nagyobb bajainkat, magunk és szeretteink, ismerőseink betegségét vagy egyéb problémáinkat az Úristen elé, hogy ne a mi bűnös életünkre tekintsen, hanem Isten szolgájának, Esterházy Jánosnak az érdemeire, s erre való tekintettel teljesítse kéréseinket. Fogalmazhatunk úgy is, hogy az ő közbenjárását kérjük, de persze tudjuk, hogy

* Elhangzott Alsóbodokon, az Esterházy János Zarándokközpont Kápolnájában 2019 hamvazó-szerdáján.

az imádság mindig Istenhez szól. Ennek tudatában viszont nyugodtan mondhatjuk, hogy nem érte, hanem hozzá szól a fohász. Boldoggá avatást akarunk? Rajta. De el ne feledjük, hogy az imameghallgatáshoz először ima kell. Ne mulasszuk el tehát naponta a fohászt. Adjunk alkalmat a Szentléleknek, hogy megmutassa: Esterházy János különösen is kedves számára.

Isten szolgálja, Esterházy János, könnyörögj érettünk!

Esterházy-émlékplakett

Molnár Imre és Surján László közös gondolatai*

Főtisztelendő Püspök Atyák! Tisztelt ünneplő közösség!

Valóban méltó és igazságos, hogy a jelenlevőket közösségnek nevezzük, hiszen összeköt bennünket Esterházy János személye, akinek tisztelete egyre jobban terjed a Dunától délre és északra is. Ez utóbbiban pedig nagy érdemei vannak Dagmar Babčanovának. A kisördög azt súgja, tegyem hozzá: annak ellenére, hogy ő szlovák. Ám ez valóban ördögi sugallat volna, mert ezzel épp Esterházy János tanításának egyik lényegét tagadnám. Nem ő a megosztó, csak a buta politika állítja szembe a szlovákot és a magyart.

Dagmar Babčanová a háború utáni első békeévben született, amikor még Csehszlovákiában remélni lehetett, hogy jobbra fordul a világ. Hamar kiderült, hogy ez nem így van.

Középiskolái elvégzése után Babčanová a brünni Masaryk Egyetem anglistika és germanisztika szakára került, majd a pozsonyi Comenius Egyetemen olaszt tanult. Egy ideig műfordító is volt. Életének azonban nem a szakmai vonala fontos számunkra, hanem az, hogy felelősen gondolkodó értelmiségiként stúdiumainak befejezésétől kezdve máig aktívan részt vesz a szlovák keresztény közélet formálásában. Az egyház szociális és morális tanítását népszerűsítve korunkban népszerűnek egyáltalán nem mondható álláspontot képvisel: a keresztény értékeket.

Számos írásában és előadásában fedte fel a kommunista rendszer bűneit és lélekrombolását. Rendszeres blogírója a Sme napilapnak és a Postoj keresztény internetes portálnak.

Hazafi, akinek szívügye Szlovákia más országokkal való egyenrangú kezelése, nemzetközi fórumokon is védi hazája értékeit és érdekeit.

Becsületes, szerény, áldozatkész, hiszen keresztény. Hitéhez akkor is ragaszkodott, amikor az effajta tanúságtételnek nagy volt az ára. Férjével, Stanislavval, aki Szlovákia egyik legismertebb szakrális épületeket tervező és kivitelező építész, aktívan bekapcsolódott a szlovák földalatti egyház tevő-

* Laudáció Dagmar Babčanová tiszteletére, abból az alkalomból, hogy 2019. március 9-én a Rákóczi Szövetségtől Esterházy-díjat kapott. Elhangzott a budapesti Szent István-bazilikában 2019. március 9-én.

kenységébe. Mindketten közreműködtek az ún. laikus apostoli misszióban. Munkatársai voltak Ján Chryzostom Korec titokban felszentelt püspöknek, a későbbi bíborosnak. Együtt dolgoztak Esterházy János börtöntársával, Silvester Kréméryvel, vagy például a korábban már Esterházy-émlékplakettben részesült Frantisek Mikloškóval. A Babčan házaspár alapítója volt a szlovák családközöségi mozgalomnak is. Titokban, magánlakásokban találkoztak, közösen imádkoztak, keresztény lelki életet éltek. A közösség tagjai vállalták a hatalommal való nyílt ütközést is: a nyolcvanas években Nyitrán egy új templom felépítésének engedélyezését követelték. A hatóság elutasította kérésüket, sőt kivívták ezzel a titkosrendőrség figyelmét. De nem engedték megfélemlíteni magukat. Társszervezői voltak például a nyitrai Kálvária-búcsúnak, amelynek résztvevői nyíltan követelték a vallásszabadságot.

Babčanová a kommunizmus bukása után a Nyitrai Gazdasági Akadémia tanáraként hitét nyíltan megvallva elutasította az ún. értéksemleges pedagógiát, tanítványai lelkébe is igyekezett elültetni a keresztény világnézetet. Hirdette, hogy a pedagógiának meg kell újulnia, aminek egyik eleme a magas színvonalú iskolai hitoktatás. Munkásságával hozzájárult az első nyitrai szlovák katolikus gimnázium létrejöttéhez. Ebben a Cirill és Metódról elnevezett gimnáziumban tanított szentszéki nagykövetté történt kinevezéséig. Rómában találkozott először Esterházy János leányával, Alicével, és rajta keresztül Esterházy János tragikus sorsával. Alice asszony szerint kezdettől fogva nagy érdeklődéssel, megértéssel és empátiával kezelte édesapjának ügyét.

Férjével együtt lelkes és aktív támogatója az emberi élet méltóságát és Istentől kapott egyedi értékét hirdető pro life mozgalomnak. Rendkívül értékesek és hiánycikknek számítanak azon előadásai is, melyekben a nő méltóságával és az egyházban betöltött szerepével foglalkozik. A reális szlovák önismeret és mítoszoktól mentes szlovák történelemszemlélet kialakulását szorgalmazza. Esterházy Jánosról szóló elmélyült írásában erről így vélekedik:

„Ha tisztelet illeti meg azokat a szlovák nemzetieket, akik a magyar uralom idején bátran az elnyomottak oldalára álltak, akkor milyen joggal kérjük számon gróf Esterházy Jánoson, hogy szívében ő is az igazságosságra vágyott abban a korban, amikor a többség részéről jogtalanság érte a magyar kisebbséget?”

Esterházy János igazságának ügyét a szlovák médiában is szorgalmazta. Mint az igazságért kiálló, nagykövetsége okán közéleti szereplő mondott beszédet Esterházy János temetésén, 2017. szeptember 16-án Alsóbodokon. Akkor figyeltem fel rá mint olyan valakire, aki nem retten meg az igazság kimondásától, ha azzal akár vihart is kavarhat. E beszédben többek között ezt mondta:

„Csehszlovákiában ártatlan embereket fosztottak meg becsületüktől, hitüktől, emberi méltóságuktól, s ezt olyan tö-



(Fotó: MTI)

kélyre fejlesztették, melyre nem volt példa a keleti blokk más országaiban. S a kínzók máig is zavartalanul járnak közöttünk, anélkül hogy megbüntették, felelősségre vonták, vagy akár csak megnevezték volna őket. (Magyarországon is ismerős probléma.) Lelkiismeretük nem gyötri őket, nem hallják az ártatlanul megkínzottak jajkiáltását, mert érzéketlenek a bűn és bűnhődés kérdéseiben. Mint ahogy senkit nem vontak felelősségre az ártatlan Esterházy gróf elítéléséért, elhurcolásáért, megkínzásáért és elpusztításáért, annak ellenére, hogy bizonyítékok vannak a kommunista börtönökben általa elszenvedett törvénytelen eljárásra. Senki nem hallgatta meg az igazságért harcoló nővérét sem, aki számtalan esetben folyamodott számára kegyelemért a »törvény« érzéketlen embereinél."

Nem csoda, hogy Babčanová asszonyt durva támadások érték, ahogy érik még – hat évtizeddel halála után is – Esterházy Jánost. Nem rettent meg: „Mivel nem ismerik Esterházy gróf személyiségét és felszínesen ítélik meg őt, így politikai aktivitásáról is hamis értékelést adnak. Esterházy gróf, aki keresztény ember, politikus és hazafi volt, erőteljes és mindmáig aktuális üzenetet hagyott ránk, amikor kijelentette: »annak feltétele, hogy valaki tisztességes legyen, az, hogy higgyen Istenben és a valláserkölc s előírásai szerint éljen. Ahhoz, hogy Magyarország több mint ezer évig fennmaradjon, nem lettek volna elegendők csupán a magyar értékek, Isten áldása is szükségeltetett mindehhez...« Mert Esterházy a közös Európa olyan prófétai lelkületű alkotóinak keresztény meggyőződését osztotta, mint Schumann, De Gasperi és Adenauer."

Amikor valaki telefonon kifejezte számára a vádak miatti együttérzését és szolidaritását, a nagykövet asszony csak ennyit mondott: „Igazán nem tettem semmi különöset, csupán kifejeztem nézetemet azon tényekkel kapcsolatban, amiket Esterházy Jánosról megtudtam. Úgy éreztem, hogy a hazugság helyett inkább az igazság, vagyis az ártatlanul meghurcolt és elítélt ember oldalára kell állnom, aki számára a legnagyobb jóvátétel, a legigazságosabb jutalom a boldoggá avatás lenne. Ez tudná begyógyítani azokat a sebeket, melyeket családjának és szeretteinek kellett elviseelniük Esterházy János kín szenvedései miatt."

Ezek az idézetek kellően indokolják, hogy Dagmar Babčanová ma Esterházy-emlékplakettben részesüljön. De az idézetek mellé még egy gondolatot hozzáteszek: az ő kiállása Esterházy János mellett azért is kulcsfontosságú számunkra, mert reményt kelt, hogy legalább a most meginduló boldoggáavatási folyamat végére Esterházy Jánosban a szlovák és a magyar nemzet közös példaképét, nemzeteink megbékélésének égi patrónusát közösen tisztelhetjük. Olyan cél ez, amelyen sokat kell dolgozni, helyes nemzeti önismeretre kell jutni. Az önbecsapás és a politika vezérelte történelemhamisítás korszaka után ez különlegesen nehéz. Ezért a célért 2020-ban, a Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszuson jó volna közösen fohászknodunk. Most pedig Isten áldását és Isten szolgája, Esterházy János pártfogását kérem ünnepeitünk, Dagmar Babčanová számára.

E számunk szerzői

- Albert-Lőrincz Márton** (1951) – nyugalmazott egyetemi oktató, költő, Marosvásárhely (Románia)
- Alexy Miklós** (1957) – adószakértő-könyvelő, Budapest
- Almás Gabriella** (1969) – tanítónő, Győr
- Ambrus Ábel** (1997) – tanuló, szerkesztő, Kecskemét
- Antalfy Yvette-Hildegard** (1956) – újságíró, Budapest
- Aradi Vivien** (2001) – tanuló, Mátészalka
- Ásványi Tibor** (1960) – programtervező matematikus, Budapest
- Balázs József BAZSI** (1947) – nyomdai grafikus, Pécs
- Baley Endre** (1962) – költő, író, Budapest
- Barabás Irén** (1948) – nyugdíjas, Érd
- Barna Júlia** (1946) – nyugdíjas, Hajdúdorog
- Bazsó Ádám** (1983) – irodai alkalmazott, Rajka
- Benkő Ildikó** (1966) – költő, középiskolai tanár, Budapest
- Bikádi-Varga Emese** (1974) – nyelvtanár, Veszprém
- Bodnár Gabriella** (1970) – tisztviselő, költő, Miskolc
- Botos Ferenc** (1949) – középiskolai tanár, Budapest
- Bozó Zsuzsanna** (1968) – gimnáziumi tanár, Bonyhád
- Bőjtje Pál** (1969) – állatorvos, Kolozsvár (Románia)
- Börzsönyi Erika** (1954) – költő, prózaíró, könyvtáros, Budapest
- Bősze Éva** (1941) – író, költő, pedagógus, Kőszeg
- Buday Anikó** (1955) – szociális nővér, Zsámbék
- Buglyó Juliánna** (1960) – tanító, Balmazújváros
- Burkus Alexandra** (1950) – vízépítő mérnök, Budapest
- Czifra Adrienn** (1989) – doktorandusz, Esztergom
- Császár József** (1942) – mérnök tanár, Debrecen
- Csata Ernő** (1952) – gépészmérnök, költő, Marosvásárhely (Románia)
- Csejtei Dezső** (1951) – filozófiatörténész, hispanista, műfordító, Szeged
- Csernák Árpád** (1943) – író, szerkesztő, színművész, Kaposvár
- Csirke Zoltán** (1969) – alkalmazott, Szolnok
- Csonka Arnold** (1980) – egyetemi oktató, Kaposvár
- Csontos Márta** (1951) – középiskolai tanár, költő, Sándorfalva
- Darvas Gabó** (1980) – tanár, műfordító, Budaörs
- Dávid Adél** (1985) – könyvtáros, Kolozsvár (Románia)
- Debreczeny György** (1958) – költő, könyvtáros, Budapest
- Demeter Mária** (1949) – nyugdíjas tanár, Sepsiszentgyörgy (Románia)
- Déri Erzsébet Eszter** (1951) – gyógypedagógus, Szolnok
- Dittrich Panka** (1966) – textiltechnikus, Győr
- Dobay Katalin** (1966) – tanár, Pápa
- Domokos Konrád** (1999) – középiskolai tanuló, Mezőtúr
- Domonkos Marcell** (1982) – haikuíró, Celldömölk
- Dozvald János** (1939) – fotóművész, újságíró, Budapest
- Dögei Csaba** (1975) – közgazdász, Budapest
- Dvorszky Anikó** (1971) – kulturális menedzser, Budapest
- Egry Artúr** (1953) – gépészmérnök, Budapest
- engs** (Nagy Gábor Sándor) (1953) – „életművész”, Budapest
- Erdélyi Z. János** (1947) – költő, író, műfordító, Szekszárd
- Fábián Ágnes** (1953) – nyugállományú bíró, Békéscsaba
- Fábián Krisztina** (1970) – családgondozó, Abádszalók
- Fazekas Major Gizella** (1931) – nyugdíjas, Százhalombatta

- Fecske András** (1947) – művészettörténész, író, Budapest
- Fejes Dorottya** (2003) – tanuló, Baracska
- Fekete Augusztó** (1968) – humánügyi előadó, Aszód
- Fer-Kai** (1958) – művészeti szerkesztő, Budapest
- Fesető Erzsébet** (1977) – Esztergom
- Fodor Ákos** (1945–2015) – költő, műfordító
- Frey Éva** (1970) – orvosi asszisztens, Ajka
- Füleki Gábor** (1980) – költő, középiskolai tanár, Dabas
- Füleki Gábor** (1980) – költő, középiskolai tanár, Dabas
- L. Gácsai Éva** (1965) – tanár, előadóművész, Budapest
- Gyebnár Ildikó** (1938) – könyvtáros, Budapest
- Gyórfi Kati** (1966) – tanár, Fonyód
- Habos László** (1963) – író, szerkesztő, Budapest
- Hatvani Ágnes** (1956) – nyugdíjas, Budapest
- Hegedűs Katalin** (1954) – mérnök, Pálfi-szeg
- Hegyi Zoltán Imre** (1967) – költő, kritikus, szlemmer, szerkesztő, Budapest
- Herczeg-Vecsei Katalin** (1977) – középiskolai tanár, Tapolca-Diszel
- L. Horváth Zsuzsa** (1950) – nyugdíjas, Ságvár
- Hreblay Mária** (1945) – nyugdíjas, Sopron
- Hubert Ildikó** (1949) – irodalomtörténész, Budapest
- Józsa Mónika** (1980) – irodavezető, Budapest
- József Tibor** (1954) – öregségi nyugdíjas, Kaposvár
- Juhász Anikó** (1965) – filozófiatörténész, műfordító, költő, Szeged
- Juhász János** (1946) – nyugdíjas, Bekes
- Kántor Krisztián** (1978) – ügyintéző, Gyula
- Karaffa Gyula** (1964) – bőrtárgykészítő, kézműves-vállalkozó, meseíró, költő, szerkesztő, Magyaroszi
- Karner András** (1949) – író, műfordító, Budaörs
- Károly Judit** (1951) – tanár, műfordító, Debrecen
- Katymári Vanda** (1974) – költő, újságíró, Baja
- Kelebi Kiss István** (1947) – költő, Budapest
- Kertai István** (1973) – kereskedelmi vezető, Budapest
- Kerti Károly György** (1948) – restaurátor, festőművész, Budapest
- Kirkósa Andrea** (1968) – ékszerész, Kolozsvár (Románia)
- Kocsis Gábor** (1949) – (nyugdíjas) ügyvéd, Budapest
- Komjáti Brigitta Mariann** (1947), jogász, Budapest
- Komlódi Gabriella** (1973) – marketingszöveg-író, Szeged
- Z. Konkoly Juci** (1949) – nyugdíjas, Orosháza
- Kovács András** (1986) – reklámadás-tervező, Szentendre
- Kovács Mercédesz** (1987) – tanár, műfordító, tolmács, Tiszaújváros
- Könyves Mirjam** (1999) – tanuló, Kiskunfélegyháza
- Kreischer Nelly** (1942) – nyugdíjas, Érd
- Kutasi Horváth Katalin** (1968) – tanár, szerkesztő, Budapest
- Lajos Nóra** (1977) – irodalomtörténész, költő, kritikus, Debrecen
- Ligeti Éva** (1954) – pedagógus, költő, Szolnok
- Lovas Sz. Judit** (1986) – író, Ajka
- Lovász Krisztina** (1970) – könyvtáros, költő, Budapest
- Lőrinczy Barbara Eszter** (1978) – tanár, Székesfehérvár
- Lukáts János** (1943) – irodalomtörténész, novellista, Budapest
- Madarász Csilla** (1961) – óvodapedagógus, Szentlőrinc-káta
- Magyar Dániel** (1978) – innováció-menedzser, Budapest
- Markovity Radmila** (1940) – nyugdíjas, Kishegyes (Szerbia)
- Mérey Valér** (1982) – jogász, Budapest
- Mészáros Ildikó** (1952) – újságíró, Fegyvernek
- Mészáros Mária** (1951) – nyugdíjas pedagógus, Sepsiszentgyörgy (Románia)
- Milló Ildikó** (1954) – szenior tanár, Veszprém
- Molnár Adél** (1973) – jogász, Budapest
- Molnár G. Krisztina** (1958) – tervezőmérnök, Gyöngyössolymos

- Molnár Imre** (1956) – szociológus, történész, diplomata, Pozsony (Szlovákia)
- Móritz Mátyás** (1981) – író, Budapest
- Mukli Ágnes** – szellemi szabadfoglalkozású, Abda
- Müller Márta** (1953) – nyugdíjas, Bécs (Ausztria)
- Nagy Vendel** (1954) – nyugdíjas, Szekszárd
- Nagy-Rakita Melinda** (1953) – nyugdíjas, Százhalombatta
- Németh András** (1956) – költő, Budapest
- Németh Erzsébet** (1944) – költő, tanár, Budapest
- Nerhaft Antalné (1940)** – nyugdíjas, Budapest
- Pataki Anett** (1997) – egyetemi hallgató, Kajászó
- Péteriné Jencski Erzsébet** (1947) – nyugdíjas tanár, Budapest
- Petz György** (1955) – író, költő, tanár, szerkesztő, Budapest
- Pintér Nóra** (1967) – szerzési menedzser, Budapest
- Révész Ágnes** (1969) – gyógypedagógus, Dunaújváros
- Rozán Eszter** (1969) – művelődésszervező, biblioterapeuta, író, Szombathely
- Rózsa Iván** (1959) – közgazdász-újságíró, Budakalász
- Saitos Lajos** (1947) – költő, szerkesztő, Székesfehérvár
- Sánta Hajnalka** (1976) – szociológus, tanár, Pécs
- Sári László** (1950) – tibetológus, író, műfordító, rádiós szerkesztő
- Sárközi Richárd** (1980) – szövegalkotó, slammer, Budapest
- Selmecei Péter** (1998) – egyetemi hallgató, Budapest
- Séra András** (1980) – befektető, Inárcs
- Sidó Angéla** (1966) – tanár, Dunaszerdahely (Szlovákia)
- Streéb Mária** (1948) – tanárnő, Budapest
- Surján László** (1941) – orvos, politikus, Budapest
- Surman László** (1973) – lelkes-teológus, Békés
- Szabó Aida** (Jampa drolma) (1951) – nyugdíjas, Ercsi
- Szabó Julianna** (1954) – nyugdíjas, amatőr költő, Makó
- Szabó Pap Edit** (1956) – tanár, Budapest
- Szedő Tibor** (1979) – szakács, Budapest
- Szentkirályi Fittler József** (1956) – tanár, költő, Dunakeszi
- Szentpály Miklós** (1980) – tanár, Törökbalint
- Szóllósi Betti** (1987) – költő, jelenleg vendégmunkás Belgiumban
- Szűcs János** (1954) – nyugállományú bíró, Szeghalom
- Taizs Gergő** (1984) – újságíró, Tatabánya
- Tarjáni Antal** (1952) – erdőmérnök, fotóművész, Tatabánya
- Tárnok Attila** (1963) – nyelvtanár, író-műfordító, Esztergom
- Tekse József** (1958) – textilfestő, Budapest
- Tillmann Pentele** (1979) – kéményseprő, Szuhakálló
- Tóbi Mariann** (1978) – agrármérnök, Harkakötöny
- É. Tóth Judit** (1995) – blogger, Budapest
- Tuboly Erzsébet** (1953) – Bocfölde
- Vadászi Árpád** (1953) – humánerőforrás-vezető, Csömör
- Váray Károly** (1949) – nyugdíjas, Barcs
- Vargáné Kapa Veronika** (1947) – nyugdíjas logopédus, Budapest
- Vaskó Márton Péter** (1987) – terapeuta, Budapest
- Vass István Pál** (1954) – banki alkalmazott, Budapest
- H. Végh Katalin** (1958) – tanár, fordító, Törökbalint
- Vercsek Györgyi** (1971) – költő, amatőr képzőművész, Budapest
- Virág József** (1965) – gépészmérnök, szakfordító, Zalaegerszeg
- Wieszt Dóra** – nyugdíjas, Tata
- Wilhelm József** (1970) – tanár, Doroszló (Szerbia)
- Zalán Tibor** (1954) – költő, író, drámaíró, Budapest
- Zalay Szabolcs** (1965) – gimnáziumi igazgató, Pécs
- Zistler Richárd** (1992) – szabadúszó bölcsész, Sopron
- Zsatkovics Edit** (1951) – nyugdíjas bölcsész, Debrecen

Tarjáni Antal





Oromöröm

„Mit szégyellnél? az / égő tárgy is megborzong, / mielőtt kihúny.” (Fodor Ákos: *A halálfélőhöz*)

„Harangtoronyrom. / Ormótlan sírok helye / lesz a szülőföld.” (Csata Ernő: *Elvándorlás*)

„A régi kínai szemlélet szerint az ember *rendelgetése* az univerzumban nembeli értékeinek a fenntartása: »Az Égnek megvannak az évszakai, a Földnek megvannak a javai, az Embernek pedig megvan a kultúrája« (Hszün-ce).” (Sári László)

„A korlátozottság megtapasztalása után a tágas terek érzetét, élményét hurcoló ember megpróbál önmaga számára olyan kitörési pontokat találni, amelyek *ismét* elvezetnek a tágas térhez. A *kitörési pontok* megjelenhetnek többféle tengelyen vagy többféle tudati szférában. Az *álm* Spengler szerint mindig az ősi teret hozza vissza, annak korlátlanlanságát és légységét. Körülölel, elmosza vagy meg sem jeleníti az éles határvonalakat.” (Juhász Anikó – Csejtei Dezső)

„Gyönyörű makacsság kell hozzá, ebben a gépies tömegcikk-korban, hogy valaki így, ünnepként élhessen és éltesen egy megjelenést – technikai értelemben is, elsőtől utolsó porcikájáig. Hegyi Botos Attila éli ezt a gyönyörű makacsságot. Papírra simogatta ezt a légből szótt, fényből égetett könyvet...” (Hegyi Zoltán Imre Hegyi Botos Attiláról)

„A' hadak' éke, Kamilla pedig, valamint Amázon / A' viadalra ki-nyílt mellyel, puzdrája le-lógván / Oldala bal részén, forog a' testnek ijesztő / Halmai köz'tt, és most szívós kópjájít ereszti...” (Baróti Szabó Dávid – *közzéteszi Hubert Ildikó*)

Ára: 800 Ft. Előfizetés: 6000 Ft.

Előfizethető személyesen valamennyi postán és a kézbesítőknél, a Magyar Posta Zrt.

(1) 303-3440-es faxszámán, a hirlapelofizetes@posta.hu e-mail-címen, valamint a szerkesztőségben.

A Napút elérhető az interneten: <http://www.naputonline.hu>

Számlaszám: OTP 11713005-20381185

A folyóirat támogatói:

